

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXVIII

1

IANUARIE — Iunie

1983

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

CONSILIUL DE CONDUCERE

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

ROMULUS TODORAN — *redactor-șef-adjunct*

VASILE BREBAN

ILEANA CÂMPEAN — *membru al Colegiului de redacție*

DUMITRU D. DRAȘOVEANU

BELA KELEMEN

DIMITRIE MACREA

ION MĂRII

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

CARMEN VLAD

MIRCEA ZDRENGHEA

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție;*
membru al Colegiului de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136–137, telex 11226, 79517 București, str. 13 Decembrie nr. 3.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136–137, télex 11226, 79517 Bucarest, 3 rue 13 Decembrie, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de \$ 54 par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „Cercetări de lingvistică”.

SUMAR

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

Pag.

Zilele academice clujene (Ioan Pătruț)	5
--	---

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

ERIC P. HAMP, On the Sparseness of Greek Borrowings in Romanian	7
---	---

GRAMATICĂ

LIGIA STELA FLOREA, La relation complétive en français parlé. Niveau phrastique	10
MARIANA GRUIȚĂ, Raportul concesiv în engleză și română	18
ȘTEFAN HÁZY și G. G. NEAMȚU, Adverbele modale. Distribuție și funcții (II)	25
CONSTANTIN MILAȘ, Expresia <i>pînă una-alta</i>	35
RODICA VLAICU, Statutul adverbului în limbajul tehnico-științific. Posibilități de abordare	43

LEXICOLOGIE – LEXICOGRAFIE

COMAN LUPU, Cuvinte noi în lexicul românesc	49
MIHAI MITU, Cu privire la evoluția semantică a românismelor din limbile slave	55
FELICIA ȘERBAN, Lexicografie și text poetic	62

ONOMASTICĂ

IOAN PĂTRUȚ, Toponimul <i>Pian</i>	67
--	----

FILOLOGIE

EUGEN PAVEL, Unele rectificări la <i>Bibliografia românească veche</i>	69
--	----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

<i>Dieționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române</i> , București, 1982 (Dora Pavel)	75
TH. SIMENSCHY, GH. IVĂNESCU, <i>Gramatica comparată a limbilor indoeuropene</i> , București, 1981 (G. Benedek)	78
MARIUS SALA, IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, <i>Limbile lumii. Mică enciclopedie</i> , București, 1981 (Bela Kelemen)	79
DOSOFTEI, <i>Dumnezeiasca liturghie</i> , 1679, Iași, 1980 (Mihai Gherman)	80
GAVRIL ISTRATE, <i>Originea limbii române literare</i> , Iași, 1981 (Pompiliu Dumitrașcu)	81

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ

BIBLIOTECA

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ ȘEXTIL PUȘCARIU
Nr. 20

ȘTEFAN MUNTEANU, <i>Limba română artistică. Studii</i> , București, 1981 (Eugen Câmpeanu)	83
CARMEN VLAD, <i>Semiotica criticii literare</i> , București, 1982 (Elena Dragoș)	81
AL. ROSETTI, AURELIAN LĂZĂROIU, <i>Introducere în fonetică</i> , București, 1982 (I. T. Stan)	86
<i>Atti del Convegno „L'insegnamento delle lingue straniere nelle Facoltà di Scienze Politiche”</i> (Roma 12 – 14 ottobre 1981), Roma, 1982 (G. Gruiță)	87

IN MEMORIAM

Roman Jakobson (1896 – 1982) (Paul Schweiger)	89
Carlo Tagliavini (1903 – 1982) (Romulus Todoran)	89
Iosif Pervain (1915 – 1982) (Mircea Popa)	91
Eugen Seidel (1906 – 1981) (Ioan Pătruț)	92

CERCE TĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXVIII, n° 1

1983

janvier-juin

SOMMAIRE

LES HOMMES DE SCIENCE ET LA PAIX

Page

Les journées académiques clujaises (*Ioan Pătruț*). 5

HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

ERIC P. HAMP, On the Sparseness of Greek Borrowing in Romanian 7

GRAMMAIRE

LIGIA STELA FLOREA, La relation complétive en français parlé. Niveau
phrastique 10

MARIANA GRUIȚĂ, Le rapport concessif en anglais et en roumain 18

ȘTEFAN HÁZY et G. G. NEAMȚU, Adverbes de manière. Distribution et
fonctions (II) 25

CONSTANTIN MIHAȘ, L'expression *pină una-altă* 35

RODICA VLAICU, Le statut de l'adverbe dans le langage technique-scientifique.
Voies d'approche 43

LEXICOLOGIE-LEXICOGRAPHIE

COMAN LUPU, Mots nouveaux dans le lexique roumain 49

MIHAI MITU, À propos de l'évolution sémantique des roumanismes dans les lan-
gues slaves 55

FELICIA ȘERBAN, Lexicographie et texte poétique 62

ONOMASTIQUE

IOAN PĂTRUȚ, Le toponyme *Pian* 67

PHILOLOGIE

EUGEN PAVEL, Quelques amendements à la *Bibliografia românească veche* 69

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, București, 1982
(*Dora Pavel*) 75

TH. SIMENSCHY, GH. IVĂNESCU, <i>Gramatica comparată a limbilor indoeuropene</i> , București, 1981 (G. Benedek)	78
MARIUS SALA, IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, <i>Limbile lumii. Mică enciclopedie</i> , București, 1981 (Bela Kelemen)	79
DOSOFTEI, <i>Dumnezeiasca liturghie, 1679</i> , Iași, 1980 (Mihai Gherman) . . .	80
GAVRIL ISTRATE, <i>Originea limbii române literare</i> , Iași, 1981 (Pompiliu Dumitrașcu)	81
ȘTEFAN MUNTEANU, <i>Limba română artistică. Studii</i> , București, 1981 (Eugen Câmpeanu)	83
CARMEN VLAD, <i>Semiotica criticii literare</i> , București, 1982 (Elena Dragoș) .	84
AL. ROSETTI, AURELIAN LĂZĂROIU, <i>Introducere în fonetică</i> , București, 1982 (I. T. Stan)	86
<i>Atti del Convegno „L'insegnamento delle lingue straniere nelle Facoltà di Scienze Politiche” (Roma 12–14 ottobre 1981)</i> , Roma, 1982 (G. Gruifă) .	87

IN MEMORIAM

Roman Jakobson (1896–1982) (Paul Schweiger)	89
Carlo Tagliavini (1903–1982) (Romulus Todoran)	89
Iosif Pervain (1915–1982) (Mircea Popa)	91
Eugen Seidel (1906–1981) (Ioan Pătruț)	92

ZILELE ACADEMICE CLUJENE

Academia Republicii Socialiste România — Filiala Cluj-Napoca, Academia de Științe Sociale și Politice, Academia de Științe Medicale și Academia de Științe Agricole și Silvice au organizat, între 22 și 26 noiembrie 1982, în cadrul Zilelor academice clujene, o impozantă suită de șase manifestări științifice, la care au fost prezentate un mare număr de conferințe și comunicări, de către membri ai celor patru academii, cadre didactice din învățământul superior și mediu, cercetători științifici din Cluj-Napoca și din alte centre: București, Iași, Tîrgu Mureș, Sibiu etc.

Programul Zilelor academice clujene a fost deschis prin simpozionul *Știința în slujba păcii*, la care, după cuvîntul introductiv al academicienului Ștefan Pascu, președintele Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Republicii Socialiste România, și cuvîntul de salut al profesorului Ioan Noja, secretar al Comitetului Județean Cluj al Partidului Comunist Român, au fost prezentate cinci expuneri, în care autorii, specialiști în domenii diferite, cu argumente din specialitățile lor, au demonstrat și subliniat necesitatea de a acționa în frontul pentru menținerea și consolidarea păcii. Acad. Ștefan Pascu își încheia astfel vibranta sa cuvîntare, *Pacea și istoria*: „Este o necesitate vitală și imperativă, astăzi mai mult ca oricînd, de a apăra pacea, realitate ce explică politica de pace și colaborare, de înțelegere și apropiere între popoare, coloană de susținere a României socialiste, consolidată mereu, în fiecare zi, cu fiecare ceas, de țara noastră, de secretarul general al partidului, președintele țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, prin tot ce înfăptuiesc, popor și conducător, într-o solidaritate deplină. Oamenii de știință și știința în general e dateare să se alinieze prin toate puterile acestei politici”.

Au urmat celelalte cinci manifestări științifice: *Interdisciplinaritate și sinteză în știința contemporană*, *Zilele Bibliotecii academice clujene*, *Cultura populară și mesajul ei umanist*, *Cercetarea geografică și valorificarea optimă a potențialului natural*, *Pavel Dan — 75 de ani de la naștere*.

Prin comunicările de elevată ținută, urmate de interesante discuții, prin participarea unui numeros public, Zilele academice clujene au constituit un eveniment de semnificație deosebită în viața științifică și culturală din capitala Transilvaniei.

IOAN PĂTRUȚ

ON THE SPARSENESS OF GREEK BORROWINGS IN ROMANIAN

BY

ERIC P. HAMP

E. Coseriu (*Festschrift für Harri Meier*, München, 1971, 135–147) is cited by Al. Rosetti (*Istoria limbii române*, București, 1978, 231) as calling for more adequate study of the influence of Greek on the Latin language. Certainly, we will always welcome more intensive and meticulous studies. But it would seem that the object of investigation, in the case of ancient Dacian or Romanian borrowings from Greek, becomes, in a proper sense, vanishingly small. H. Mihăescu (București, 1966) has devoted a valuable study to the Greek influence on Romanian up to the 15th century¹. For the present we confine ourselves to the elements presented by Rosetti, ILR₂, 231–235, on which we offer the following notes.

amăgi. The formation and phonology cannot be reflexes of ancient Greek. Arom. *amayîă*, *amaiă* clearly reflects later Greek in the fate of gamma. (Surely, parentheses in Rosetti's entry are to be deleted after *amaiă* and before Geagea, and added after "enchanter"). DEX (1975) traces our word to **ammagire*; in the absence of closer attestation this seems reasonably correct.

broatec has been dealt with by the present writer in "Živa Antika", 26, 1976, 333–334, and also along with *broască* (= Alb. *breshkë*) < **brōt-skā* in "Živa Antika", 29, 1979, 211–212. These and related forms are all to be traced to some ancient Balkan source, or at most to an epicchoric variety of Greek. It may be noted too that Bulg. *botrak* (ILR₂, 443) is also of similar background (ŽA, 29, 210), and therefore is not a borrowing from Romanian.

curm. With this is also to be compared Alb. *kurm* 'body, trunk (of a person); trunk (of a tree)'. In this word diffused from later Greek² we see the same *u* : *o* relation (in the presence of *r* and *m*) as in *drum*.

cuteza. DEX has this correctly from popular Latin *cottizare*. Alb. *kuxoj*, *guxoj* seems to be borrowed from Aromân.

mărgea. According to DEX this is from Lat. *margella*.

mie. The reference to Rohlfs should now be updated to LGII, 1964, 331–332, *μικρός*, **μικχέλλα*, *μικχός* (nowhere attested in Rohlfs' collections), *μικρός* (nowhere in popular use in Italy). A cross between

¹ Rosetti recognizes (ILR₂, 232) the work of V. Polák and I. Fischer in identifying elements which in all likelihood did not enter in Romanian from Greek. On work on this general question, see G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, 55 ff.

² See also now G. Rohlfs, *Lexicon graecanicum Italiae Inferioris*, Tübingen, 1961, 260, with the mention of *χορμωνα*.

Lat. *mica* and $\mu\alpha(\kappa)\acute{o}\varsigma$ should still not be ruled out, but it will be seen that there is no reason to seek or prefer a normative Classical Greek origin over an epichoric form as the source for the Romanian.

mingîia. DEX traces this to Lat. **manganeare*.

plai. DEX has "et. nec." The ultimate source is clearly Greek $\pi\lambda\acute{\alpha}\gamma\iota\omicron\nu$, and transmission must be from later Greek, because of the phonetics, and not via Latinized *plagia*. But the exact route is not clear, especially because of Serbo-Croatian *plāj*. Rohlfs, LGII, 406 has an excellent account of relevant forms. Albanian *plljajë* could be from either Aromân or Serbian.

proaspăt. DEX shows this as from Greek, but a Latin transmission, as Fischer has suggested, is more probable.

rincheza. DEX derives this from Lat. **rhonchizare*.

spin. DEX traces this to Lat. **spanus*, and a similar pre-form is required, as Rohlfs, LGII, 473 sees, for the south Italian material. Therefore there is no reason to attribute this directly to Greek. While it is true that we might look for *sh-* in Alb. *spërk*, the *r* reflecting *-*n-* must point to at least a certain age. An original source in Latin would be reasonable for the Albanian, later contaminated by neighbouring forms in *s-*.

sterp is branded by DEX "et. nec." This time Rohlfs (LGII, 483) does not add significantly to our immediate problem. The Albanian borrowing seems to be too early and the diffusion too widespread for all this to be credited to the North Greek syncope in order to explain the absence of *-i-*. Therefore I assume that Greek first transmitted the word to Albanian, and that thence it diffused to Romanian. It would thus belong to the loan-stratum of *moaşă*. On the background of $\sigma\tau\acute{\epsilon}\rho\iota\phi\omicron\varsigma$ and Alb. *shterpë* see my analysis in "Münchener Studien zur Sprachwissenschaft", 40, 1981, 35–38.

Sturul. Arom. *stur* 'stîlp', Alb. *shtyllë* is clearly early. Note that this etymon has the geographic distribution of *druete*, which I have discussed at length, *Linguistique balkanique* (in press). We must have here a pre-Roman borrowing from Greek. It appears to have been a term of technology.

trufă. DEX has this from Lat. **trufa*, but I am not confident of the background of this word.

urgie. DEX credits this to Lat. *orgia*, which looks reasonable.

urmă. DEX has this from Lat. **orma*. That may be open to discussion, but surely Alb. *gjurmë* is a different etymon.

zeamă. DEX has this from Lat. *zema*. The present account is quite unsatisfactory, although the semantics of $\zeta\acute{\epsilon}\mu\alpha$ may perhaps have intruded. The Albanian *dhjamë* cannot be from the Greek. In fact, the diphthong *ja* shows that there once was a consonant cluster where we now see *m*. When we recall the correspondences for *ceafă* and *zară* the equation *zeamă* = *dhjamë* looks "autohton".

preot. To the above we should now add the locally diffused folk form which gave *preot* and Alb. *prift*, which I have discussed in SCL, 32, 1981, 425–426.

We may now summarize our findings, classifying the etyma by their entry into Romanian.

Classical Greek : **Sturul**.

Epichoric Greek or substratum : **broatee**, **broască**, **preot**.

Post-Roman Greek : **curm**, **drum**, **mic**.

Later Greek : **frică**, **?plai**, **?trufă**.

Latin (and ultimately Greek) : **amăgi**, **euteza**, **mărgea**, **mîngia**, **proaspăt**, **rincheza**, **spîn**, **urgie**, **?urmă**.

Albanian (and ultimately Greek) : **sterp**.

There is scarcely more than a single item (**sturu-**) going back to pre-Roman contact with Greek. The two fauna terms, **broatee** and **broască** may have diffused early, making their presence in Romanian no different from that of the many autochthonous elements. The term **preot** seems to represent a particular cultural diffusion depending on Christianity³. In light of this and of the specifically deviant vocalism, one wonders if **drum** and **curm** do not reflect diffusion through some Balkan intermediary. Then, if we leave aside the ambiguous items, the entire remainder (perhaps including **frică**?) is seen to have entered Romanian from a source other than Greek.

Such a result is not surprising if Romanian and Albanian were located in Roman time north of the Jireček line⁴. The true early Greek element in Romanian, then, approaches zero.

DESPRE RARITATEA ÎMPRUMUTURILOR GRECEȘTI ÎN ROMÂNĂ

(REZUMAT)

Autorul discută împrumuturile vechi grecești ale limbii române prezentate în Al. Rossetti, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, București, 1978, p. 231 și urm. și le clasifică, etimologic, în următoarele categorii : din greaca clasică : **Sturul**; din greaca epichorică sau din substrat : **broatee**, **broască**, **preot**; din greaca post-romană : **curm**, **drum**, **mic**; din greaca tirzie : **frică** și, probabil, **plai**, **trufă**; din latină (iar în latină din greacă) : **amăgi**, **euteza**, **mărgea**, **mîngia**, **proaspăt**, **rincheza**, **spîn**, **urgie** și, probabil, **urmă**; din albaneză (iar în albaneză din greacă) : **sterp**. În concluzie, autorul arată că numărul elementelor grecești timpurii în română tinde spre zero.

July 1982

University of Chicago
U.S.A.

³ On the diffusion of Christianity, see the work referred to by Ivănescu, *op. cit.*, 90 ff.

⁴ For discussion on the theory that this was not a sharp line but a zone of transition, see Ivănescu, *op. cit.*, 52 ff., 57 ff.

LA RELATION COMPLÉTIVE EN FRANÇAIS PARLÉ. NIVEAU PHRASTIQUE

PAR

LIGIA STELA FLOREA

On sait que la langue parlée en général et, plus particulièrement, celle de la conversation recourent à l'hypotaxe de façon moins courante et constante que la langue écrite, surtout sous sa forme châtiée, littéraire.

D'une part, la complexité, ainsi que le volume du message sont assez strictement réglementés par les facteurs présidant à la communication orale : la relation de dialogue¹ suppose un contact direct et immédiat entre les partenaires, des échanges succincts et rapides, une permanente référence au contexte linguistique et situationnel qui permettent et obligent de réduire l'économie du message au minimum nécessaire.

D'autre part, le locuteur, emporté par le flux de la parole, n'a pas le temps de formuler mentalement sa phrase avant de la proférer, de sorte qu'il n'arrive pas toujours à fournir une expression linguistique aux rapports logiques qui la sous-tendent. « On n'use pas en parlant des liants grammaticaux qui enserrent la pensée, lui donnant l'allure étreinte d'un syllogisme »².

Cette tendance capitale du parler à convertir l'hypotaxe en parataxe et les rapports d'implication en simples relations de contiguïté fait que l'important appareil de connexion que le français s'est créé au cours des âges ne soit que partiellement utilisé³.

Deux connecteurs jouent en français parlé un rôle primordial, atteignant par leur productivité et leur polyvalence fonctionnelle au rang de véritables « conjonctifs universels » : ce sont QUI et QUE. La subordonnée relative et complétive fournissent incontestablement le plus grand nombre d'expansions prédicatoïdes repérables dans le discours oral.

La richesse d'occurrence de la complétive s'explique par l'abondance des verbes d'énonciation : verbes d'opinion, de déclaration, d'attitude sont là pour relayer l'énoncé, l'imbriquer dans un autre, où se manifestent les protagonistes de l'acte communicatif.

Le jeu des pronoms exophoriques (Je pense que vous avez raison, Tu sais bien que je réussirai) marque cette « appropriation de l'énoncé par le sujet parlant »⁴ (ou entendant), phénomène que nous retrouvons, par un effet de « mise en abîme » jusque dans les messages rapportés

¹ Le terme appartient à T. Slama-Gazacu, voir *Introducere în psiholingvistică*, Editura științifică, București, 1968.

² Jean Vendryes, *Le langage*, A. Michel, Paris, 1968, p. 167.

³ Cf. Aurélien Sauvageot, *L'Articulation du discours*, in « Grammaire du français parlé » Hachette, Paris, 1971, pp. 137-148.

⁴ Suzanne Allaire, *La phrase du français parlé radiophonique*, in « Langue française », n° 28/décembre 1975, p. 82.

(Il dit : je peux pas. Je dis : c'est que tu veux pas). Tout concourt à organiser le discours autour de la relation interpersonnelle émetteur/récepteur.

Mais à prendre le terme de complétive dans son acception large — toute subordonnée assumant une fonction primaire : sujet, attribut, complément d'objet — on s'aperçoit que l'inventaire des verbes régisants augmente considérablement : aux verbes transitifs s'ajoutent les verbes impersonnels et copulatifs qui achèvent d'unifier le statut de la complétive et d'en faire une expansion verbale par excellence.

Exemples :

— Il paraît qu'il était pas mal, hein, Jacques !

— Non mais l'ennuyeux c'est qu'il n'y a pas seulement un contexte économique et financier⁵.

Prise au sens restreint, comme relation entre un verbe et une complétive directe, la relation complétive revêt en français parlé des formes très diverses qui se groupent autour de deux procédés génériques en concurrence :

I Relation par jonction

1. Connecteur : la conjonction *que* ou *si*
2. Connecteur : un pronom ou adverbe relatif
3. Jonction inverse (connecteur : *que*)

II Relation par juxtaposition

4. sans pronom de relais
5. avec pronom de relais
6. avec mot-balise

Dans les deux premiers cas, on a affaire à un rapport de subordination proprement dit, marqué par la structure même de la proposition complétive, alors que dans le reste des cas, on a plutôt affaire à des rapports de dépendance⁶ qui, loin d'affecter la structure de la complétive, se répercutent tout au plus sur celle de la principale (voir 3, 5 et 6).

Nous adoptons là le point de vue de la syntaxe fonctionnaliste selon lequel « les prédicatoïdes gravitant autour d'un autre prédicat et ayant perdu alors leur fonction centrale de noyau, sont des prédicats dépendants »⁷, statut marqué par un fonctionnel (conjonction, pronom ou adverbe) ou par la seule position de ces prédicatoïdes (même s'ils sont déplaçables).

Le monème fonctionnel sera dans cette perspective un indicateur de la fonction COD au niveau intraphrastique au même titre que la position postverbale, au niveau intrapropositionnel : Il dit que c'est bon / Il

⁵ Le matériau illustratif nous a été fourni par un corpus mixte formé de conversations enregistrées pendant l'enquête pour l'établissement du « Français fondamental », entre 1950 et 1953 et plus tard, en 1973, dans le cadre de recherches portant sur l'organisation syntaxique du discours, à l'Institut d'études linguistiques de Paris.

⁶ Nous adoptons là le point de vue de Inger-Britt Robach, selon qui « la différence entre la proposition principale et la subordonnée est basée sur la *structure interne* de la proposition (l'absence ou la présence d'un terme subordonnant). La différence entre proposition indépendante et dépendante est fondée sur la *fonction* de la proposition : une proposition dépendante entre comme membre de phrase, exemple complément d'objet direct, dans un macrosyntaxme ». (Voir *Etude sociolinguistique de la segmentation syntaxique du français parlé*, Gleerup, Lund, 1974, p. 59.). C'est l'auteur qui a souligné dans le texte.

⁷ Marie-Thérèse Vasseur, *Il dit qu'elle arrive / Il dit « elle arrive », variations dans l'indication de la fonction*, in « Langue française », n° 35/ septembre 1977, p. 72.

dit des choses. La syntaxe orale tend là encore vers l'uniformisation; elle tend à assimiler le statut formel de la subordonnée complétive à celui du nom ou de l'infinitif COD.

1. Examinons les choses de plus près. Les verbes qui régissent ce type de subordonnée sont la plupart du temps : *dire, croire, penser, voir, trouver, savoir*, contextes où la jonction par QUE est fortement concurrencée par la juxtaposition. On peut en juger d'après les exemples suivants :

1. J'ai dit jamais je ne recommencerais (et un peu plus loin) J'ai dit que je recommencerais jamais. (Texte AG₆, p. 5)

2. Ben je pense, elle ne va pas le ramener à Paris (et plus loin). Mais enfin je pense qu'il doit s'occuper de sa voiture. (Conversation du 9.07.73., p. 7)

3. Moi je crois pour des gosses il vaut mieux avoir des parents qui s'harmonisent complètement.

— Je crois que c'est toujours difficile de faire la part des choses entre l'avantage et... (Convers. du 9.07.73., p. 15)

4. — Enfin, t'as vu ça c'est une mode, hein. (Et plus loin)

— T'as vu que j'avais raison, moi? (Convers. du 12.07.73.)

5. — Tu sais maintenant les gens voyagent à toute époque...

— Tu sais que j'ose pas mettre ces pantalons de couleur.

6. — Tu voudras, quand tu iras te coucher tout à l'heure, Marie viendra te lire une petite histoire, d'accord?

— Tu voudras bien que je te lise une petite histoire avant de t'endormir? (Convers. du 9.07.73., p. 11)

Dans le dernier exemple, le recours à la parataxe entraîne le sacrifice, non plus de la conjonction mais du morphème QUE (*vouloir* régissant le subjonctif). Ce genre de structure n'est plus un fait régulier, ayant un caractère plus ou moins accidentel; en l'occurrence elle résulte d'une anacoluthie, la phrase modifiant son cours normal par l'insertion d'une temporelle.

La latitude qu'on a d'utiliser les deux procédés formels (jonction et juxtaposition) pour marquer la fonction objet du prédicatoïde est donc limitée par la nature de QUE (conjonction ou morphème du subjonctif). C'est là une première contrainte à portée plus ou moins générale. La seconde n'agit qu'au niveau du français standard et concerne la nature du verbe régissant.

Il convient d'observer à cet égard la distinction : verbes déclaratifs, qui comportent les deux modalités combinatoires, et verbes de jugement, qui n'admettent qu'une seule modalité et pour lesquels la construction avec QUE est strictement obligatoire⁸. Principe de grammaire normative valable pour le français châtié, soutenu, car le français familier et relâché tendent par contre à éliminer cette discrimination — comme l'a déjà fait l'anglais — en extrapolant la construction paratactique à la deuxième catégorie de verbes :

I say

(that) she is coming.

I think

Je dis

(que) elle va venir.

Je pense

⁸ Cf. Pierre le Goffic et Nicole Mc Bride, *Les constructions fondamentales du français*, Hachette/Larousse, Paris, 1975.

Les exemples ci-dessous attestent l'extension croissante de ce procédé, qui, dans le contexte des verbes déclaratifs au moins, vise à supplanter celui de la jonction (la construction hypotactique) :

7. Je t'assure personne ne veut me croire... (Conv. du 9.07.73, p. 16)

8. J'ai toujours promis, oui, quand ça arrive, je te mettrai un petit balai et trois chiffons. (Texte G₈, p. 1)

9. Je me souviens on avait pris des gars... (Conv. du 5.06.73, p. 5)

10. Au début de l'année on nous a annoncé vous allez faire du travail indépendant. On se disait c'est fini, on n'aura jamais notre examen. (Emission TV Magazine 73, 30 mai 73)

11. Elles m'ont demandé, elles m'ont tout de suite demandé... mais vous vous appelez Jean? (Texte B₁, p. 2)

12. Il dit : « C'est combien le sac? et tu lui réponds : « C'est cent sacs! » Il te dit : « Et l'addition? » Tu lui dis : « C'est cent sacs! »

(Conversation du 12.07.73, p. 6)

La moitié de ces échantillons de français oral (10, 11 et 12) révèlent une pratique courante du parler, qui vise à simplifier et à uniformiser la structure de la phrase par la conversion du discours indirect en discours direct. Corroboré par l'articulation sonore et parfois, dans la graphie, par une ponctuation spéciale (voir l'exemple 12), ce stratagème sûr et efficace offre au locuteur la possibilité d'échapper à l'une des plus contraignantes servitudes grammaticales qu'est, après l'ordre séquentiel, la concordance des temps.

A y regarder de plus près, l'effacement de QUE entraîne plusieurs modifications concernant deux ordres d'éléments :

— variations d'ordre linguistique (ayant trait uniquement aux éléments de la chaîne parlée) et

— variations d'ordre situationnel (ayant trait aux déictiques, éléments dépendants de la situation).

D'un côté, changements de perspective temporelle, portant sur la forme des verbes (aux temps du passé succèdent les temps du présent), de l'autre, des changements dans le rapport locuteur — allocuté, portant, eux, sur l'emploi des pronoms et des adverbes (*il, là, alors* sont remplacés par *je, ici, maintenant*). En un mot, on change de système de référence, passant de l'« allocentrique » au « centrique » ou à l'« ego deixis »⁹.

Le recours à la juxtaposition permet d'éviter l'ensemble des procédés marquant un plus haut degré d'intégration au macrosyntagme de phrase¹⁰ et qui, lourds et coûteux (les procédés morphologiques surtout), sont des obstacles à la communication orale, au dialogue.

Pour en revenir aux supports formels de la relation complétive, au nombre de six, précisons que le verbe *savoir*, ainsi que certains verbes déclaratifs se construisent également avec la conjonction *si* pour s'adjoindre une interrogative indirecte :

⁹ Cf. Teodora Cristea, *Grammaire structurale du français contemporain*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, p. 296. Voir aussi Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, 2e tome, N.R.F. Gallimard, Paris, 1974.

¹⁰ Le terme est pris à I. B. Robach qui le reproduit d'après B. Loman et N. Jörgensen, *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer*, Lund, 1971 : « La séquence de mots la plus grande possible dont la cohésion est assurée par des relations syntaxiques entre les unités ». (Apud I. B. Robach, *op. cit.*, p. 54).

On sait pas si c'est ça ou si c'est la Commune...

Dites-moi si c'est l'une ou l'autre. (Convers. du 5.06.73, p. 5)

2. Toujours pour introduire une interrogative indirecte, ces verbes se servent aussi d'un pronom ou d'un adverbe relatif. Il faut signaler à cette occasion que la préférence pour le discours direct joue dans le domaine de l'interrogation un rôle tout aussi important que dans celui de l'assertion. Elle va de pair avec une autre tendance définitoire de la syntaxe parlée, à uniformiser la structure de l'énoncé interrogatif par une réduction progressive des différences qui séparent l'interrogative directe de l'indirecte¹¹. Le fait que les relatifs complexes CE QUE, CE QUI sont couramment remplacés par les interrogatifs complexes QU'EST-CE QUE, QU'EST-CE QUI, est révélateur à cet égard. Les exemples ci-dessous en témoignent :

13. Je ne sais pas ce que / qu'est-ce qu'il a dit.

— Il a dit à peu près qu'est-ce qu'on gagnait. (Conv. du 7.07.73)

14. On se demande que va-t-il se passer.

ce qui / qu'est-ce qui va se passer.

15. Vous savez, la zone d'occupation... l'Allemagne... l'armée...

qu'est-ce que ça durera? (Texte CER 11, p. 8)

16. Je comprenais où c'est qu'il voulait en arriver le salaud.

La dernière séquence n'est plus un échantillon de français familier mais populaire et appartient à Raymond Queneau (*Zazie dans le métro*).

À côté de ces complétives, dont la construction s'avère plus ou moins déviante, on en trouve d'autres, introduites par un relatif simple, qui présentent une construction tout à fait régulière :

17. Moi je sais pas où j'ai entendu dire que...

18. Je vois pas comment on achètera celui-là, à 300.000 balles...

19. Ils savent pas exactement sur qui ils tombent. (Conv. du 7.07.73)

3. Quant à la relation par jonction inverse, elle apparaît plus rarement dans la conversation courante ou familière, constituant encore l'apanage du français relâché-populaire. Exemples :

20. Tu t'es gouré, que je te dis.

21. Tu n'y piges rien, qu'il m'a dit alors.

22. Ah, ça on ne veut pas le savoir, qu'il me répond. (Texte B₆, p. 3)

23. Répète un peu voir, qu'il fait Gabriel. (R. Queneau)

La position insolite du relateur est due à une inversion dans l'ordre de succession des séquences (la complétive précède la principale). D'autre part, s'il est là, c'est qu'il semble éviter au locuteur une autre inversion (celle du sujet à l'intérieur d'une incise), de sorte qu'il fait figure de cheville plutôt que de charnière syntaxique. Tout en marquant une frontière interpropositionnelle, il n'opère en fait aucune connexion ; sa présence n'affecte nullement la structure de la subordonnée, qui reste, de ce point de vue, une proposition non intégrée et la relation de dépendance, une relation logique, implicite.

¹¹ Il en va de même pour les différences qui séparent l'interrogation partielle de l'interrogation totale, la structure de la question reposant en français parlé sur un schème interrogatif unique quels que soient la nature de l'interrogation et le terme sur lequel elle porte. (Voir à ce propos Jacqueline Pinchon, *Les procédés interrogatifs*, in « Le Français dans le monde », n° 49/ juin 1967, p. 49.)

4. En revenant à la juxtaposition, modalité préférentielle de construction avec les verbes de dire et de pensée, on fait remarquer qu'elle comporte un autre avantage, outre ceux qu'on a déjà signalés : la possibilité d'intervertir l'ordre des séquences, en plaçant, comme dans la jonction inverse, la complétive devant la principale ou en incorporant celle-ci à celle-là par une simple intercalation. Le relâchement des liens syntaxiques, effet de la liberté dans le choix des procédés d'agencement, explique la multiplication des incises, dont la dépendance est marquée par la seule intonation. Exemples :

24. Il s'est trompé, je crois.

25. On connaît pas tout ça, tu comprends ? (Conv. du 12.07.73, p. 3)

26. Depuis... je peux dire, quinze mois j'attends une réponse qui ne vient pas. (Texte B, p. 2)

27. Remarque c'est un bon petit business, il faut bien reconnaître. (Conv. du 12.07.73, p. 5)

28. Il aurait pu partir, je crois, en cours d'année, ou à la rigueur même cette année, mais... (Conv. du 5.06.73.)

Ces incises qui ponctuent fréquemment le discours oral se mettent, tantôt au service de la fonction expressive, quand elles impliquent la personne de l'émetteur, tantôt au service de la fonction conative, quand elles impliquent celle du récepteur. À force d'être utilisées de manière systématique dans le dialogue pour polariser alternativement la communication sur le destinataire et sur le destinataire, certaines d'entre elles ont perdu une partie de leur contenu sémantique, se transformant en simples formules stéréotypées, qu'on pourrait ranger dans la catégorie des particules (expressives ou conatives), à côté de : *ma foi, mon Dieu, quoi, par exemple, tiens, voyons, allez, ça alors*, etc. En fait d'incises, il s'agit de : *je crois, je sais pas moi, que sais-je, comment dirais-je, dis donc, écoute, remarque(z), tu sais, tu vois, voyez-vous*, etc.

5. D'autres fois, dans l'intention de contrecarrer un peu ce relâchement des liens syntaxiques en étayant davantage les articulations de la phrase, on recourt aux pronoms de relais LE ou ÇA qui opèrent l'intégration de la complétive à la proposition principale ; intégration fonctionnelle, car du point de vue formel celle-là reste une séquence disjointe, isolée. On est là en présence d'une dislocation au niveau du macrosyntagme de phrase. En voici quelques exemples :

29. Je te *le* dis, Antoine, tu sais pas parler aux gens. (Film TV)

30. Il n'aime pas ça, je *le* sais, mais je n'y peux rien.

31. Tu as vu, *ça*, elle a piqué des cent mètres... (Conv. du 12.07.73)

32. Tu aurais pu lui dire *ça* : après tout donnez-moi la preuve que dans dix ans nos machines seront intactes. (Conv. du 7.07.73)

Sur le dernier exemple, où l'élément de rappel s'avère être plutôt un mot-balise destiné à soutenir le discours direct, on passe au sixième procédé formel au service de la relation complétive : la juxtaposition avec mot-balise repérable, tout comme ses pendants quatre et cinq, dans tous les registres du français parlé.

6. Si l'on y recourt, c'est parce que la seule articulation sonore est ressentie parfois comme insuffisante. Sous le coup de l'émotion ou dans le désir de marquer davantage les phases du récit, le locuteur multiplie

les mots-balises de façon à étayer son énonciation par des appuis plus solides. Outre ÇA, on emploie à ce dessein un syntagme prépositionnel, sorte de cheville syntaxique faisant souvent office de soulignant : COMME ÇA. Exemples :

33. Elle lui avait dit *comme ça* je sors, je vais acheter des spaghetti et des côtes de porc. (R. Queneau)

Ce genre d'« indications brèves et simples », dont on se sert pour doubler l'apport précaire de l'articulation sonore, est recruté dans les plus diverses classes de mots : interjections, adverbes, pronoms, particules, etc. Ce qui fait que A. Sauvageot leur applique la dénomination de « mots-balises » : *bon, ben, enfin, ça, là, alors, donc, finalement, de toute façon, comme ça, tout ça*, etc.¹².

34. Moi il m'avait dit au téléphone, *ben* bien sûr je pourrais passer chez vous mais... (Conv. du 9.07.73).

Si, comme on l'a vu au début, le locuteur a parfois intérêt à réduire son énoncé au strict nécessaire, en faisant l'économie des éléments de connexion et de reprise, d'autres fois, au contraire, il éprouve le besoin de consolider au maximum les articulations du discours. On assiste alors à une superposition emphatique de marques en vue de renforcer par des indices supplémentaires le rôle et le sens des connecteurs proprement dits, ce dont témoignent les exemples suivants :

35. Moi je trouve *ça* un peu raide *que* ce soit toujours toi la poire dans ces histoires. (Convers. du 2.06.73, p. 1)

36. Alors maman elle a dit *comme ça* qu'elle pouvait tout de même pas les tuer tous quand même... (R. Queneau)

37. Je lui ai dit *que* ce soir *bon* y a Gilles et Yvonne qui viennent... (Convers. du 12.07.73, p. 15)

38. Je crois *que, enfin* il s'est fait sa place. (idem, p. 14)

Si dans ces cas la redondance implique plus ou moins l'emphase, dans d'autres cas, elles s'associent d'une façon manifeste ; non content de marquer par des mots-balises les frontières interpropositionnelles, le locuteur s'astreint à incorporer organiquement sa complétive au reste de l'ensemble par la mise en vedette. À ce dessein il se sert du pattern C'EST CE QUE + P ou de son pendant C'EST QUE + P. Exemples :

39. Alors *c'est ce que* je me dis, je dis de toutes façons, *bon*, si le résultat est mauvais, je ne referai jamais ça. (Convers. du 9.07.73, p. 7)

40. Je puis citer *ceci, c'est que* j'ai toujours passé pour avoir une culture générale beaucoup plus grande qu'elle n'était en réalité. (Texte CER₆, p. 8)

Disons, pour conclure, que le français parlé (courant, familier ou relâché) possède une gamme très variée de procédés mis au service de la relation complétive : de la juxtaposition simple à la juxtaposition avec pronom de relais ou mot-balise et de la jonction directe par QUE ou SI à la jonction inverse par QUE.

Malgré une préférence nette du parler pour la construction paratactique, on ne saurait donc prétendre qu'il abandonne totalement les agencements complexes. Force lui est d'en user (en l'espèce des pronoms

¹² Cf. Aurélien Sauvageot, *op. cit.*, p. 140 – 143.

et adverbies relatifs) toutes les fois que la complétive est une interrogative indirecte provenant d'une interrogation partielle.

Le recours à l'articulation sonore, dont on ressent parfois l'insuffisance, amène par contre-coup l'emploi, souvent abusif, de certains moyens analytiques (éléments de rappel ou mots-chevilles) destinés à marquer davantage les liens et les limites des unités syntaxiques.

Toujours est-il qu'à travers toutes ces modalités d'expression se fait jour une tendance constante de la syntaxe orale à rendre plus simple et plus souple la structure de la phrase, à l'adapter aussi fidèlement que possible aux conditions d'énonciation.

Pour y parvenir, elle s'est frayé des voies convergentes : extension de la parataxe au dépens de l'hypotaxe, substitution des effets de débit et d'intonation aux outils grammaticaux de connexion, développement des moyens analytiques au détriment des marques synthétiques (réduction des monèmes fonctionnels en faveur des indices anaphoriques ou lexicaux) et suppression des différences qui séparent la subordonnée complétive de la proposition indépendante par la conversion du discours indirect en discours direct.

La spécificité des procédés que le français parlé met en œuvre pour exprimer les relations syntaxiques nous autorise — dans la perspective d'une description synchrone du français contemporain — à postuler l'existence de deux modèles de performance¹³, de deux sous-codes parallèles et en partie autonomes¹⁴, que l'analyse devra rigoureusement distinguer.

RELATIA COMPLETIVĂ ÎN FRANCEZA VORBITĂ. NIVEL FRASTIC

(REZUMAT)

Articolul își propune să evidențieze specificitatea procedurilor de care se servește franceza vorbită în exprimarea relației completive : preferința pentru juxtapunere (care amintește la nivelul frazei de construcția directă de la nivelul propoziției) și pentru discursul direct (atât în inserarea unei subordonate asertive cit și a uneia interogative). Aceste construcții preferențiale tind să simplifice la maximum ansamblul operațiilor de integrare a propoziției în frază, știut fiind că respectivele operații (îndeosebi cele de ordin morfologic) reprezintă, prin complexitatea lor, și deci prin volumul de efort cerut, un obstacol pentru schimbul rapid și competitiv de replici pe care-l presupune comunicarea orală.

Février 1982

Universitățile « Babeș-Bolyai »
Facultăți de Filologie
31, rue Horea, Cluj-Napoca

¹³ Le terme appartient à Suzanne Allaire, *op. cit.*, p. 82.

¹⁴ Cf. Pierre Guiraud, *Le système du relatif en français populaire*, in « Langages », n° 3/1966.

RAPORTUL CONCESIV ÎN ENGLEZĂ ȘI ROMÂNĂ

DE

MARIANA GRUIȚĂ

0. Cercetarea de față are în vedere nivelul interpropozițional al enunțului, nivel la care sensul relațional de concesie se realizează aproape exclusiv joncțional în cele două limbi. În consecință, demersul nostru comparativ va viza, în esență, microsistemul conectivelor concesive interpropoziționale.

O primă constatare care se impune este aceea că atât engleza (= E), cit și româna (= R), posedă cuvinte relaționale specializate exclusiv pentru acest raport. Unifuncționalitatea lor rezultă dintr-o semantică univocă : [+conectiv], [+concesie]. Aceștia li se adaugă, în ambele limbi, conectivele polivalente, pentru care trăsătura [+concesie] este secundară, dobândită numai contextual. Rezultă că microsistemul conectivelor concesive interpropoziționale are aceleași componente de bază în idiomurile cercetate : *componenta X* (= totalitatea conectivelor specializate) și *componenta Y* (= totalitatea conectivelor împrumutate).

Datorită existenței mai multor nuanțe concesive, constituite ca niște subspecii ale raportului, foarte clar delimitate în planul conectivelor, o tratare globală a raportului concesiv nu este posibilă. În consecință, demersul nostru contrastiv va urmări cu precădere nivelul doi al raportului, reținând pentru partea finală observațiile cu caracter mai general.

1. Concesiva reală (Cs_1)

Este concesiva care exprimă o piedică *reală*, în ciuda căreia acțiunea din regentă are totuși loc :

(1) (a) **Although** *John is ill, he has come to classes.*

(b) **Deși** *Ion este bolnav, a venit la școală.*

Ambele limbi au conjuncții specializate exclusiv pentru Cs_1 (fondul X) și conjuncții împrumutate (fondul Y), cu diferențe cantitative în favoarea românei :

(2) X_r : *deși, cu toate că, chit că, măcar că ;*

Y_r : *că, fără (ca) să, cum ;*

X_e : *although, though ;*

Y_e : *as, that.*

Observație. Unele lucrări de specialitate dau un inventar mult mai bogat de conective concesive care ar putea fi incluse la Cs_1 . Astfel, la fondul Y_r , apar : *cînd, după ce, în timp ce, în vreme ce, pe cîtă vreme,*

de unde¹, iar la fondul *Y*: *while*, *whereas*², *when*³. Considerăm că, în enunțurile în care li se atribuie valoare concesivă, ele introduc de fapt false temporale, realizând un raport opozițional. Justetea acestei interpretări este dovedită de conectorii *în schimb*, *dimpotrivă* / *on the contrary* etc., specifici raportului opozițional, care pot să apară corelați cu aceste conective⁴. Alte conective (rom. *batăr*, eng. *albeit*) nu le-am avut în vedere, intrucit au un caracter prea regional sau arhaic, nefiind caracteristice pentru studiul contemporan al celor două limbi. Nu am inclus în lista cuvintelor relaționale concesive nici construcțiile analizabile: *în ciuda faptului că* / *in spite of the fact that*, *admițînd că* / *admitting that*, *assuming that* etc.

Diferența cantitativă *R — E*, în favoarea limbii *R*, s-ar părea că avantajează vorbitorul român, care are la îndemînă un registru relațional mai larg. O analiză mai atentă arată însă că acest avantaj este numai aparent. Libertatea de selecție este destul de limitată, fapt evident mai ales la fondul *X*. Elementele constitutive ale lui *X*, sînt într-un destul de riguros raport de complementaritate, iar distribuția lor nu ține de stilul individual, de preferințele emițătorului, ci de stilul funcțional sau de anumite variante socioculturale ale limbii naționale. Astfel, *deși* este varianta literară, *măcar* că este echivalentul lui *deși* în vorbirea populară, iar *chit* că se întrebuințează mai ales în conversație, avînd o nuanță familiară, fiind înapț pentru stilul științific, de exemplu⁵. *Cu toate că* este o locuțiune utilizată mai ales în limba scrisă.

În engleză, rețeaua relațională concesivă este acoperită în cea mai mare parte de *although*. Este adevărat că acesta are o variantă colocvială — *though* —, dar raporturile distribuționale dintre ele sînt mai elastice. De altfel, *though* depășește condiția sa de variantă colocvială a lui *although*, fiind utilizat adeseori ca un conector concesiv. Ilustrăm cele două ipostaze ale acestui cuvînt cu următoarele exemple:

(3) (a) *Though he is poor, he is happy.* (conectiv concesiv)

(b) *He is poor. He is happy, though.* (conector concesiv)

Conectivetele din fondul *Y* aparțin, în general, în ambele limbi, variantelor colocvial-populare. Idiomul *R* este și aici mai tranșant: *că*,

¹ Vezi *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. II, București, Editura Academiei R.S. România, 1966, p. 327 (în continuare: GLR).

² Vezi Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, *A Grammar of Contemporary English*, New York, 1972, p. 749.

³ Vezi George Curme, *English Grammar*, New York, 1947, p. 193—196; Alice Bădescu, *Gramatica limbii engleze*, București, 1963, p. 632; Pence and Emery, *A Grammar of Present-Day English*, London, 1963, p. 187—188; R. W. Zandvoort, *A Handbook of English Grammar*, London, 1965, p. 219; H. Palmer and F. G. Blandford, *A Grammar of Spoken English*, 3rd edition, Cambridge, 1976, p. 265.

⁴ Ne limităm demonstrația la un singur exemplu din limba română. GLR, p. 327 dă pentru *cînd* concesiv următorul text ilustrativ: „*Pătimaș și îndrăgnic s-o iubești ca un copil/ Cînd ea-i rece și cu toane ca și luna lui april?*” Inserarea conectorului semantic opozițional *în schimb* clarifică cît se poate de bine raporturile (care nu sînt concesive): *Cînd ea, în schimb, e rece și cu toane ca și luna lui april?* O rezervă față de observația noastră se poate totuși formula în legătură cu conectivul *while* din *E*. Acesta poate, în unele contexte, să aibă un sens concesiv: *While he was terribly hungry, he had nothing to eat*. Respingem însă exemplele date în Quirk et al., *op. cit.*, p. 749, ca făcînd parte din posibilele contexte concesive cu *while*.

⁵ Vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, [București], 1960, p. 182.

de exemplu, este exclusiv popular și apare în expresii proverbiale :

(4) *Fierul, că-i fier, și încă rugineste.*

Comune pentru *Țr* și *Ye* sint particularitățile de construcție, insolite și foarte rigide, reclamînd o intercalare obligatorie :

(5) (a) *Tired as/that she was, she still found enough energy to do her room* ⁶.

(b) *Obosită cum era, ea a mai găsit totuși destulă energie să-și curețe camera* (vezi *supra*, (4)).

Excepție de la regula menționată face românescul *fără (ca) să*, care nu presupune o construcție intercalată :

(6) *Fără să insiste asupra acestui aspect, el l-a menționat totuși.* Rigorile sale semantico-sintactice sînt de altă natură : introduce numai concesive cu valoare negativă (este un fel de echivalent al lui *deși nu*) și reclamă modul conjunctiv la predicatul subordonatei. De altfel, este cazul să precizăm că *fără (ca) să* face excepție și în alt sens de la cele spuse de noi în legătură cu *fondul Y* : nu este de proveniență populară, ci cărtură-rească (livrescă), fiind destul de rar folosit.

Revenind la ceilalți constituenți ai lui *Țr* și *Ye*, notăm că polivalența lor poate genera ambiguități. Astfel, concesivele introduse prin *as* și *that*, în engleză, pot avea, pe lângă o valoare concesivă, și una cauzală (condițional-cauzală) ⁷ :

(7) *Michael, fool as/that he was, completely ruined the dinner.*

Pentru a evita astfel de construcții ambigue, ideea de concesie este de obicei reluată printr-un conector concesiv. Diferența *R — E* constă în *obligativitatea procedului*. În română, enunțurile concesive cu *că, cum, fără (ca) să* reclamă cu necesitate unul din următorii conectori : *totuși, cu toate acestea/astea, tot, încă* (precedate de *și* sau *dar*). Spre deosebire de variantele literare (*totuși, cu toate acestea/astea*) care pot avea o poziție itinerantă (*el a venit totuși/el totuși a venit/totuși el a venit*), *tot* și *încă*, conectori specifici limbii populare, au o poziție fixă : înaintea verbului (*tot a venit/încă a venit*) ⁸. Și engleza apelează la același procedeu de dezambiguizare, folosind conectori ca *still* și *yet* în corelație cu conectivele *fondului Y* (vezi *supra*, (5a)).

În română, cocurența conectivelor și a conectorilor în același enunț este un fenomen destul de obișnuit și servește, în general, la realizarea emfazei ⁹. Două lucruri trebuie subliniate însă aici : în cazul concesivelor, acest procedeu devine extrem de frecvent, cu rol exclusiv emfatic la conectivele din *fondul Xr* :

(8) *Deși a fost bolnav, a venit totuși.*

și dezambiguizant-emfatic la conectivele din *fondul Țr* :

(9) *Copilul, că-i copil, și tot înțelege.*

Surprinde însă prezența fenomenului la concesiva engleză, deoarece în această limbă emfaza se realizează de obicei prin alte mijloace (vezi

⁶ Această topică este uneori valabilă și pentru *though* : *Deep though her grief was, she still found some nice words for everybody* (vezi Otto Jespersen, *A Modern English Grammar on Historical Principles*, London, 1961, vol. V, p. 361–362 și Quirk et al., *op. cit.*, p. 750).

⁷ Vezi Quirk et al., *op. cit.*, p. 750.

⁸ Vezi și exemplele (4), (9), (18).

⁹ Vezi G. Gruță, *Conective gramaticale — conective semantice*, în LR, XXIX, 1980, nr.6, p. 597–603.

așa-numitele "cleft-sentences" la cauzale). În situația lui *Ye* s-ar putea admite că conectorii *still* și *yet* au rol exclusiv dezambiguizant; dar aceștia apar și în enunțuri de tipul *Xe*, unde rolul emfatic este evident:

(10) (a) **Although/though** *John is ill, he has still come to classes.*

(b) **Although/ though** *John is ill, yet he has come to classes.*

Procedeul se limitează însă în engleză la topica B — A, pe cînd în română el este general.

2. Concesiva condițională binară (Cs_2)

Este concesiva care exprimă de obicei condiția nefavorabilă, care ar fi trebuit să determine o acțiune contrară celei din regentă:

(11) (a) **Even though/even** *if the train is late, we'll still have enough time to go shopping.*

(b) **Chiar dacă** *va întârzia trenul, tot vom avea timp suficient pentru cumpărături.*

Pentru a caracteriza exact acest tip de concesie am adăugat atributul *binară*, deoarece condiția nefavorabilă, prezentă în Cs_2 , este *ipotetică* și, în acest fel, nu o exclude categoric pe cea favorabilă. De exemplu, în enunțul citat la (11), propoziția *chiar dacă va întârzia trenul* nu exclude varianta cealaltă — *s-ar putea ca el să nu întârzie*. Prin urmare, cele două condiții (favorabilă — nefavorabilă) formează o pereche de alternative posibile, cu același efect pentru acțiunea din regentă: și în condiția (a) („trenul va întârzia”) și în condiția (b) („trenul nu va întârzia”), acțiunea din regentă nu va fi afectată („tot vom avea timp pentru cumpărături”). De altfel, în cele două limbi, în afară de varianta exemplificată mai sus, în care binaritatea este implicită deoarece numai una din cele două alternative este exprimată (Cs_2I), mai există și o variantă explicită (Cs_2Ex), în care binaritatea condițională este exprimată explicit, prin prezența celor două alternative în două propoziții coordonate disjunctiv:

(12) (a) **Whether they beat us, or we beat them, the result will be the same.**

(b) **Dacă ei vor învinge, sau noi vom învinge, situația va fi aceeași.**

În cele ce urmează le vom analiza pe rînd, din punctul de vedere care ne interesează pe noi, acela al conectorilor.

2.1. Cs_2Ex (varianta explicită)¹⁰

Ambele limbi utilizează în acest caz conective din fondul *Y*:

(13) *Yr: dacă, de, să;*

Ye: whether, if.

Diferența *R — E* apare și aici în planul specializării stilistice. Idiomul *E* nu cunoaște o asemenea diferențiere, deosebirea *whether — if* fiind marcată nu stilistic, ci cantitativ și ținînd, prin urmare, de domeniul frecvenței. În acest sens, putem constata că Cs_2Ex îl preferă pe *whether*, conjuncție condițională ipotetică, mult mai potrivită decît *if*, conjuncție condițională reală.

În idiomul *R*, specializarea stilistico-funcțională este destul de fermă: *dacă* — utilizată în limba standard, *de, să* — corespondentele colocvial-populare ale lui *dacă*.

¹⁰ În literatura englezească de specialitate, termenul folosit pentru astfel de concesive este „alternative conditional-concessive clauses” (vezi Quirk et al., *op. cit.*, p. 750).

Comun pentru ambele limbi este fenomenul elidării conjuncției subordonatoare în fața celei de-a doua subordonate (vezi *supra*, (12)). Româna poate renunța și la conjuncția coordonatoare disjunctivă, dar, în acest caz, repetarea conjuncției subordonatoare este obligatorie :

(14) *Bucuroși le-om duce toate/ De e pace, de-i război.*

Menționăm, de asemenea, că în situația lui Cs_2Ex poate avea loc și un alt fenomen, destul de rar în limba română, renunțarea totală la conectivul subordonator. Predicatele unor asemenea concesive stau de obicei la imperativ sau la alt mod cu valoare imperativă :

(15) *Laudă-mă, critică-mă, tot nu-mi pasă.*

Ca o inovație aparținând românei secolului XX am putea menționa apariția recentă a unui element conectiv specific, făcând parte deci din *fondul Xr*, și anume locuțiunea *indiferent că*¹¹ :

(16) *Indiferent că va ploua sau va fi vreme bună, tot vom pleca.*

2.2. Cs_2I (varianta implicită)

Ambele limbi și-au creat un fond propriu, specializat (*Xr*, *Xe*), făcând apel însă și la *fondul Y* :

(17) *Xr : chiar dacă, chiar de, chiar să, și dacă, și de, și să, nici dacă, nici de, nici să, măcar dacă, măcar de, măcar să ;*

Xe : even if, even though ;

Yr : dacă, de, să ;

Ye : if.

Cu ajutorul adverbului *even*¹², engleza și-a format două locuțiuni conjuncționale specifice pentru Cs_2I . Româna, prin același procedeu morfo-sintactic, și-a creat un microsistem mai bogat, deoarece dispune de mai multe adverbe de întărire (*chiar, și, nici*), cu o sintaxă mai liberă. Trebuie precizat însă că, în ciuda acestei abundențe de conective, româna standard folosește frecvent numai unul : *chiar dacă*. Aceasta este locuțiunea cea mai „obiectivă”, mai neutră, specific concesivă, lipsită de valori stilistice, celelalte fiind specifice limbii populare, colocviale.

Fondul Yr este utilizat exclusiv în limba non-literară și reclamă cu necesitate prezența unui conector concesiv (*tot, încă*) :

(18) *Dacă/ de i-ai da 1000 de lei pentru cartea asta, el tot n-ar da-o.* Se poate vorbi și de un *Ye*, reprezentat printr-un singur conectiv — un *if* concesiv — cu o frecvență destul de redusă și limitată și ea la stilul colocvial :

(19) *If he is poor, at least he is honest.*

3. Concesiva condițională multiplă (Cs_3)

Este concesiva care prezintă un număr nelimitat de alternative condiționale, în pofida cărora acțiunea din regentă are aceeași desfășurare¹³ :

(20) (a) *Whatever advice you give him, he does exactly what he wants.*

(b) *Orice sfat îi dai, el face exact ceea ce vrea.*

¹¹ Vezi Mioara Avram, *op. cit.*, p. 175.

¹² Pentru proprietățile sintactice ale lui *even if*, vezi Bruce Fraser, *An Analysis of Concessive Conditionals*, in *Papers from the 5th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, edited by R. Binnick, A. Davison, G. Green, J. Morgen, Chicago, Ill., 1969, p. 66–75.

¹³ Termenul folosit în Quirk et al., *op. cit.*, p. 751 este „universal conditional-concessive clauses”.

În ambele limbi, conectivele pentru Cs_3 aparțin exclusiv fondului Y :
 (21) Yr : *orice, oricare, oricine, oricât, oricîtă, oricîți, oricîte, oricînd, oriunde, oricum, cînd, unde, cum, cît, cîtă, cîți, cîte, cine, care, ce* ;

Ye : *whatever, whichever, whoever, wherever, whenever, however*.

Atit constituenții lui Yr , cit și cei ai lui Ye au aceeași structură morfemică : adverb/pronume relativ + cuvînt generalizant (*ever, ori*). Deosebirea cantitativă rezultă din posibilitățile limbii R de a utiliza în varianta popular-colocvială formele simple, fără *ori* :

(22) (a) *Cît i-ai da, tot nu-l mulțumești*.

(b) *Cum s-ar îmbrăca, tot rău arată*.

Sensul generalizant este asigurat de conectorul concesiv *tot*, obligatoriu în asemenea enunțuri. Și engleza a generat unele structuri colocviale, cum ar fi expresia concesivă *no matter* sau *it doesn't matter* + *how* sau *what* :

(23) *No matter/it doesn't matter how hard I try, I can never catch up with him*. Tot aici putem menționa și unele construcții arhaice ca *come what may*, (= *whatever may happen*), *be that as it may* (= *however that may be*), *do what you will* (= *whatever you do*) în care verbul principal apare în poziție inițială.

4. Concluzii

4.1. În ambele idiomuri există cite trei clase de conective concesive. Fiecare clasă funcționează e x c l u s i v în cadrul relațional al unei sub-specii concesive (Cs_1 , Cs_2 , Cs_3). Specializarea lor este atit de fermă, încît substituirea unui conectiv dintr-o clasă cu altul din altă clasă are ca efect schimbarea subspeciei concesive. De exemplu, în următoarele enunțuri, *chiar dacă/ even though* introduce un Cs_2 (= impediment ipotetic pentru acțiunea din regentă) :

(24) (a) *Even though I do not see the movie, I will not be sad*.

(b) *Chiar dacă nu voi vedea filmul, nu voi fi supărat*.

Substituind cu *deși/ though*, concesiva devine un Cs_1 (= impediment real, sigur) :

(25) (a) *Though I will not be able to see the movie, I'll not be sad*.

(b) *Deși nu voi putea vedea filmul, nu voi fi supărat*.

4.2. Varianta popular-colocvială a limbii R are un microsistem propriu de conective concesive, opus destul de ferm celui utilizat de varianta literară. Acest fapt creează disproporții cantitative importante între română și engleză. Discrepanța este amplificată și de faptul că idiomul R dispune de un mecanism mai productiv de generare a unor conective compuse (vezi conectivele pentru Cs_2I și Cs_3). Rigiditatea opoziției literar/ nonliterar, din planul conectivelor românești concesive, diminuează însă mult avantajul cantitativ, deoarece, la nivelul stilului individual operează restricții ferme, după ce vorbitorul optează pentru una sau alta din variantele limbii naționale.

4.3. Relația concesivă se bazează, în esență, pe un contrast între un efect scontat (de obicei negativ) și unul neașteptat (de obicei pozitiv). Întrucît există pericolul ambiguității, concesiva este subordonată care apelează cel mai mult la elementele de emfază. Româna practică același

procedeu ca și la alte relații (vezi cauzala), și anume dublarea conectivelor gramaticale prin conectori semantici în același enunț. Procedeu este foarte frecvent mai ales în topica B — A :

(26) *Deși e bolnav, a venit totuși.*

Ca noutate apare prezența obligatorie a conectorilor semantici la unele variante (vezi Cs_2 și Cs_3 , variantele colocvial-populare).

Surprinde însă că și engleza, limbă care are un sistem diferit de realizare a emfazei, recurge la conectori (*still, yet* etc.), deși cu o frecvență mult mai redusă (vezi exemplele de la Cs_1 , poate singurul tip de concesivă care admite acest procedeu).

4.4. O particularitate a conectivelor concesive este că nu reclamă cu strictețe prezența unui verb la mod predicativ în subordonata pe care o introduce :

(27) (a) *Deși bolnav, a venit totuși.*

(b) *A venit, deși cam târziu.*

Acest fenomen este foarte rar în limba română, unde regimul verbal-personal al conjuncțiilor este foarte sever. De altfel, chiar și în cazul concesivei, excepția constatată este valabilă doar pentru Cs_1 , în special pentru *deși*¹⁴.

În engleză, fenomenul este mult mai amplu reprezentat, întâlnindu-se la toate subspeciile concesivei (Cs_1 , Cs_2 , Cs_3) :

(28) (a) *Though tired, he is still working in the garden.*

(b) *Even if still working, the toaster will be soon out of order.*

(c) *Even though given all attention, the patient does not feel well.*

(d) *Whatever your problems, you can't solve them now.*

4.5. În sfârșit, un fenomen prezent doar în idiomul R, dar și aici în proporții reduse, îl reprezintă posibilitatea de renunțare la conectivul concesiv (mai ales la tipul Cs_2Ex). Să se compare :

(29) (a) *Laudă-l, critică-l, tot nu învață.*

(b) *Whether you praise him, or criticize him, he still doesn't want to study.*

THE CONCESSIVE RELATION IN ENGLISH AND ROMANIAN

(SUMMARY)

The present article investigates the interclausal level of the utterance where, both in English and Romanian, the relation of concession is almost exclusively expressed by connectives. Comparing the concessive connectives of the two languages, the author comes up with the conclusion that their "specialization" for a certain type of concession (which she calls Cs_1 , Cs_2 and Cs_3) is so strong that the substitution of one connective for another (which belongs to a different class) will inevitably bring about the change of concession type. It is also pointed out that the disproportion in number that exists between English and Romanian concessive subordinators is mainly due to the facts that colloquial and popular varieties of Romanian have their own conjunctions — usually found in complementary distribution with those of the standard language — and that Romanian has a more productive mechanism of generating compound subordinators (see Cs_2 I and Cs_3).

Octombrie 1982

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

¹⁴ Vezi GLR, p. 328 — 329.

ADVERBELE MODALE. DISTRIBUȚIE ȘI FUNCȚII (II)

DE

ȘTEFAN HÁZY și G. G. NEAMȚU

Notă explicativă. Prima parte a acestui articol, apărută în CL., XXVI, 1981, nr. 1, p. 35–41, prezintă distribuția adverbelor de întărire (*și, chiar, locmai, taman*), prezentare însoțită de o discuție asupra funcțiilor sintactice de atribut și complement ale adverbelor modale în general. Această a doua parte tratează succint distribuția celorlalte grupe de adverbe modale, urmată de cercetarea funcției lor când apar în fața unui grup nominal plurimembru.

0. Între distribuția adverbelor de exclusivitate (*numai, doar, decît*), de aproximație (*cam, vreo, aproximativ, circa*), de proximitate (*aproape, mai*) și de restricție (*măcar, barem, cel puțin*) diferențele nu sînt numeroase și, chiar cînd acestea există, nu au semnificații gramaticale deosebite. De aceea, urmărind posibilitățile lor distribuționale, vom avea în vedere toate adverbele ce aparțin unei subclase, menționînd, ori de cîte ori va fi cazul, și particularitățile proprii numai unuia sau unora dintre membrii celor patru serii.

1. Adverbele *numai, doar, decît* exprimă exclusivitatea. Ele se distribuie cu: substantive — **Numai (doar)** cu vorba *nu rezolvi nimic, N-are decît frați*; cu pronume — **Numai (doar)** acela *este vinovat, N-au fost decît unii*; cu numerale — *Are numai (doar) doi, Ea a fost numai a doua*; cu adjective — *Pentru mine este numai bună...*, *Colegul este doar (numai) harnic/... nu este decît harnic*; cu adverbe — *Am venit numai (doar) așa, N-am venit decît așa cum...*; cu verbe — **Numai (doar)** ați crîmponit *mîncarea*; cu interjecție predicativă — **Hai numai¹, că ai să vezi tu!**

Adverbele de exclusivitate se află întotdeauna la stînga regentului; excepție fac cele atașate interjecțiilor cu funcție predicativă (vezi exemplul de mai sus).

Observații :

a) Adverbul *numai* precedat de *nu* intră în structura cuplurilor coordonatoare *nu numai... ci și (dar și)* : **Nu numai** bărbaii, *ci și* femeile *conduc tractoare*.

b) *Numai, doar, decît* pot fi atașate conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale subordonatoare *că, dacă, de, să, fiindcă, pentru că* etc. sau pronumelor și adverbelor relative, la stînga lor, intrînd în structura subordonatei² : *Aș veni, numai că n-am timp, Numai elne știe cîștigă, S-a dus doar cînd a vrut, Nu se plimbă decît unde îi place*.

c) Cu alt sens decît cel restrictiv, *doar* intră în componența unor locuțiuni de tipul : *doar-doar, fără doar și poate* etc.

d) 1. La stînga lui *să*, adverbul *decît* intră în subordonata completivă directă al cărei predicat regent este *a avea*, la forma negativă : *N-are decît să plece, dacă vrea*.

2. Prezența lui *decît* la dreapta lui *a avea*, la forma negativă, indică elipsa, mai ales în dialog, a unui predicat (exprimat anterior) : — *S-a supărat colegul?* — **N-are decît** [să se supere = P₃]!

¹ Deși teoretic posibil, n-am înregistrat nici un exemplu cu interjecție (predicativă) + *doar*.

² Vezi D. Bejan, *Despre rolul adverbilor din grupul „adverb + conjuncție”*, în CL., XVI, 1971, nr. 2, p. 316–317.

³ P₂ = un al doilea predicat (verbal sau nominal) neexprimat.

2. Exprimînd aproximația, *cam*, *vreo*, *aproximativ* și *circa* prezintă deosebiri distribuționale izvorînd din sensul lor de aproximare mai atenuat ori mai accentuat. Astfel, pe cînd adverbele *vreo* și *circa* nu se distribuie decît cu numerale⁴ (**Vreo (circa) zece s-au întors, Are vreo (circa) treizeci**), plasîndu-se obligatoriu la stînga acestora, *cam* și *aproximativ* pot fi atașate, tot la stînga, numeralelor — **Cam (aproximativ) zece s-au întors**; adjectivei — **E cam rău băiețelul, Hainele sînt aproximativ curate**; substantivelor — **Cam înspre seară te voi căuta, Aproximativ la toamnă va veni acasă**⁵; pronumelor⁶ — **Cam (aproximativ) acestea sînt argumentele noastre**; adverbelor (și relative) — **Cam departe ai ajuns, Serie aproximativ citeț, Spune-mi cam (aproximativ) cit stai (unde pleci, cum procedezi etc.)**; verbelor — **Il cam**⁷ *doare capul, Rezultatele noastre se cunosc aproximativ*.

3. Proximitatea se exprimă prin adverbele *aproape* și *mai*, situate la stînga regentului, ele distribuindu-se cu: substantive — **Mai cit fratele de mare ...**; pronume (nehotărîte, demonstrative) — **Approape (mai) toți ..., Approape aceiași au venit și azi, N-am făcut aproape nimic**; adjective — **Approape bine ai procedat, E mai acasă și în aceste probleme**; adjective⁸ — **Costumul este aproape perfect**; verbe — **Era aproape să moară, Mai îmi vine să cred ..., L-am găsit aproape (mai) dormind**.

Observații :

a) Urmate de *că*, adverbele *aproape* și *mai* dobîndesc funcție predicativă, selectînd o subiectivă: **Approape (mai) că nu l-am recunoscut**.

b) Îmbinarea *aproape de*, calificată în gramatică drept locuțiune prepozițională, o considerăm analizabilă (conșară: *Mașina s-a oprit aproape de Mașina s-a oprit aproape de trotuar*, din care rezultă caracterul nelocuțional al grupului *aproape de*⁹).

c) Adverbul *mai*, urmat de conjuncția *să*, îndeplinește funcția de nume predicativ (**Mai să ncară, nu alta**). Cînd este repetat, în aceleași condiții, exprimă proximitatea accentuată, avînd tot rolul de nume predicativ (**Mai-mai să cadă**).

4. Restricția se exprimă prin adverbele *măcar*, *barem*, *cel puțin*, atașate la stînga regentului, care poate fi: substantiv —

⁴ Din acest punct de vedere, ele constituie o subclasă, cu limite combinatorii foarte exacte, a clasei adverbelor de aproximație.

⁵ Stînd la stînga construcțiilor în caz₃ (vezi, în acest sens, D. D. Drașoveanu, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81), adverbele de aproximație (*aproape, cam*) nu se combină cu prepoziția (locuțiunea prepozițională), ci cu grupul „prepoziție + regizat”: *a ajuns aproape în centru*.

⁶ Se combină mai ales cu cele demonstrative, însă nu este exclus nici un alt fel de pronume (nehotărît: **Cam toți sînt vinovați**; negativ: **Cam nimeni nu-l agreează** etc.).

⁷ Atașat verbelor însoțite de pronume reflexive (în D sau Ae), adverbul *cam* (nu și *aproximativ*) se plasează între pronume și verb, dovadă că se combină cu verbul, nu cu grupul „pronume + verb”: **Se cam sperie de orice: Își cam face de cap**. Formele pasive ale verbelor admit o dublă posibilitate de atașare a lui *cam*, fie la auxiliar, fie la participiu (**A cam fost certat; A fost cam certat**): timpurile și modurile compuse impun folosirea acestui adverb între auxiliar și celălalt formant: **A cam vorbit multe; Aș cam pleca; Vor cam pierde**.

⁸ *Mai* nu se combină, ca adverb de proximitate, cu adjective și adverbe comparabile, deoarece construcția, existînd și un *mai* cu sens cantitativ ce ajută la formarea gradelor de comparație, este ambiguă.

⁹ Vezi, în acest sens, G. G. Neamțu, *Conjuncții (locuțiuni conjuncționale) temporale?*, în STUBB, 1979, nr. 2, p. 9—15.

Măcar (barem, cel puțin) sticla să fie de efect; pronume — **Măcar (barem, cel puțin)** tu să vii, **Măcar (barem, cel puțin)** pe aceea să-i ascuți, **Măcar (barem, cel puțin)** unii să vină, **Măcar (barem, cel puțin)** ai noștri să ne înțeleagă, **Măcar (barem, cel puțin)** sieși să nu-și strice; adjectiv — **Măcar (barem, cel puțin)** bună să fie; numeral — **Citește măcar (barem, cel puțin) două, Vrea să fie măcar (barem, cel puțin) al doilea**; adverb — **Măcar (barem, cel puțin) azi să fii cuminte**; verb — **Măcar (barem, cel puțin) nu vorbi, N-am auzit măcar (barem, cel puțin) pomenindu-se de numele lui, Nu știi nici măcar (barem, cel puțin) să citești.**

Observații :

a) Împreună cu conjuncțiile subordonatoare *că* și *să*, adverbul *măcar* formează locuțiuni conjuncționale concesive: *L-a certat, măcar că nu merita.*

b) În distribuție cu pronume și adverbe relative (*măcar cînd, măcar ce* etc.) formează locuțiuni învechite azi.

c) Adverbul *barem*, la stînga conjuncțiilor *dacă, de, să* — folosit mai ales în limba populară —, fortifică ideea optativă din propoziție: **Barem dacă (de-) aș fi (să fiu) mai tînr!**

5. Toate lucrările care se ocupă, special sau tangențial, de aceste adverbe subliniază largă lor distribuție, în principiu cu aproape toate părțile de vorbire, fapt evidențiat și în cele de mai sus.

Cînd grupul nominal precedat de asemenea adverbe este redus ca extensiune la centrul său — substantiv, pronume, numeral —, problema funcției sintactice și a relației adverbilor cu aceste clase de cuvinte este oarecum rezolvată de la sine, respectiv adverbele se subordonează, prin juxtapunere, numelui și au funcția de atribut adverbial: **chiar (barem, numai, și ...) elevul; tocmăi (măcar, doar, nici ...) aceia; numai (măcar, încă, aproape, vreo ...) zece**¹⁰.

Observație. În general combinații de acest tip se au în vedere și se dau ca exemple, în literatura de specialitate, cînd li se discută distribuția și statutul gramatical.

Aceleași adverbe pot apărea însă și în fața unui grup nominal neredus la centrul său substantival (pronominal, numeral), cuprinzînd adică în afară de centru și determinanți, în general adjective sau pronume (numerale) folosite adjectival. Avem în vedere structuri de tipul: **Ea este numai o fată harnică (și atît); Citește doar cărți polițiste nesemnificative beletristic; Cam cîte cărți franțuzești ai în bibliotecă?; A venit numai această elevă frunțoasă de la liceul nostru; De-ar avea măcar trei jucători experimentați în echipă!; A mîncat aproape două porții mari de frișcă; În timpul nopții au parcurs vreo zece kilometri din traseu; Aproape fiecare student premiat la sesiune a reușit să-și publice mai tîrziu comunicarea; Cam aceiași cinci fotbaliști au fost și în Argentina; Mai toți invitații au sosit cu întîrziere; N-au răspuns chemării decît opt persoane; Nici zece bărbați n-ar putea ridica piatra aceasta; Și cei mai iluștri medici greșesc fatal cîteodată.**

¹⁰ Vezi articolul nostru, *Adverbele modale. Distribuție și funcții (I)*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 35 — 37. Vezi și *Gramatica limbii române*, Editura Academiei R.P.R., ed. a II-a, București, 1963, vol. II, p. 180 [în continuare: GLR]; Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ed. a II-a, București, 1970, p. 196; M. Zdrenghea, *Limba română contemporană (morfologia)*, Cluj, 1970, p. 216; D. Bejan, *lucr. cit.*, passim.

Ceea ce ne propunem să examinăm și, într-o oarecare măsură, să rezolvăm în cele de mai jos este stabilirea termenului regent (Tr) pentru adverbul situat proclitic față de întregul grup nominal, termen de care depinde, în ultimă instanță, și funcția sintactică a determinantului adverbial.

Ca premise ale cercetării aici întreprinse avem :

1) Premise generale :

a) Aceste adverbe au funcții sintactice și, ca atare, ele trebuie să fie ori atribute, ori complemente ¹¹.

b) În baza relației binare (de la termen la termen) ¹², nu există, din punct de vedere gramatical, decît posibilitatea ca adverbele să aibă un singur Tr, deci nu grupul nominal în întregime (văzut ca unitate (?)) sau cîțiva (mai mulți) termeni ai grupului și nici fiecare termen component luat separat.

2) Premisă specială: poziția proclitică și atașarea semantică a adverbilor față de grupul nominal ¹³ indică drept Tr posibil un component al acestuia, un termen obligatoriu inclus în grup, nu alt termen din afară, un verb, de exemplu (*La concurs au rămas numai cei zece candidați reușiți după proba eliminatorie*).

5.1. Din anumite analize distribuționale existente în literatura de specialitate, puține la număr, limitate la grupuri nominale bimebre (substantiv + un (singur) determinant adjectival) și fără generalizări de principiu sau specificarea numelui funcției sintactice (atribut sau complement), ar reieși că adverbele proclitice aici cercetate au ca Tr din grupul nominal bimenbru determinantul substantivului. Astfel, în exemple ca : *aproape* fiecare om, *nu* orice soluție, *cam* ce gînduri ¹⁴, *aproape* trei luni ¹⁵, *numai o* picătură, termen regent pentru adverbe este considerat adjectivul pronominal (*fiecare, orice, ce*), respectiv numeralul cardinal utilizat adjectival (*trei, o*).

În măsura în care adverbele din structurile citate nu sînt cazuri particulare, ci reprezentative pentru clasele din care fac parte (*aproape* — proximitate, *cam* — aproximație, *numai* — exclusivitate, *nu* — negație), s-ar ajunge, prin generalizare, la concluzia că și celelalte grupe din inventarul adverbilor modale ar fi analizate în același fel.

5.1.1. La baza acestei interpretări presupunem ¹⁶ că stau următoarele considerente :

5.1.1.1. Adverbele au poziție proclitică față de grupul nominal, situîndu-se „în imediata [...] apropiere” ¹⁷ a pronumelui (nu-

¹¹ Vezi nota 10.

¹² Pentru teza că structurile relaționale nu pot fi decît binare, vezi D. D. Drasoveanu, *Sens relațional și gramatlem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 160.

¹³ Vezi *Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, București, 1974, p. 288 [în continuare : LRC].

¹⁴ Vezi D. Bejan, *lucr. cit.*, p. 315.

¹⁵ Vezi Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 273.

¹⁶ Presupunem doar, intrucît o argumentație în acest sens nu am găsit încăieri formulată.

¹⁷ LRC, p. 288.

meralului) folosit adjectival, care, prin însuși acest fapt, ar deveni termen regent (selectat).

5.1.1.2. Unele dintre adverbele modale — cele de aproximație (*cam, aproximativ, circa, vreo*) și în parte cele de proximitate (*aproape, mai*) — nu apar cu substantivele sau apar foarte rar, dar se distribuie frecvent și, prin conținutul lor, în mod firesc cu numerele cardinale și unele pronume: *cam (aproximativ, vreo) opt persoane, cam (aproximativ, vreo) opt*, dar **cam (aproximativ, vreo) persoane; aproape aceleași persoane, aproape aceleași*, dar **aproape persoane; mai fiecare candidat, mai fiecare*, dar **mai candidat*.

În consecință, numeralul cardinal, ca să limităm pentru moment discuția la acesta, distribuindu-se cu adverbele menționate în lipsa substantivului, dar nu și invers — cu substantivul în absența numeralului —, și-ar menține această valență și atunci când el însuși, numeralul, este un determinant al substantivului. Altfel spus:

cam zece persoane, deoarece *cam zece*, nu și *cam zece persoane*,
 deoarece **cam persoane*.

Faptul că substantivul nu se distribuie cu asemenea adverbe ar constitui garanția că relația adverbului cu numeralul a rămas aceeași, indiferent de întrebuintărea substantivală sau adjectivală a acestuia din urmă.

5.1.1.3. Cea mai mare parte a adverbilor modale se poate distribui însă și separat, cu fiecare dintre componenții grupului nominal, adică atit cu pronumele (numeralul), cit și cu substantivul-centru: *numai zece băieți — numai zece, numai băieți; măcar două mere — măcar două, măcar mere; chiar toți profesorii — chiar toți, chiar profesorii; cel puțin acei antrenori — cel puțin aceia, cel puțin antrenorii*. Argumentul invocat mai înainte (vezi supra 5.1.1.2.) nu ne mai dă aici certitudinea că pronumele (numeralul) folosit substantival își păstrează determinantul adverbial și în situația când are valoare adjectivală, valoare dobândită prin intrarea în structură cu substantivul, al cărui determinant devine.

Cel puțin teoretic, ambele variante de reprezentare a relațiilor din grup sint posibile: *măcar doi băieți* și *măcar doi băieți*.

Opțiunea pentru prima variantă, *măcar doi băieți*, ar putea fi argumentată, bănuim, printr-un anumit mod de a interpreta organizarea raporturilor de determinare logico-semantică în interiorul grupurilor. În acest sens, apariția pronumelui (numeralului) folosit adjectival pe lângă substantiv conduce la presupunerea că accentul¹⁸, în privința restricției, exclusivității, aproximării, proximității etc. exprimate prin aceste adverbe, se deplasează de la obiectul denumit de substantiv la însușirea (cantitatea) acestuia, deplasare de accent(uare) interpretată ca schimbare a însuși termenului la care se aplică restricția (exclusivitatea, aproximarea etc.). Astfel, de exemplu, *doar trei elevi* și *doar trei* s-ar grupa laolaltă, adverbul (*doar*) avind același obiect al exclusivității

¹⁸ Ibidem.

(*trei*, nu *două*, *patru* etc.), în timp ce în *doar eleve*, obiectul exclusivității ar fi altul (*eleve*, nu *elevi*, *studenți*, *profesori* etc.).

5.1.2. Interpretarea aici prezentată (vezi *supra* 5.1.1.) — în parte dată ca atare în literatura de specialitate, în parte presupusă sau construită deductiv — ridică, din perspectivele generalizării, aplicabilității și consecințelor posibile, anumite semne de întrebare.

5.1.2.1. Este bine cunoscut că un determinant de pe lângă grupul nominal de tip „substantiv + pronume (numeral) adjectival” nu se subordonează acestuia din urmă, ci substantivului ca centru al grupului. De altfel nicăieri nu este formulată explicit în gramatici afirmația că pronumele (numeralele) folosite adjectival ar avea determinanți. Dar chiar în alternativa că i-ar avea, acești determinanți ar pune problema, deloc ușoară ca rezolvare, a încadrării lor sintactice: *a t r i b u t e* sau *c o m p l e m e n t e* ?

Prin calitatea de cuvinte acordate, *a d j e c t i v e* deci, pronumele și numeralele (cu întrebuintare adjectivală) ar trebui, potrivit definirii funcțiilor sintactice în gramatica românească și dînd prioritate criteriului formal, să fie determinate de *c o m p l e m e n t e*. Or, parcurgînd capitolul *Complementul*, în GLR, vol. II, n-a fost găsit nici măcar un exemplu cu complemente ai căror regenți să fie clasele de cuvinte în discuție.

Observație. E adevărat că în definiția complementului apare menționat ca termen regent și „numeralul cu valoare adjectivală”, în exemplul *Sfetnicii, nouă la număr, povesteau* ...¹⁹. Soluția propusă este însă susceptibilă de reconsiderări: *la număr* este sau complement pe lângă *a fi* eliptic, sau atribut pe lângă numeralul *nouă* folosit substantival.

Pe de altă parte, numeralele și pronumele, prin trecerea lor formală, datorită acordului, la adjective, nu dobîndesc nici o trăsătură care în conținut să le facă adjective calificative²⁰ și, ca atare, să justifice calitatea de complemente a eventualilor determinanți.

Altfel, într-un exemplu ca *acești oameni în stare de fapte minunate*, substantivul (*de*) *fapte* ar trebui să fie atribut pe lângă *în stare*, care, formal, este un grup format din prepoziție și substantiv. Dînd prioritate conținutului, *de fapte* se interpretează ca determinant de tip complement pe lângă *în stare*, care este locuțiune adjectivală.

În consecință, chiar în ipoteza, neverificată, că aceste clase de cuvinte ar avea determinanți, indiferent de partea de vorbire prin care s-ar exprima, încadrarea lor sintactică ar rămîne o problemă a cărei rezolvare n-o întrezărim.

5.1.2.2. Poziția *proclitică* a adverbelor modale și în imediata apropiere a adjectivelor pronominale (numerale) nu constituie un indiciu general și sigur că acești determinanți ai substantivului sînt termeni regenți pentru adverbe, întrucît unele adjective pronominale (numerale) pot fi față de substantiv atît *proclitice*, cît și *enclitice*, fără nici o modificare semantică sau de funcție sintactică: *al treilea elev* / *elevul al treilea*; *aceste mașini* / *mașinile acestea*; *amîndoi copiii* / *copiii amîndoi*.

¹⁹ Vezi GLR, vol. II, p. 118.

²⁰ Vezi, în acest sens, M. Zdrenghea, *lucr. cit.*, p. 127.

Plasind în fața acestor grupuri nominale adverbe din clasele menționate, ar însemna, respectind principiul „imediatei apropieri de termenul regent”, ca o dată să fie regent adjectivul (pronominal sau numeral), iar altă dată, substantivul (**numai al treilea autobuz/ numai al treilea autobuz**).

Dimpotrivă, încălcind principiul enunțat și respectindu-l pe cel al identității semantice și sintactice a celor două structuri, obținem o altă soluție, diametral opusă primeia: adverbul se subordonează în ambele situații adjectivului numeral: **numai al treilea autobuz/ numai autobuzul al treilea**.

În favoarea acestei din urmă soluții ar pleda și faptul că variabilitatea topică este în asemenea situații nerelevantă funcțional și semantic, ceea ce ar justifica o operație de re poziționare a determinantului adjectival: *numai băieții aceștia / numai acești băieți*.

În aceeași situație cu adjectivele demonstrative și numeralele ordinale sint însă și posesivele, chiar dacă poziția lor presubstantivală este nesemnificativă ca frecvență: *numai ai noștri tineri / numai tinerii noștri*, iar prin echivalența posesivelor *său, sa, săi, sale* cu genitivele *lui, ei, lor*, lista determinantilor se extinde și la pronume personale (*numai copiii lui*).

Acceptind (1) că acești determinanți (numerales ordinale, adjective demonstrative și posesive, pronume personale în genitiv) își păstrează calitatea de regenți ai adverbilor modale și în poziție postsubstantivală și (2) că în română, cel puțin teoretic, aproape orice determinant poate fi re poziționat din enclitic în proclitic, nu s-ar mai putea nici realiza și nici justifica o departajare a determinantilor care au în subordine asemenea adverbe de cei care n-au. Astfel, dacă în *măcar elevul al treilea*, adverbul *măcar* are ca Tr numeralul *al treilea*, ar trebui să admitem că și în *măcar băiatul său (lui, ei, lor, vecinului, harnic, din Turda, din dreapta etc.)* are ca Tr tot determinantul substantivului (*lui, ei, lor etc.*), ceea ce, evident, nu mai este de acceptat, nici cel puțin ca ipoteză.

5.1.2.3. În continuarea și consensul celor de mai sus se înscrie și echivalența unora dintre aceste adverbe cu anumite adjective, în speță *numai (doar)* cu *singur (-ă, -i, -e)*²¹, iar *chiar (toe mai)* cu *însuși (însăși, înșiși etc.)*: *numai acești zece profesori / singuri acești zece profesori ; chiar acești zece profesori / înșiși acești zece profesori*.

Dacă adverbul din structurile date nu oferă un element material sigur (caz, acord, prepoziție) care să indice fără echivoc termenul regent, permițind, ca speculații de interpretare, glisarea de la un Tr la alt Tr, adjectivele echivalente amintite nu mai prezintă această ambiguitate, ci ele, prin acord, trimit la un Tr precis: substantivul. Adjectivul pronominal (numeral) se exclude ca Tr, intrucit un adjectiv (*singuri, înșiși*) nu se acordă cu un alt adjectiv (*acești, zece*).

²¹ Vezi B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971, p. 119.

În cazul în care adverbele apar în fața unui grup nominal format din substantiv + determinanți, e discutabil dacă restricția, întărirea etc. s-ar referi exclusiv la determinanții substantivului, nu și la acesta. Este vorba în fapt nu de un alt obiect al restricției, întăririi etc., ci de o deplasare a accentului logic de la obiect la însușiri, dar prin aceasta este implicit și obiectul (caracterizat de ele) întărit, aproximat etc. Mai propriu este a vorbi de o restricție (exclusivitate, aproximare, proximitate etc.) cantitativă sau/și calitativă a obiectelor.

Din acest punct de vedere, ceea ce exprimă adverbele se aplică sferei noțiunii exprimate prin centrul substantival, sferă deja micșorată prin reduceri succesive ale ei de către ceilalți determinanți (adjective, numerale) ²³. Prin faptul că, în plan logic, restricția, exclusivitatea etc. se aplică tocmai acestei sfere noționale reduse succesiv prin determinanți, se creează aparența că ele ar avea ca obiect (unic) ultimul determinant al substantivului — ultimul în ordinea participării la micșorarea sferei noționale —, determinant care, în planul linear al topicii, este, de regulă, dar nu obligatoriu, primul determinant de la stînga la dreapta, cel imediat următor adverbului.

Într-o reprezentare grafică — prin liniile continue am marcat determinările în plan logic, iar prin linii punctate, pe cele în plan gramatical —, un exemplu ca *numai acești zece elevi harnici* ar arăta astfel:

5.2. Cele mai sus spuse ne fac să afirmăm că adverbele modale ce apar în fața unui grup nominal cu centru substantival se subordonează, din punct de vedere gramatical, exclusiv substantivului (-centru), avînd funcția sintactică de atribute adverbiale. Din punct de vedere logic, ele se aplică sferei noțiunii exprimate prin substantivul determinat succesiv de toți ceilalți termeni.

Pentru cea mai mare parte a acestor adverbe, relația cu substantivul este posibilă și în lipsa determinanților (numerale sau adjective pronominale).

5.2.1. Cit privește adverbele de aproximație (*cam, aproximativ, circa*, în special *vreo*) și în parte cele de proximitate (*aproape, mai*), care de regulă nu se distribuie cu substantivele singure, putem accepta că, în prezența numeralelor cardinale și a unor adjective pronominale, substantivele dobîndesc o valență în plus, pentru aceste adverbe.

Fenomenul, care nu este deloc singular în gramatica românească, ar putea fi explicat prin încadrarea la categoria relațiilor sintactice condiționate, demonstrate și inventariate de D. D. Drașoveanu ²⁴, relații în care este obligatorie prezența în

²³ Pentru determinarea succesivă a sferei noțiunii, vezi analiza, în planul logic, a exemplului *puterea impresionantă de creație a omului*, la D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 331.

²⁴ Vezi D. D. Drașoveanu, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 274–275.

Gramatica limbii române menționează de asemenea numai valorile de conjuncție și de prepoziție⁸. Toate interpretările subliniază însă același conținut semantic al cuvîntului : limita extensiunii temporale sau spațiale.

Din punct de vedere sintactic, *pînă* se caracterizează prin distribuirea sa foarte limitată cu numele, atașîndu-se direct numai pe lingă substantivele timpului, ca în : ***Pînă săptămîna viitoare***⁹. În celelalte cazuri, *pînă* nu se poate combina direct cu un nume, cuvîntul în discuție precedînd „în mod obligatoriu nume introduse prin prepoziții principale”¹⁰. Subliniem însă observația că, și în cazul combinării cu alte prepoziții, *pînă* își conservă valoarea semantică specifică¹¹, cum reiese din enunțul : ***Pînă la cascade mai este o bucată bună de drum***.

2.1.0. Componentele pronominale *una*, *alta*, în calitatea lor de substitute, fie că sint marcate stilistic, fie că nu au încărcătură afectivă, trimit la un antecedent. Acesta, analog altor cazuri cînd *una*, *alta* apar în sintagme cu valoare neutrală (cf. : *din una-n alta*, *ba una*, *ba alta*, *cu una*, *cu alta*) trebuie căutat într-un segment de mesaj anterior. Este evident că substitutelor pronominale în cauză nu li se poate identifica un anumit conținut semantic în afara unui context lingvistic¹² (sau extralingvistic) la care ele fac referință. Din această cauză, ele însele nu pot influența funcționarea prepoziției *pînă*, adică nu-i modifică sensul fundamental. La rîndul său, *pînă* nu afectează sensul pronomelor respective. Rezultă, așadar, că, intrucît asocierea secvențelor *pînă una-alta* nu atrage modificarea sensului pe care fiecare din unitățile respective îl are în afara ei, reuniunea în discuție nu reprezintă semantic o locuțiune.

2.1.1. Relația de vecinătate imediată dintre *pînă* și *una*, în montajul *pînă una-alta*, raportată la posibilitățile distribuționale ale segmentului inițial, este aberantă. Caracterul de prepoziție auxiliară¹³ interzice combinarea nemijlocită a lui *pînă* cu unități din clasa numelui (inclusiv a substitutelor acestuia). Urmează că statutul de locuțiune pentru organizarea sintagmatică *pînă una-alta* nu poate fi susținut nici din punct de vedere sintactic.

3.0.0. După ce am constatat că *pînă* își conservă constanta semantică și în asociere cu *una-alta*, urmează să stabilim nuanța concretă a prepoziției în acest cadru. Echivalențele efectuate în dicționare între *pînă una-alta* și adverbul *deocamdată* indică, pentru *pînă*, o valoare temporală. La aceeași interpretare ne conduce și poziția inițială deținută de prepoziție în montajul nostru. Ea este analoagă cu locul ocupat de *pînă* în imbinările cu funcție conjuncțională : *pînă cînd*, *pînă ce* etc. Subliniem că numai în acest context sensul temporal al ambelor componente favorizează elidarea segmentului din poziția a doua (*cînd*, *ce*), ca în : ***Pînă cînd (pînă ce) nu sosesc eu, nu plecați*** = ***Pînă nu sosesc eu, nu plecați***. În schimb, cînd indică limita extensiunii spațiale, *pînă* nu poate apărea (exceptînd combinațiile adverbiale : *pînă aici*, *pînă acolo*) fără a fi, obligatoriu, urmată de o altă prepoziție (*pînă în*, *pînă la*). Aceasta confirmă că, în expresia noastră, *pînă* are valoare temporală.

⁸ Vezi [5, 1], p. 333.

⁹ Vezi [6], p. 347.

¹⁰ Vezi [3], p. 239.

¹¹ Vezi [2], p. 286.

¹² Vezi [4], p. 96.

¹³ Vezi [3], p. 239.

Limita extensiunii în timp este o precizare reclamată, în general, de un proces. Așadar, *pînă* evocă un verb împreună cu care, reprezentînd o subordonată, ar marca limita finală în desfășurarea procesului din regentă. Constatăm acum o similitudine semantică între componentele expresiei *pînă una-alta*: atît *pînă*, cît și *una-alta* posedă, evident, aptitudinea de a evoca un anumit element care nu apare în organizarea expresională explicită.

3.1.0. Pentru a verifica afirmația noastră, urmează să precizăm verbul concret care ar avea menirea de a transforma secvențele *pînă* și *una, alta* în părți componente ale unui enunț.

În acest scop, vom pleca de la un text realizat ce deschide perspectiva descifrării naturii și funcției expresiei noastre. Fragmentul este selectat din romanul *Grîu înfrățit* de Ion Istrati:

„— *Lasă-l, fa, și hai cu mine, că-s sătul și eu și răs-sătul, alege el în sfîrșit calea.*

— *Și ce-a să facem?*

— *Mergem să slujim, pînă una-alta! hotărî Toader*” (p. 85).

Contextul sugerează procesul unei deliberări efectuate de personaj. Acesta ia o decizie definitivă cu privire la situația momentană a sa și a parteneriei lui. Hotărîrea nu rezolvă însă problema existenței materiale a cuplului. Faptul reiese din enunțul interogativ, emis de personajul feminin: *Și ce-a să facem?* Întrebarea fixează dialogul într-un context situațional mai larg. Ea reactualizează preocupările și acțiunile protagoniștilor pentru asigurarea bazei materiale necesare existenței lor independente, care, în momentul discuției, sînt departe de a fi încheiate. Replica finală a lui Toader redă o altă decizie vizînd soluționarea momentană a situației celor doi. Soluția este propusă în partea de început a ultimului enunț: *Mergem să slujim*. Caracterul ei temporar apare explicit în momentul următor al enunțului, reliefat de suita *pînă una-alta*.

Încercarea de a da o formă propozițională expresiei în discuție, introducînd între *pînă* și pronumele *una-alta* verbe finite, se lovește de o anumită rezistență semantică. Ea nu ține atît de propoziția ce precedă expresia *pînă una-alta*, cît de contextul mai extins format de enunțul-întrebare (simbolizat: Ei) și de enunțul-răspuns (simbolizat: Er). Legătura logică dintre cele două enunțuri pune în relief dependența lui Er de contextul situațional sugerat de Ei. Așadar, condiționarea semantică a verbelor posibil de introdus în interiorul expresiei este impusă, în ultimă instanță, de contextul extralingvistic. Ca urmare, verbul sau verbele introduse vor trebui să asigure nu numai integrarea pronumelor *una, alta* în structura lui Er, ci și a întregului enunț modificat în structura semantică și gramaticală a contextului situațional la care se referă Ei și Er.

Prin testare, obținem o serie redusă de verbe, a căror ocurență transformă expresia într-o propoziție temporală: *a se alege, a face, a fi, a rezolva*¹⁴. Cadrul temporal din Ei și Er este viitorul, realizat, în cazul celui din urmă, sub forma prezentului, ceea ce impune același timp și în

¹⁴ Lista ar putea fi ceva mai extinsă, dar oricare alt verb va trebui să răspundă aceleiași condiționări semantice.

propoziția temporală reconstruită: *Mergem să slujim, pînă vom face (rezolva) una și/sau alta*. Enunțul astfel întregit facilitează clarificarea raportării sintactice și semantice a propoziției reconstruite.

Sintactic, temporala se subordonează regentei *Mergem să slujim* din Er.

Semantic, avem o situație mai complexă. Subordonata de timp reactualizează contextul situațional sugerat de enunțul *Și ce-a să facem?* Referirea se realizează parțial prin verbul precedat de *pînă* și, mai ales, prin pronumele *una-alta*. Datorită sensului lor neutral¹⁵, ele sînt apte să sugereze sau să evocă o mulțime nedeterminată de elemente de conținut. În acest fel, conținutul informativ formulat, mai corect spus, reluat în subordonata de timp se racordează semantic contextului prin două noduri de articulare. Punctul de articulare sau de referire imediat sesizabil este reprezentat de segmentul în relație de contiguitate la stînga sau la dreapta subordonatei, împreună cu care aceasta formează structura Er. Relația semantică, marcată și sintactic, se axează pe sugerarea caracterului temporar al procesului exprimat în propoziția regentă (*Mergem să slujim*).

Al doilea nod de articulare este situat în afara lui Er, realizînd, prin intermediul lui Ei, o relație semantică între Er și contextul evocat. Acum apare explicit natura temporară indicată de *pînă* [...] *una-alta* pentru acțiunea din regentă. Ea este provizorie față de procesele (referitoare la situația personajelor) conținute în contextul anterior, reactualizate prin subordonata temporală refăcută.

3.1.1. Am constatat sub **3.1.0.** capacitatea pe care o are construcția cu valoare de subordonată de timp *pînă* + *V* + *una-alta* de a caracteriza desfășurarea unui proces ca temporară. Ea constituie însă, după părerea noastră, numai o particularitate secundară, adică derivată din rolul semantic mai complex ce revine subordonatei, conservat integral de structura eliptică *pînă una-alta*.

În fragmentul citat la începutul paragrafului precedent, actualizarea propoziției temporale integrează Er în contextul situațional al interlocutorilor. Inserția în context, efectuată prin al doilea nod de articulare, este posibilă pe baza proprietății evocatoare a pronumelor *una*, *alta* și, parțial, a sintagmei *pînă* + *V*. În cadrul sintagmei, *pînă* arată limita extensiunii în timp a proceselor evocate prin pronume. Acestea din urmă reactualizează acțiunile anterioare și le includ în cadrul temporal exprimat de sintagma *pînă* + *V* care, prin sensul ei, indică faptul că acestea nu sînt încă finalizate și că derularea lor continuă (*pînă se va alege una și/sau alta*). Prin urmare, structura semantică a subordonatei noastre permite proiectarea într-un moment viitor a finalizării unui (unor) proces(e) declanșat(e) anterior momentului vorbirii.

Re luarea proceselor începute anterior și prelungirea duratei lor dincolo de momentul vorbirii instituie între acestea și acțiunea exprimată în enunțul ce înglobează subordonata temporală (reconstruită) un raport temporal de simultaneitate. Simultaneitatea este însă parțială și temporară. Pe de o parte, acțiunea anunțată în Er (momentul vorbirii) se asociază acestora într-o etapă din traiecul desfășurării lor, posterioară momentului în care ele au fost declanșate. Pe de altă parte, efectuarea

¹⁵ Vezi [5, 1], p. 176.

practică a intenției formulate în *Mergem să slujim* încetează odată cu finalizarea proceselor paralele. Într-adevăr, soluția din enunțul : *Mergem să slujim, pînă vom ajunge la una și/ sau alta* este emisă de personaj într-un moment dificil din viața lui. Momentul rezolvării acestei conjuncturi nefavorabile condiționează și marchează încheierea acțiunii enunțate în momentul vorbirii, care se va finaliza, în acest caz, simultan cu altele inițiate anterior în vederea lămuririi poziției sociale a personajului.

Din cele spuse în prezentul paragraf, reiese că subordonata temporală reconstruită pe scheletul *pînă* [...] *una-alta* îndeplinește o dublă funcție semantică.

În primul rînd, ea are rolul de a corela enunțul în care se actualizează la un context (lingvistic sau extralingvistic). Ancorarea se bazează pe aportul problemelor nedefinite *una, alta*.

În al doilea rînd, aceeași propoziție proiectează finalizarea proceselor conținute de acel context într-un moment ulterior celui al vorbirii. Funcția proiectivă se întemeiază pe sensul sintagmei *pînă + verb*.

Din interferența celor două funcții (proiectare — orientată spre dreapta și evocare — orientată spre stînga) rezultă raportul de simultaneitate temporară dintre procesul din enunțul corelat la context și procesele aferente acestuia din urmă. Constatăm, așadar, că subordonata noastră, prin semantismul componentelor sale, instituie relații semantice pe trei direcții. Dintre acestea, primele două (la stînga și la dreapta), adică trecutul și viitorul, raportate la prezentul vorbirii, sînt direcții normale și, aparent, unicele impuse de natura liniară a lanțului emisiunii orale.

Cea de a treia direcție este însă cea mai interesantă atît prin modul în care se realizează, cît și prin consecințele ei în activitatea practică de comunicare. Ea rezultă din suprapunerea procesului enunțat în momentul vorbirii celor contextuale, ca urmare a corelării lor (reactualizarea celor anterioare). Simultaneitatea temporară astfel realizată impune coexistența mai multor acțiuni paralele în planul liniar al discursului. Acesta aduce în prim plan procesul din enunțul formulat în prezentul vorbirii, iar în planul secund altul sau alte procese reactualizate și nefinalizate încă. Se produce astfel un fel de comunicare pe mai multe planuri de adîncime, analog perspectivei din pictură.

Structura semantică și gramaticală a propoziției *pînă + V + una-alta* se dovedește extrem de utilă emițătorului. Ea îi permite să suspende informațiile comunicate deja, chiar dacă acestea se referă la evenimente cu o durată ce trece, dinspre trecut, dincolo de momentul vorbirii. Locutorul are astfel posibilitatea de a da o nouă informație, considerată mai importantă sau indispensabilă în momentul vorbirii¹⁶. În enunțul cu noua informație, subordonata temporală marchează extensia în timp a procesului prin segmentul *pînă + V*, fără a preciza însă limita lui. Aceasta este indicată de segmentul următor al subordonatei (*una-alta*), care conturează momentul finalizării proceselor evocate. Rezultă că, în fapt,

¹⁶ Noua informație introdusă în comunicare (eveniment, proces) reprezintă o componentă necesară, într-o anumită etapă, pentru desăvîrșirea celor suspendate sau poate fi un proces nelegat direct de evenimentele anterioare. Legat sau nelegat direct de actele precedente, enunțul ce conține subordonata introdusă prin *pînă* va fi integrat în intervalul de desfășurare al acestora indiferent de poziția ocupată în enunț de către temporală în cauză.

locutorul numai simulează suspendarea, întrucît procesele inițiate anterior sînt reținute (prin reactualizarea lor) în planul comunicării ca un fundal pe care se sprijină, în desfășurarea ei, acțiunea cea mai presantă. Astfel, acțiunile de fundal condiționează momentul încheierii celei din prim plan și-l marchează prin momentul propriei lor finalizări.

3.2.0. Discuția din paragrafele precedente a avut drept scop ca pornind de la ordinea actuală, sintactic bizară, a suitei *pînă una-alta*, să permită refacerea unei posibile structuri originare. Caracteristicile semantice și gramaticale ale lexemului *pînă* ne-au condus la reconstruirea unei prepoziții conținînd un verb finit. S-a ajuns astfel la o structură transparentă sub aspect semantic avînd toate componentele integrate în relații sintactice normale.

Refăcînd acum drumul invers observăm că omisiunea verbului nu are repercusiuni asupra conținutului semantic exprimat de unitățile rezultate din fosta propoziție. Într-adevăr, în enunțul nostru : *Mergem să slujim, pînă vom face una și/ sau alta*, dispariția verbului din propoziția temporală nu diminuează capacitatea de sugestie a componentelor rămase în lanțul comunicării. Acestea preiau și păstrează intacte funcțiile semantice evidențiate în prezența verbului (*Mergem să slujim, pînă [...] una-alta*). Se deduce de aici că rolul verbului nu este hotărîtor din punct de vedere semantic. Atît *pînă*, cit și pronumele *una*, *alta* au sensuri fundamentale foarte rezistente¹⁷, încît invarianta lor semantică nu este afectată de absența verbului. Prin urmare, sensul cuvîntului *pînă* (limita extensiunii) face posibilă omiterea, fără consecințe notabile, a verbului.

În schimb, odată cu eliziunea formei verbale, se distruge caracterul de imbinare sintagmatică a unităților menținute (*pînă* și *una-alta*), întrucît ele nu pot fi direct legate gramatical (vezi și 2.1.1.). În aceste condiții, este puțin probabil ca, în uzul obișnuit, să se fi trecut direct de la forma propozițională verbală la o asociere a secvențelor *pînă* și *una-alta* numai în baza funcției lor semantice. Considerăm mai plauzibilă și mai firească trecerea de la construcția propozițională verbală la una nominală care să fi menținut, cel puțin pentru o perioadă, caracterul de sintagmă al noii organizări. De aceea credem că o variantă ca : *pînă la una, la alta*, întilnită la Ion Creangă, constituie o verigă intermediară între presupusul lanț propozițional reconstruit și organizarea actuală a expresiei *pînă una-alta*.

Prezența conectivului *la* dă posibilitatea ca, prin intermediul lui, prepoziția *pînă* să contracteze o relație sintactică, e adevărat indirectă, cu pronumele. Sintagma *pînă la una, la alta*, luînd locul structurii propoziționale inițiale, preia în întregime și funcțiile semantice ale acestuia, ca în :

„— Oare nu-i păcat de Dumnezeu că mai trăim noi pe lumea asta? Căci la casa fără copii nu cred că mai este vrun Doamne-ajută!

— Apoi, dă, măi babă, ce putem noi face înaintea lui Dumnezeu?

— Așa este, moșnege, vād bine; dar *pînă la una, la alta*, știi ce-am gîndit eu astă-noapte?” (Opere, 1, p. 40).

¹⁷ Rezistența semantică a cuvîntului *pînă* este cunoscută (vezi și 2.0.0.). În cazul pronumelor *una*, *alta*, avem în vedere rolul lor definitoriu de substitute. Sfera lor semantică este modificabilă, dar prin aceasta nu se anihilează capacitatea lor de referire la un antecedent, rațiunea existenței lor în sistemul limbii.

Aportul prepoziției principale *la* este util în ambele planuri: sintactic, ea transformă alăturarea *pînă* și *una-alta* într-o îmbinare normală de cuvinte (sintagmă); semantic, conectivul *la*, indicînd direcția abstractă, consolidează nuanța „limită a extensiunii” exprimată de prepoziția auxiliară *pînă*. Prezența lui *la* în fața fiecăreia din cele două forme pronominale are și o consecință semantică secundară. Ea constă într-o intensificare a forței de referire la context a pronumelor (direcția abstractă presupune un punct de contact, acesta fiind raportat la evenimentele pe care le evocă nedefinitele cu prepoziție: *la una, la alta*). Cu toate acestea, rezumată, în principal, numai la un rol intensiv pe lângă primul segment al îmbinării, contribuția ei nu se impune ca indispensabilă sintagmei, întrucît invarianta semantică degajată de prepoziția auxiliară *pînă* este suficientă sub acest raport. Așadar, poziția semantică a prepoziției *la* a fost, încă de la începutul constituirii sintagmei *pînă la una, la alta*, precară. Lipsit de o bază semantică absolut necesară în interiorul sintagmei, rolul sintactic al prepoziției *la* intră, la rîndul lui, într-un proces de erodare progresivă. Reducerea dublei ei apariții la o singură ocurență, între *pînă* și *una-alta* (*pînă la una-alta*), indică slăbiciunea valorii prepoziției în acest context. Fragmentul următor, luat tot de la Creangă, ne dă posibilitatea să observăm și consecința nefavorabilă a acestei modificări asupra rolului de ansamblu al conectivului în sintagmă: „*Dar ia să lăsăm toate la o parte și, pînă la una-alta, hai să vedem ce-i de făcut cu cerbul*” (*Opere*, 1, p. 99).

Elidarea uneia dintre ocurențele prepoziției *la* duce la sudarea pronumelor sub forma unei contiguități corelative. De aici urmează o accentuare a gradului de abstractizare a sferei lor semantice, referirea luînd un caracter mai general sau mai vag. Sintagma, conținînd o singură apariție a prepoziției principale, limitează acum și mai mult aportul semantic al acesteia. S-au creat, astfel, condiții favorabile pentru ca, în uz, ea să fie simțită ca superfluă și, în consecință, reductibilă. Dispariția efectivă a prepoziției *la*¹⁸ reprezintă unul din procesele lingvistice în care conținutul prevalează asupra expresiei. El impune organizarea unităților acesteia în modul cel mai adecvat comunicării, adică mai economic, sacrificînd uneori regula compatibilității gramaticale¹⁹. Triaului efectuat în procesul de comunicare i-au rezistat, din structura inițială, doar componentele *pînă una-alta*, prin care se realizează efectiv funcțiile de proiectare și corelare, funcții ce s-ar anula în absența segmentelor respective.

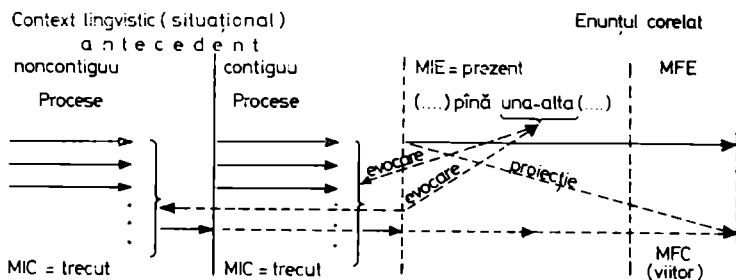
Modalitatea de integrare în lanțul lingvistic a expresiei *pînă una-alta* și mecanismul ei de funcționare semantică ar putea fi înfățișate, într-o schemă rudimentară, ca în figura de mai jos²⁰:

¹⁸ Elipsa prepoziției *la* este indicată prin includerea ei între paranteze, cf. *pînă (la) una-alta*, începînd cu *Dicționar enciclopedic ilustrat „Cartea românească”* a lui I.-A. Candrea și Gh. Adamescu și comentată explicit în DLR, s.v.

¹⁹ În acest sens, pronumele nedefinite prezintă și alte situații care nu se conformează intru totul regulilor de îmbinare a cuvintelor; cf. articolul nostru, *Aspecte din sintaxa pronumelor nedefinite*, în *Probleme de sintaxă*, volum îngrijit de O. Vințel, litografia Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1978, p. 320–346.

²⁰ Simbolurile utilizate au următoarele semnificații: V = verb finit; MIC = momentul inițial al procesului din contextul evocat; MFC = momentul final al procesului contextual; MIE = momentul inițial al procesului formulat în enunțul corelat la context; MFE = momentul finalizării acțiunii formulate în momentul vorbirii, adică în enunțul corelat contextului.

Imaginea grafică vizualizează mecanismul de corelare a mai multor evenimente (proces) prin intermediul pronomelor nedefinite *una-alta* care le introduce într-un raport de concomitență temporală în prezent

(momentul vorbirii), cu prelungirea lui în viitor. Așadar, începînd cu momentul vorbirii, avem a face cu un set de procese care se efectuează paralel, în prim plan situîndu-se cel formulat în acest moment, înfăptuirea lui prezentînd caracter de urgență pentru subiectul vorbitor.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Ciobanu, Fulvia, *Remarques sur le mode de construction de la préposition « pînă », in Récueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 31–40.
- [2] Ciompec, Georgeta, *Părțile de vorbire neflexibile*, in *Limba română contemporană*, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, București, 1974, p. 269–317.
- [3] Dominte, Constantin, *Exprimarea relațiilor spațiale și temporale prin prepoziții in limba română*, in *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 227–269.
- [4] Dubois, Jean, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, Paris, Larousse, 1965.
- [5] *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I, București, Editura Academiei R. S. România, 1966.
- [6] Ilázy, Ștefan, *În legătură cu încadrarea cuvîntului pînă*, in CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 345–348.
- [7] Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, București, 1944.
- [8] Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956.
- [9] Martinet, André, *Elemente de lingvistică generală*, traducere și adaptare in limba română de Paul Miclău, București, 1970.
- [10] Prioteasa, Ioana, *Economia lingvistică din perspectiva conceptelor de structură de suprafață și structură de adîncime*, in PLG, VI, 1974, p. 25–31.

L'EXPRESSION PÎNĂ UNA-ALTA

(RÉSUMÉ)

Dans l'article il est démontré que l'expression *pînă una-alta* « en attendant » joue, avec la même efficacité, le double rôle sémantique de la proposition temporelle dont provient l'actuelle organisation elliptique. Par les composantes pronominales *una-alta* « l'une-l'autre », qui évoquent un contexte antérieur, l'expression branche l'énoncé dans lequel elle s'actualise sur le contexte évoqué. L'autre composante, la préposition *pînă* « jusqu' », indiquant l'extension dans le temps, projette la finalisation des processus évoqués dans un moment postérieur à celui de la parole. Le rapport du moment de la parole au moment antérieur introduit une perspective de profondeur dans la linéarité de la chaîne communicative, vu que l'expression *pînă una-alta* réduit à une simultanéité des processus déclenchés à des intervalles différents.

Martie 1982

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

STATUTUL ADVERBULUI ÎN LIMBAJUL TEHNICO-ȘTIINȚIFIC. POSIBILITĂȚI DE ABORDARE

DE

RODICA VLAICU

Clasa adverbului cuprinde, alături de unități ce se încadrează, ca structură și comportament morfo-sintactic, în definiția tradițională, și serii de elemente a căror funcționalitate interferează cu cea a pronumelui, numeralului, prepoziției și conjuncției. Eterogenitatea clasei adverbului a fost adesea relevată, discuțiile și controversele vizînd atît definirea clasei ca atare cît și subcategorizarea speciilor de adverbe¹.

Mai mult decît oricare dintre celelalte clase morfologice, adverbul se definește *în* și *prin* context. Relevarea trăsăturilor distinctive fiind funcție de context, considerăm că, lărgind acest nivel pînă la sfera discursului, vom putea sesiza un comportament specific într-o anumită configurație a „datelor”. Punerea în discuție a statutului adverbului în limbajele de specialitate, limbaje generatoare de contexte specifice, poate duce la unele observații menite să sugereze : (a) în plan lingvistic, situații specifice din punct de vedere distributiv și funcțional ; (b) în plan didactic, o ierarhizare a etapelor de însușire a adverbului în predarea limbii române ca limbă străină.

În vederea stabilirii statutului adverbului în limbajul tehnico-științific vom urmări : (1) *frecvența* în funcție de clasificarea semantică, (2) *funcționalitatea* și (3) *distribuția* adverbelor, în comparație cu situația existentă în limbajul comun.

1.0. Analiza frecvenței ocurențelor adverbului impune o primă observație : adverbul nu deține în limbajul tehnico-științific un rol important din punct de vedere cantitativ, ceea ce ar putea fi considerat drept un reflex al tipului de organizare a codului prin prisma mărcilor „generalitate”, „universalitate”. Organizarea lexicală și gramaticală a informației impune ștergerea datelor temporale și spațiale care țin de contingent, de imediat, spre a conferi informației o accepție generală ca valabilitate și universală ca aplicabilitate.

1.1. În limitele acestei frecvențe scăzute, cel mai bine reprezentate sînt adverbele de mod. Modalitatea², ca operator logic ce stabilește o legătură între acțiunea virtuală și realizarea ei concretă, este o categorie

¹ Dintre contribuțiile aduse în studiul acestei probleme amintim : Georgeta Ciompec, *Adverbul, în Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. I. Coteanu, București, 1974, p. 269–290 ; Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 34–35 ; Al. Ionașcu, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, în LR, IV, 1955, nr. 2, p. 55–67.

² Folosim cuvîntul „modalitate” cu sens sintactic ; pentru distincția *modus/dictum* vom folosi termenul „modalizare” (vezi *infra*, 2.4.).

privilegiată a discursului științific și tehnic. Ea reprezintă condiționarea reală care justifică actualizarea virtualului și angajarea lui discursivă. Sfera modalității este, în această zonă a limbii, extrem de largă, înglobând serii, cimpuri semantice de o deosebită varietate. Se pot stabili clase de adverbe în funcție de categoriile referențiale exprimate. Apelînd la clasificarea semantică propusă de Paul Miclău³, reținem ca adecvate pentru descrierea noastră următoarele clase referențiale:

a) calitate: *bine, pozitiv, negativ, riguros, judicios*;

b) cantitate: *complet, parțial, considerabil, rapid, frecvent*;

c) organizarea structurală. Considerăm că aici, la c), elementele se pot subcategoriza în funcție de seme centrale:

[± simetrie] — $\left\{ \begin{array}{l} \text{— în spațiu : } \textit{simetric, uniform, ordonat, dezordonat}; \\ \text{— în timp : } \textit{simultan, succesiv, periodic, alternativ}; \\ \text{— în acțiune : } \textit{reciproc, univoc, biunivoc}; \end{array} \right.$

[± identitate]: *iden ic, similar, diferit*;

[± relație]: *dirijat, ermetic, etanș*;

d) indicator de domeniu: *(se reprezintă) grafic, (piese solicitate) termic*.

1.2. Clasa adverbului de mod (ne referim deocamdată la adverbele autonome din punct de vedere semantic) suferă, în limbajele de specialitate, un proces de îmbogățire continuă. Un procedeu extrem de productiv, azi, este conversiunea, folosirea adjectivului cu rol de adverb. Factorii care condiționează și justifică acest procedeu sînt: a) paralelismul semantic al celor două clase („sfera semantică a adverbului intersectează cu cea a adjectivului”⁴); b) acest paralelism este dublat de unul funcțional („adverbul de mod afectează uneori pînă la transfigurare sensul lexical al regentului, comportîndu-se față de verbul regent ca și adjectivul față de substantiv”⁵). Cît privește conversiunea, este vorba, credem, de situația rezolvată altădată prin derivare cu sufixele specializate *-este* și *-iș*. Resimțită ca greoaie și învechită, derivarea de acest tip a devenit tot mai puțin productivă⁶; i-au luat locul construcții de tipul: « *din punct de vedere* + adjectiv » pentru exprimarea complementului limitativ, « *în mod* + adjectiv » pentru exprimarea complementului de mod propriu-zis. Ambele poziții sintactice sînt bogat reprezentate în sintaxa limbajului tehnico-științific. Pe de altă parte însă, adecvarea structurii mesajului la scopul comunicării declanșează în sintaxa limbajelor de specialitate un mecanism de restrîngerii, de la operații complexe de contragere pînă la simple reduceri și omisiuni. În funcție de prioritățile de informație, principiul conciziunii orientează restructurarea modelelor sintagmatice. În cazul de față, reducerea face posibilă conversiunea. O construcție ca: a) *aceste corpuri pot fi pure din punct de vedere chimic* devine *aceste corpuri pot fi chimic pure*, iar b) *se procedează în mod identic* devine *se procedează identic*. Alte exemple: *sistem stabil termodinamic, peliculă vaporizată dirijat, procesul se desfășoară adiabatic*.

³ Vezi Paul Miclău, *La dimension sémantique des langues de spécialité*, în *Introduction à l'étude des langues de spécialité*, București, 1980 (multigrafiat), p. 8.

⁴ *Limba română contemporană*, vol. I, p. 277.

⁵ D. D. Drasoveanu, *Sens relațional și gramalem*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 153.

⁶ Vezi Al. Graur, *Tendențe actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 226.

Construcțiile rezultate beneficiază de o mare forță locuționară, expresia voit laconică este tranșantă; ea servește implicit demersului argumentativ. Impus de limbajele specializate, acest tip de construcție pătrunde astăzi rapid în celelalte aspecte ale limbii. Este încă o dovadă a tendinței spre analitism ce se manifestă azi în româna contemporană („schimbarea valorii gramaticale joacă un rol din ce în ce mai mare ca în orice limbă cu structură analitică”⁷). Am putea deci vorbi, alături de influența limbilor europene de tip analitic, de o influență internă exercitată asupra sistemului limbii de stilurile funcționale. Ce ni se pare interesant este însă faptul că, sub aspect analitic, româna contemporană merge, în cazul conversiunii adjectiv-adverb, pe o cale proprie. Limbi ca engleza, germana, franceza, italiana recurg la procedul derivării cu sufix specializat, adjectiv + *-by*, *-lich*, *-ment*, *-mente*, în timp ce româna a renunțat la derivarea cu sufix. De altfel, *-este* nu a cunoscut niciodată o productivitate comparabilă cu a lui *-ment* sau *-mente*. Tendința de a-l introduce pe *-mente*, simțit ca element latin, nu s-a impus. Simpla conversiune apare deci drept un procedeu specific limbii române actuale, ceea ce poate constitui o particularitate ce o individualizează în raport cu alte limbi europene. Menționăm că lexemele ce cunosc o astfel de simetrie distribuțională sînt în majoritate neologisme.

2.0. Dacă statistic adverbul nu pare să dețină, comparativ cu alte părți de vorbire sau comparativ cu frecvența distribuției lui în celelalte aspecte ale limbii, un rol prioritar în economia frazei științifice și tehnice, nu e mai puțin adevărat că, din punctul de vedere al importanței lui în comunicare, situația este inversă.

2.1. Adverbele nu numai că vehiculează o informație semantică prețioasă, ci reprezintă adesea termenul asupra căruia este centrat interesul, termenul focalizat⁸, element purtător al informației noi, specifice. Înregistrăm ca elemente intens focalizate adverbele de mod cu funcție semantică plină, autonome, și în special cele polarizate semantic care au antonime evidente (antonime implicate chiar în nucleeele semice):

simultan ≠ succesiv : *Apar simultan mai multe nuclee.*

Procese se desfășoară succesiv.

continuu ≠ periodic : *Energia potențială variază periodic.*

Temperatura scade continuu.

brusc ≠ treptat : *Rezistența scade brusc pînă la 0.*

Metalul se demagnetizează treptat.

2.2. În ceea ce privește seria adverbilor cu sensuri vagi, abstracte, actualizabile doar în context și cu disponibilități combinatorii multiple, acestea se inserează în sistemul enunțului într-o ipostază funcțională particulară. Ele sînt mobilizate ca marcatori ai focalizării, ca focalizatoare explicite la nivel discursiv. Retorica proprie limbajelor de specialitate dispune aceste adverbe în poziții-cheie, menite să orienteze în alegerea preferențială, în identificare etc. Rolul focalizator al adverbilor crește, deoarece ele funcționează într-un cod scris, care nu beneficiază de elemente paralingvistice sau suprasegmentale, care să orienteze în decodare.

⁷ *Ibidem*, p. 268.

⁸ « Le focus défini comme l'élément qui reflète la décision du locuteur concernant la partie la plus importante du message » (Teodora Cristea, *La structure de la phrase technique et scientifique*, în *Introduction à l'étude des langues de spécialité*, p. 177).

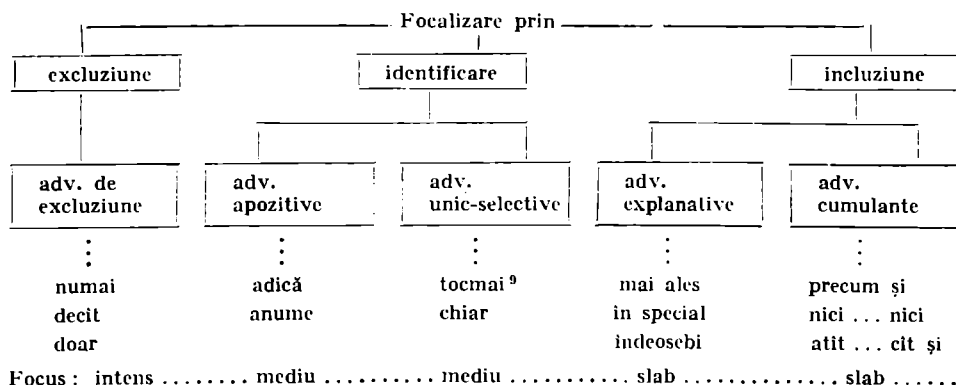
Limbafele de specialitate rețin, din gama sensurilor posibile contextual, în primul rind sensul focalizator ; adverbele devin astfel instrumente ale focalizării. Considerăm această situație drept o particularitate funcțională, determinată de specificitatea sistemului. Marea mobilitate funcțională a acestor adverbe le face apte de a focaliza orice constituent al frazei, chiar și o propoziție :

Fenomenul are loc numai dacă se furnizează lucru mecanic.

Acest rezultat constituie tocmai interpretarea geometrică a lucrului mecanic.

Se folosesc în special solvenți nepolari.

Pe axa focalizării putem stabili grade de intensitate, de la intens la mediu, de la mediu la redus :

Includerea adverbelor apozitive în seria elementelor focalizatoare se justifică prin statutul diferit al apozitiei în limbajul tehnico-științific, față de situația din limbajul comun. În limbajul tehnico-științific apozitia are un conținut informațional autonom, reprezentind în structura enunțului termenul focalizat. Ea poate fi o formulă de calcul, explicitarea discursivă a unei formule, stabilind deci o compatibilitate între coduri (lingvistic și matematic), o explicație logico-deductivă, o concluzie, punct final al demonstrației, al demersului argumentativ, sau marcind adesea închiderea cercului la nivel de frază, paragraf, text¹⁰.

2.3. Alte adverbe sint mobilizate pe axa focalizării ca elemente refocalizatoare. Este vorba de adverbe care fac legături la nivelul frazei sau al paragrafului, avind funcții interpropoziționale: *deci*¹¹, *așadar*, *prin urmare*, *ca atare*, *astfel*. Ele orientează focalizarea de la dreapta spre stînga.

⁹ Dintre valorile posibile ale adverbului *tocmai*, limbajele de specialitate nu rețin decit pe cea de identificator unic-selectiv. Identificarea lasă deschisă și interpretarea prin presuposiție.

¹⁰ Cf. Rodica Vlaicu, *Apoziția în strategia argumentării*, în *Contribuția predării limbilor moderne...*, Cluj-Napoca, 1981 (multigrafiat), p. 229–234.

¹¹ Privind calitatea de adverb a lui *deci*, vezi D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19–32.

O lamelă va fi întinsă și cealaltă compresată.

Așadar dezechilibrarea punții va fi nulă.

Rolul acestor adverbe este chiar mult mai complex. Ele sînt purtătoare de funcții în retorica argumentării, întreținînd relații de structură între fazele demersului argumentativ. Sensurile conclusive și anaforice nu sînt decît puncte de plecare pentru o serie de fenomene din mecanica intrinsecă textului; ele devin valori funcționale, servind la organizarea structurilor de informație. Astfel de adverbe funcționează ca elemente adezive și, simultan, ca reflexe ale textului (textul se dă drept referință pe sine însuși, textul se oglindește în text). De altfel, o analiză a discursului științific din perspectiva argumentării ar releva prezența unor tipare clișeizate — adevărate carcase de text — a căror suprastructură este articulată de elemente (în majoritatea adverbe și locuțiuni adverbiale) care dirijează devenirea textului, asigurîndu-i coeziunea.

2.4. O altă ipostază funcțională o reprezintă folosirea adverbelor de mod ca instrumente ale modalizării enunțului. Incluse în structuri predicative impersonale, ele transmit valori modale obiectivante, specifice discursului tehnic : aletică (*este necesar, posibil, imposibil să...*), deontică (*este interzis să...*), evaluativă (*este ușor, greu, preferabil să...*). Cît privește discursul științific, tipul cel mai frecvent de modalizare este cel epistemic. Strategia persuasivă se manifestă aici prin adeziunea locutorului la enunț, prin afirmarea valorilor de certitudine și evidență, și este actualizată lingvistic prin intermediul operatorilor modali : *evident, firește, desigur, negreșit*. Cel mai des acestea deschid fraza dar pot apărea și inserate, iradiînd asupra întregului corpus al frazei :

Cunoașterea procesului permite, desigur, aprecierea valorilor.

3.0. O ultimă observație asupra distribuției adverbului în limbajul tehnico-științific, comparativ cu cea existentă în limbajul comun, relevă unele diferențe :

3.1. Ocurența în context nominal este extrem de redusă față de cea înregistrată în limbajul comun (exceptînd adverbele cu sens vag și funcție focalizatoare).

3.2. Ocurența în context verbal : a) nu diferă cînd adverbul apare ca modificador al sintagmei cu centrul un predicat verbal, ex. *valorile cresc simultan* ; b) diferă cînd adverbul ocupă poziția de nume predicativ, ex. *este bine, ușor, posibil*. În acest context, adverbul conferă construcției o valoare impersonală și impune frecvent un subiect de natură verbală (infinitiv sau supin) sau o subiectivă. Astfel de construcții impersonale dispensează și structura din subordinea lor de actualizarea categoriei de persoană, fiind de aceea privilegiate în sintaxa limbajelor de specialitate.

3.3. Ocurența în context adjectival și participial este extrem de bogată. Cele mai multe adverbe cu această ocurență sînt de proveniență adjectivală : *suportți fixați rigid, orientare perfect uniformă, număr relativ mic, perioadă sensibil redusă*.

3.4. Modelul sintagmatic de cuantificare « *adverb + de + adjectiv/adverb* » se realizează în limbajul tehnico-științific prin intermediul unui număr restrîns de adverbe. Tipul „determinant definit de evaluare

Bilanțier, -ă adj. / „Atingerea acestei cifre BILANȚIERE ne dă prilejul unor constatări...” Emisiune radio 20 III 76. /

Canicultură s. f. / „Statisticile oficiale mărturisesc că, rămânând restrinse și exclusiviste, cluburile milionarilor se consolidează, iar CANICULTURA, nu fără oarecare legătură, capătă forme și proporții neînchipuite... Un boom [v. DCR] insolit înregistrează și sectorul terțiar. Pentru 40 de dolari pe zi, un hotel *tokiot* [v. DCR] oferă clientelei canine pat, sală de baie și hrană consistentă... Programarea unor spectacole de televiziune după cină a stîrnit o aprigă controversă. Unii *filocanini* susțin o asemenea programare, considerînd că ea ar putea să-i lecuiască pe ciini de stările depresive.” I. B. 9 VIII 79 p. 4. / Vezi și DEX.

Driver s. m. (Termen folosit în hipism.) / „Un alt DRIVER cu apetit la victorii a fost D. T., cîștigător cu Santiago și Sipica.” I. B. 3 V 77 p. 7. / Vezi și Ilinca Constantinescu, în LR, XXII, 1973, nr. 1, p. 28, cu atestări din 1969.

Drop-gol s. n. / „Victoria echipei române a fost pecetluită de R. D. printr-un splendid DROP-GOL.” Sc. 24 VIII 75 p. 4. / Și în DEX, dar nu în DN2. Vezi și Ilinca Constantinescu, în LR, XXII, 1973, nr. 1, p. 28, care îl atestă în 1969.

Editorialist s. m. / „După 17 ani de exil spaniol, Juan Domingo Perón va reveni ... în Argentina. EDITORIALISTII din Buenos Aires susțin că va avea loc o serioasă confruntare între mitul omului din Plaza Mayo de la 17 octombrie 1955 și realitățile Argentinei de azi...” Săpt. 10 X 72 p. 3. /

Partant s. m. Participant la o competiție sportivă. / „În condițiile dificile de concurs, ... s-a desfășurat campionatul municipal de motociclism de regularitate și rezistență. Din cei 33 de PARTANȚI, 21 au reușit să încheie întrecerea, care a inclus și probe de viteză și îndemînare...” I. B. 15 X 75 p. 7. /

Paternalist, -ă adj. / „... Imparțialitatea PATERNALISTĂ a lui Eisenhower.” R. lit. 28 IX 72 p. 22. /

Permafrost s. n. / „... Ultimele fotografii transmise de Viking-1 vin în sprijinul teoriei că sub suprafața planetei Marte ar exista așa-numitul PERMAFROST (sol în permanență înghețat).” Sc. 7 VIII 76 p. 6. /

Revuist s. m. Autor de reviste. / „... Un încercat REVUIST, Harry Negrin, ne invită la Teatrul «Ion Vălescu» în dubla calitate de autor și regizor, ...”. I. B. 2 IV 75 p. 5. / Vezi și DEX.

Serialism s. m. fr. *sérialisme*, 1950, ‘caractère de la musique sérielle’, Lexis. / „Străinul acesta, ... un muzician modern, adept al SERIALISMULUI și *aleatoriei*, și-a propus să reinvie... cultul spectacolelor de mare anvergură.” Cont. 11 V 73 p. 10. /

Side-car s. n. / „În cea mai spectaculoasă întrecere, cea a SIDE-CAR-urilor, echipajul sibian ... a fost din nou victorios.” I. B. 31 V 76 p. 7. Vezi și I. B. 12 VIII 78 p. 7. /

Stroc s. n. / „Un STROC susținut a fost înregistrat și de componentele echipajului nostru de 4 + 1 visle, care ... au reușit să întrecă reprezentativa sovietică.” Sp. 2 IX 74 p. 1. / Vezi și Ilinca Constantinescu, LR, XXII, 1973, nr. 2, p. 111.

Wagnerism s. n. / „... Exerescențe caricaturale ale WAGNERISMULUI deviat, realizate parcă nu de arhitecți, ci de fantezia suprarealistă a unor decoratori de operetă.” Mag. 23 III 74 p. 5. /

2. Cuvintele neintilnite în lucrările românești recente, din domeniul lexicografiei, le-am grupat, după modul de formare, în termeni obținuți prin derivare (2.1.) și prin compunere (2.2.).

2.1. Împrumutate sau create în limba română, multe dintre elementele semnalate mai jos prezintă interes nu numai ca sugestii pentru DCR sau DN, ci și ca argumente ale mobilității și vitalității dobândite de unele (pseudo-)afixe în limba română actuală. *Autociubucar*, *coralivor*, *fotooptic*, *microturneu* etc., efemerele cuvinte expresive ale unui reportaj sau unități necesare ale unei terminologii, au în comun calitatea de repere ale direcțiilor de mișcare a lexicului din cele mai diferite sectoare ale vieții moderne.

Supraviețuirea acestor termeni în limba română, dincolo de pagina care îi consemnează pentru prima oară, depinde de gradul de actualitate, de „istoria” pe care o au asigurată noțiunile desemnate de asemenea inovații lexicale.

Antepreșcolar, -ă adj. / „Învățămîntul ANTEPREȘCOLAR”. Emisiune radio 5 XI 74. / Din / *ante-* + *preșcolar* /.

Autociubucar s.m. / „Nu era pentru prima oară cînd făceam cunoștință cu un AUTOCIUBUCAR. Numai că, de această dată, abuzul celui care, în schimbul citorva bacnote, transformase în... taxi ad-hoc mașina întreprinderii, avusese un epilog dramatic”. I. B. 14 V 75 p. 6. / Din *auto-* + *ciubucar*. Vezi și DCR, s.v. *știucă*, sens 2.

Cinebibliotecă s.f. / „Pentru CINEBIBLIOTECA personală, societăți specializate au pus în vinzare filme clasice, mute și sonore, alb-negru și color...”. Cinema IV 75 p. 16. / Din // *cine-* + *bibliotecă* //.

Cronobiologie s.f. / „Anumite fenomene și reacții fiziologice sînt influențate de clipa în care au loc sau sînt provocate? Este întrebarea la care își propune să răspundă CRONOBIOLOGIA. Studiul acestor probleme vizează posibilitatea de a prevedea ora cea mai propice pentru luarea unui medicament sau ora cînd riscul îmbolnăvirii este cel mai mare.” Mag. 5 VII 75 p. 4. / Din // *crono-* + *biologie* //.

Coralivor, -ă adj. **Petroleofag**, -ă adj. / „La nord de Brisbane, ... s-a descoperit că bariera de corali este supusă unui proces de nimicire. Agentul distrugător a fost identificat: sînt stelele de mare, veritabile animale CORALIVORE.” I.B. 30 VIII 78 p. 4. / Format după *carnivor*. / „Anual, mai multe mii de tone de deșeuri uleioase poluează terenurile petrolifere din sudul Ungariei, punînd în pericol mediul înconjurător, în-deosebi solul. Specialiștii maghiari vor întreprinde un experiment în scopul transformării acestor deșeuri pe cale biologică. Astfel, pe terenurile acoperite cu un strat subțire de sedimente uleioase din regiunea Algyő vor fi împrăștiate așa-numite bacterii PETROLEOFAGE. În cîțiva ani, aceste bacterii urmează să transforme solul poluat într-o răsadniță cu prețioase calități nutritive.” Sc. 23 VII 75 p. 4. / Format după modelul *cronofag*.

Extraspitalicesc, -ească; **intraspitalicesc**, -ească adj. / „Activitățile INTRASPITALICEȘTI tind să ofere bolnavului o personalitate proprie,

pentru a nu-l rupe brusc și total de mediul EXTRASPITALICESC.” I. B. 5 XII 77 p. 6./ Din *extra-/ intra- + spitalicesc*.

Filocanin s. m. Iubitor de ciini. / „Se pare că stagnarea, recesiunea și inflația nu afectează întreaga suflare a societății de consum... Astfel, patruzezii niponi o duc bine, iar FILOCANINII lucrează în ciștig.” I. B. 9 VIII 79 p. 4./ Din *//filo- + canin//*.

Fotooptic, -ă adj. / „Oamenii de știință din R. S.S. Gruzină au elaborat un sistem FOTOOPTIC pentru conducerea automată.” 1978. / Din *//foto- + optic//*.

Microalgă s. f. / „O bază experimentală pentru producerea algelor de apă dulce... a fost amenajată în localitatea bulgară Rupite... MICROALGELE cultivate aici au... acțiune curativă în tratarea eczemelor și a altor afecțiuni ale pielii.” I. B. 27 IV 76 p. 4./ Din *//micro- + algă//*.

Micromagazie s.f. / „S-a stabilit că în bagaje aveau diferite bunuri ... sustrase din depozitul de produse finite al întreprinderii a cărei cheie se aflase la I.M. Acasă li s-au găsit alte MICROMAGAZII cu mărfuri furate.” I. B. 27 VIII 71 p. 7. / Din *micro- + magazie*.

Microturneu s. n. / „Teatrul Tineretului din Piatra Neamț, aflat într-un MICRO-TURNEU în Capitală, prezintă...”. I.B. 14 V 75 p. 7./ Din *micro- + turneu*.

Minifrigider s.n. / „Alături de frigiderule de mare capacitate din grupa Fram sau Frigero, în unitățile comerciale și-au făcut apariția și două MINIFRIGIDERE...”. I. B. 14 V 75 p. 4. / Din *mini- + frigider*. Cf. fr. *mini-frigo*, DMN.

Minilaser s. n. / „Un MINI-LASER care necesită de zece ori mai puțină energie decât un laser obișnuit a fost prezentat de cercetătorii Institutului Max Planck din Stuttgart.” Mag. 2 XI 74 p. 7./ Din *//mini- + laser//*.

Miniport s. n. / „Pe cheiul MINI-PORTULUI Tomis, lume pestriță, cu jobene și redingote, rochii înfioate și pălării cu panglici...”. I.B. 19 IX 75 p. 2./ Din *mini- + port*.

Radiovacanța s. propriu. 1 VIII 67. (Această dată ne-a fost comunicată de Titus Irimie, redactor la Radiovacanța — Mamaia. Scriitorul Petre Anghel, redactor la Radioteleviziunea română, ne-a indicat data de 1 VI 68.) Post care emite în sezonul turistic estival, din Mamaia, pentru cei aflați pe litoral. Emisiunile acestui post sau ale posturilor centrale, pentru cei plecați în concediu. Format în română, după fr. *Radio-vacances*, 1965, DMN. Vezi și DN3.

Teleinformatică s.f. Informatică bazată pe folosirea unui sistem de linii de transmisii pentru a difuza date, rezultate etc. Emisiune radio 10 VI 76. Din fr. *téléinformatique*, 1970, Lexis.

2.2. Urmărind, în ansamblu, elementele cuprinse în DCR, se remarcă, prin numărul lor ridicat, prezența cuvintelor compuse, care au — în majoritatea cazurilor — cel puțin două atestări (*ediție-pirat*, 3 atestări; *tineret-rezervă*, 3; *vagon-cisternă*, 4 etc.). Se distinge de asemenea frecvența cu care unii termeni sînt folosiți ca al doilea element în structura unor compuse, devenind astfel unități productive în formarea de noi cuvinte: -*record* (alături de *nivel-*, *număr-*, *preț-*, *producție-*, *săptămînă-*; vezi și *pierderi-record*, I. B. 13 V 82 p. 4; *șomaj-record*, I. B. 14 V 82

p. 4 ; *vindecări-record*, I. B. 19 V 82 p. 8), -*pilot* (intră în compuse cu *mină-*, *plan-*, *sat-*, *stație-*, *uzină-*), -*satelit*, -*școală* ș.a., unele dintre acestea apărând și în primă poziție (vezi *pilot*-). Tendința de specializare a unor cuvinte ca afixoide a fost de altfel remarcată de Florica Dimitrescu încă din 1970 (vezi SCL, XXI, 1970, nr. 3, p. 328).

O altă constatare este creșterea considerabilă a compuselor obținute prin abreviere sau alăturare de inițiale, care completează procedeul „tradițional” al compunerii prin subordonare sau parataxă (vezi *Confex*, *Increst*, *BTT*, *I.A.T.C.* etc.).

Datele pe care le oferă DCR confirmă de fapt o mai veche observație pe care Florica Dimitrescu o făcea în acest sens, în *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*. I, în LR, XI, 1962, nr. 2, p. 131—139 ; II, nr. 4, p. 387—399 : „În limba presei actuale se pare că cel mai răspândit mod de formare a cuvintelor este compunerea” (p. 396).

Aceeași constatare este, de altfel, făcută de specialiști și pentru alte idiomuri, în care compunerea era un mijloc mai rar utilizat în formarea de noi cuvinte. (Vezi Pierre Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Paris, 1971, p. III ; Maurizio Dardano, *Il linguaggio dei giornali italiani*, Bari-Roma, 1973.) Acest fenomen poate fi considerat, așadar, ca o mișcare care se manifestă în ansamblul vocabularului actual al limbilor romanice.

Arbore-mamut s.m. / „Sequoia, ARBORELE-MAMUT, care atinge înălțimi de pînă la 150 m, o circumferință de 40 m și vîrsta de 400—500 de ani, a fost aclimatizat și în Uniunea Sovietică.” Sc. 27 V 79 p. 5. / Din // *arbore + mamut*//.

Bloc-vilă s.n. / „În timpul verii... s-au înălțat mai multe BLOCURI-VILĂ pentru specialiștii care lucrează la hidrocentralele de pe Valea Sebeșului.” Sc. 8 XI 74 p. 4./ Format în română.

Giorap-chilot s.n. Săpt. 12 IX 75. Și / „Faci reclamă pentru vreun circ sau pentru vreo fabrică de CIORAPI-CHILOT?” Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, București, 1980, p. 15./ Format în română. Vezi și *ciorap-pantalón*, DCR.

Concurs-blitz s.n. / „După CONCURSUL-BLITZ «Cine știe hand-bal ciștigă !», s-a mai derulat o secvență foarte atractivă...”. Sc. t. 22 IV 74 p. 3./ Format în română.

Formular-declarație s.n. / „Deținătorii de bunuri cu valoare artistică... de pe teritoriul municipiului București pot depune declarațiile în conformitate cu legea... FORMULARELE-DECLARAȚII se pot ridica de la sediul muzeului...”. Săpt. 6 XII 74 p. 6./ Din *formular + declarație*.

Ghid-atlas s.n. / „România, GHID-ATLAS al monumentelor istorice.” I. B. 18 II 75 p. 2./ Din *ghid + atlas*.

Glanulometru-laser s.m. / „Față de măsurătorile anevoioase clasice, GLANULOMETRUL-LASER efectuează asemenea măsurători nu numai cu mare precizie, dar și într-un timp record.” Mag. 22 VI 74 p. 3. / Din // *glanulometru + laser*//.

Înregistrare-unicat s.f. / „Va fi audiată vocea părintelui lui Ion, printr-o ÎNREGISTRARE-UNICAT aflată în fonoteca de aur a Radioteleviziunii.” I. B. 11 XII 75 p. 2. / Din *înregistrare + unicat*.

Piesă-fluviu s.f. / „La vîrsta de 14 ani serie o PIESĂ-FLUVIU intitulată *Axel...*”. R. lit. 1 V 75 p. 22. / Din *//piesă + fluviu//*.

Planetă-mamă s.f. Planetă înconjurată de sateliți. / „Sonda spațială Viking-2 a trimis recent spre Terra imagini, surprinse de la numai 23 km, ale suprafeței lui Deimos, cel de-al doilea satelit al planetei Marte. Astro-nomii, care se așteptau ca Deimos să prezinte lungi încrețituri, ca și fratele său mai mare Phobos, ... și-au văzut infirmată ipoteza (șanțurile de pe Phobos ... au fost atribuite puternicei atracții exercitate asupra lui de PLANETA-MAMĂ...)”. I.B. 10 I 78 p. 4. / Din *// planetă + mamă//*.

Port-speranță s.f. Sportiv care își reprezintă țara într-o competiție internațională și pe a cărei performanță se scontează. / „Avem scuza celor 7 debutanți, există apoi... explicația neputinței de a depăși șocul psihologic al eliminării din primul tur al PORT-SPERANȚELOR noastre, S.C.” I.B. 8 VI 77 p. 7. / Din *port- + speranță*.

Președinte-primar s.m. / „Paris : un PREȘEDINTE-PRIMAR și 120 de consilieri?” I.B. 3 XII 74 p. 4. / Din *//președinte + primar//*.

Seminar-atelier s.n. / „Miercuri s-a deschis la București SEMINARUL-ATELIER de folclor, manifestare cultural-științifică cu largă participare internațională, organizată cu prilejul Conferinței mondiale a populației.” Sc. 22 VIII 74 p. 6. / Din *//seminar + atelier//*.

Stat-fermă s.n. / „Mult timp cunoscută ca STAT-FERMĂ [= Argentina] deoarece exporturile sale erau dominate de produsele agricole..., țara se află de mai mulți ani într-un intens proces de dezvoltare industrială.” Sc. t. 24 V 75 p. 6. / Format în română.

Stațiune turistică-satelit s.f. / „Într-una din recente ediții ale paginii noastre «Vacanța» a apărut o invitație : ... petrecerea concediului sau a unei părți din acesta la Snagov, veritabilă STAȚIUNE TURISTICĂ-SATELIT a Capitalei”. I.B. 6 IX 75 p. 6. / Format în română.

Șef-pilot s.m. / „Recenta arestare, la Honolulu, a ȘEFULUI-PILOT al companiei australiene de navigație aeriană...”. I.B. 18 XII 74 p. 8. / Din *//șef + pilot//*.

Noiembrie 1982

Universitatea din București
str. E. Quinet, nr. 4 - 7

CU PRIVIRE LA EVOLUȚIA SEMANTICĂ A ROMÂNISMELOR DIN LIMBILE SLAVE

DE

MILAI MITU

În anii din urmă slavistii românii și-au concentrat atenția, mai mult ca în trecut, asupra studierii împrumuturilor românești în limbile vecine, cu deosebire în limbile slave¹. Rod al acestor cercetări îl reprezintă comunicarea colectivă la al VI-lea Congres internațional al slavistilor (Praga, 7—13 august 1968)², urmată de câteva teze de doctorat³.

Un aspect deosebit de sugestiv al problematicei împrumuturilor românești în limbile slave ni se pare a fi — ca și în cazul invers, al împrumuturilor slave în română — evoluția semantică a acestor termeni. Cu puține excepții, lucrările de pînă acum s-au mărginit a înregistra și clasifica sub diferite aspecte modificările de sens ale românismlor din limbile slave. S-a stabilit, de pildă, că din cele peste 300 de cuvinte de origine românească pătrunse în mai multe limbi slave, circa 240 și-au păstrat sensul original, celelalte prezentînd modificări de sens în trei direcții: deplasare, restrîngere și extindere⁴. Credem că încercări mai profunde și mai sistematice de a pătrunde *cauzele* acestor modificări⁵, de a stabili de fiecare dată verigile semantice ale acestor schimbări pot duce la întregirea imaginii noastre despre caracterul și dinamica relațiilor lingvistice româno-slave în ansamblu, îmbogățind totodată, într-o anumită măsură, însăși teoria împrumuturilor lexicale.

Lămurirea cauzelor evoluției semantice a cuvintelor este una dintre operațiile cele mai complicate în activitatea lexicologului, întrucît aceasta implică serioase cunoștințe în numeroase și variate domenii ale culturii.

¹ Stadiul cercetării pînă în 1968 este înregistrat de acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 415—433 (ed. a II-a, definitivă, București, 1978, p. 423—447). Cf. și D. Macrea, *Cuvinte românești în limbile vecine*, în *Studii de lingvistică română*, București, 1970, p. 9—25. Date bibliografice în această problemă, posteroare anului 1970, la acad. Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătoare*, București, 1978, p. 13—14.

² Silvia Niță-Armaș ș.a., *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, în „Romanoslavica”, XVI, 1968, p. 59—121. (În continuare: *Infl. roum.*)

³ Maria Osman-Zavera, *Împrumuturi lexicale românești în graiurile limbii bulgare* (rezumatul tezei de doctorat), București, 1977; Teodora Dobrițoiu-Alexandru, *Elemente lexicale românești în graiurile slovac și ceh din nord-estul Moraviei* (rezumatul tezei de doctorat), București, 1977; pentru limba polonă o cercetare asemănătoare pregătește Elena Timofte. În privința limbilor slave mai depărtate de aria românească, este de reținut, pentru bielorusă, articolul lui Emil Vrabie, *Termeni de origine românească în limba bielorusă*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 993—995.

⁴ Cf. considerațiile noastre în *Infl. roum.*, p. 112—114.

⁵ Sau motivarea semantică, cf. Paul Miclău, *Semiolice lingvistică*, Timișoara, 1977, p. 187 și urm.

Adesea veriga semantică nu se lasă ușor descoperită, cercetătorul fiind nevoit să facă apel numai la analogie, criteriu care nu este întotdeauna dintre cele mai sigure. Examinarea, în lumina studiilor de pînă acum, a evoluției semantice a românismelor din limbile slave ne oferă prilejul de a constata modificări de sens începînd de la unele firești pînă la altele destul de neașteptate. În stabilirea caracterului, dinamicii și ponderii acestor modificări trebuie avute în vedere mai multe aspecte:

- etimologia cuvîntului în limba din care se face împrumutul (în cazul de față, româna);

- momentul efectuării împrumutului (același cuvînt poate fi împrumutat de mai multe ori, la date diferite, în aceeași limbă slavă sau în mai multe limbi slave);

- calea efectuării împrumutului (de la vorbitor la vorbitor, deci pe cale orală, populară sau prin circulația de texte, pe cale livrescă);

- numărul de limbi și graiuri slave cărora li s-a transmis termenul românesc (de la o singură limbă pînă la toate sau aproape toate limbile slave);

- mediul social românesc din care s-a făcut împrumutul și mediul social slav care l-a receptat;

- condițiile deosebite de viață, modul specific de receptare a cuvîntelor românești de către respectivii vorbitori slavi;

- repartizarea românismelor în diferite variante ale limbii (limba literară, graiuri, jargoane etc.);

- raportul dintre constantă și variabile în procesul evoluției semantice (sens constant, fără variabile = lipsa oricărei evoluții; apariția altui sens, deci variabilă față de sensul de bază; apariția unui nou sens pe teren slav din sensul anterior, deci variabilă a variabilei ș.a.m.d.);

- gradul de aplicabilitate a românismelor la realități neromânești și raportul acestora cu sinonimele slave autohtone;

- luarea în considerare a factorului subiectiv, incidental, întîmplător în adoptarea împrumutului;

- rolul expresivității în apariția unor sensuri figurate;

- prezența cuvîntului românesc în expresii și locuțiuni slave, în paremiologie, toponimie și antroponimie.

Avînd în vedere aceste criterii (ca și altele, care se pot contura în practica cercetării), în cadrul analizei propuse ne oprim, deocamdată, asupra unor situații, cum ar fi:

1. Evoluții semantice diferite în limbi slave diferite

Rom. *bucată* (< lat. **buccata*) 'parte dintr-un întreg' s-a păstrat cu același sens și în alte limbi slave (ucraineană, polonă), dar are și sensuri diferite: de exemplu, în bulgară, dialectal, *buhata* înseamnă 'un fel de plăcintă din făină de grîu'⁶, în timp ce în dialectele polone de sud *bukacik* înseamnă 'recipient scobit într-o bucată de lemn'⁷. Cazul nu e singular; un exemplu invers, de restrîngere de sens asemănătoare, este rom. *cioz-vîrtă* 'bucată mare de carne dintr-un animal; halcă', care continuă v. sl. *чѣрвѣта* 'a patra parte dintr-un întreg'.

⁶ Cf. V. Georgiev, I. Gălăbov, J. Zaimov, S. Ilčev, *Bălgarski etimologičen rečnik*, II, Sofia, 1963, p. 94.

⁷ Cf. J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, I, Kraków, 1900, p. 135.

Rom. *fecior* are sensuri diferite în bulgară și, respectiv, în slovacă. În bulgară *fičor* înseamnă ‘un fel de dans popular’⁸; este, probabil, un dans mai vîoi, jucat numai de flăcăi, asemănător cu fecioreasca noastră; în schimb, în cazul slve. *fičur* ‘(om) elegant, dandy’⁹, sensul nu se deplasează de la persoană la acțiune ca în bulgară, ci de la persoană la un atribut sau o caracteristică a acesteia, sens pe care îl are în română calitatea de *fecior boieresc* (‘slujbaş pe moșia unui boier, care supraveghea munca la cîmp; vătaf, isprăvnicel, logofăt’, cf. DEX, p. 327), de regulă, acesta fiind mai bine îmbrăcat, mai arătos, deosebindu-se de restul slujilor.

2. Dezvoltarea altui sens (altor sensuri), concomitent cu transferarea sensului inițial din română unui nou derivat, format pe teren slav

Pol. *fujara* continuă rom. dial. *fluieră* (prezent, de exemplu, în cîntecul *Zi-i badij’ cu fluiera*) ‘instrument muzical păstoresc’; sensul românesc este păstrat numai în derivatul *fujarka* (din *fujara* + *-ka*, sufix diminutival, cerut de forma și mărimea instrumentului, dar fără a însemna neapărat ‘fluier mic’, cu acest sens formîndu-se în polonă *fujareczka*, din *fujara* + *-eczka*, sufix în exclusivitate diminutival). *Fujara*, nederivat, și-a deplasat sensul la ‘nătărău, bleg’¹⁰, fiind asimilat, datorită finalei cuvîntului, cu substantivele *niedzara*, *mađrala* ș.a., formate în polonă cu sufixele motionale *-ara*, *-ala*, care au sens depreciativ; la această situație în polonă s-a ajuns, ca și în cazul lui *cymbał* (din lat. *cymbalum*) sau *klarnet* (din ital. *clarinetto*), cu sensuri peiorative apropiate (‘nepriceput, neghiob, om moale, de nimic’)¹¹, datorită faptului că „în trecut numeroși vagabonzi, cerșetori, declasați își ciștigau existența mergînd prin sate și pe la iarmaroace și cîntînd dintr-un instrument rudimentar”¹².

3. Dezvoltarea altui sens (altor sensuri) în condițiile păstrării și sensului inițial din română

Rom. *brînză* s-a transmis ca termen păstoresc, alături de *baci*, *jîntișă*, *mămăligă*, *strungă* ș.a., în multe limbi slave, cu același sens¹³. În unele limbi a căpătat însă și sensuri noi, îndeosebi depreciative, cu referire la oameni și situații, sensuri păstrate și în derivate sau expresii frazeologice. Așa, de exemplu, în bulgară *brândza* mai înseamnă și ‘(om) supărat, rău, irascibil’; derivatul *brândzalo* înseamnă ‘arțăgos, ursuz’, iar *brânzil*, ‘homme à moustache retroussée; être têtue et entiché; boeuf à cornes tordues’¹⁴. În slovacă *brândza*, avînd sens de ‘puțin, nimic; pagubă;

⁸ N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik s tălkuvane rečite na bălgarski i na ruski*, V, 1904, p. 475.

⁹ *Slovník slovenského jazyka*, I, Bratislava, 1959, p. 397.

¹⁰ *Slovník jazyka polskiego*. Redaktor naczelny Witold Doroszewski, II, Warszawa, 1960, p. 986–987. În limba polonă contemporană expresia „da’ prost mai ești!” se traduce, de regulă, prin: „a to z ciebie fujara!” (cf. S. Skorupka, *Slovník frazeologiczny jazyka polskiego*, I, 1967, p. 226), cuvîntul românesc fiind, în acest caz, considerat mai expresiv decît pol. *glupi*, *dureń*.

¹¹ *Slovník jazyka polskiego*, I, p. 1072; III, p. 701.

¹² Cf. articolul nostru, *Etimologii românești în „Dicționarul limbii polone”*, în „Romano-slavica”, XII, 1965, p. 80, unde se dau, după S. Wędkiewicz, exemple asemănătoare, ca rus. *bandura*, ucr. *lapula*, cu sensul de ‘bufon, patață; nătărău’.

¹³ Cf. *Infl. roum.*, p. 76–77.

¹⁴ B. Simeonov, *Za njakoi rumânski dumi v bălgarskite narodni govori*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 799.

incercătură, bucluc', a intrat în numeroase expresii frazeologice, foarte sugestive ca : *zaplat za bryndzu* 'dédommager', *horka jeho bryndza* 'il ne possède rien de ce qu'il se vante d'avoir', *tahat niekoho za bryndza* 'tiner' 'quelqu'un d'embarras' (cf. și rom. *a nu face nici o brînză*), derivatele fiind însă legate, totdeauna, de sensul inițial, concret, de 'aliment' ¹⁵. Asemănătoare este evoluția lui *brînză* în polonă; mai întâi sensul s-a restrins la 'brînză frământată, puțin picantă, așa cum o prepară numai țăranii de la munte', pentru orice fel de alte brinzeturi folosindu-se termenul general slav *ser*. Apoi s-a dezvoltat și un sens figurat, 'sărăcie, mizerie', derivatul *bryndzarz* însemnând nu numai 'brînzar, fabricant de brînză', ci și 'sărac, mizerabil' ¹⁶; în ucraineană, alături de sensul concret de 'aliment', sensul depreciativ este cuprins în expresia *bryndzju byty* 'a o duce de azi pe mâine' ¹⁷.

În încercarea de a găsi cauzele unor asemenea evoluții diferite de la o limbă slavă la alta, trebuie să avem în vedere modalitățile specifice de receptare a cuvîntului românesc. Bulgarii vor fi reținut imaginea ciobanului român, cu mustața răsucită, coborînd de la munte cu chipul înăspriț și bătut de vînturi, pe care se putea citi obișnuința de a lupta cu greutatea vieții, mohorîrea, supărarea (poate și din cauza lupilor care-i decimasera oile); toate aceste caracteristici, fizice și psihice, au fost încorporate în bogata și diversă încălătură semantică a cuvîntului românesc *brînză*, denumirea hranei de bază a ciobanului ¹⁸. În schimb, în polonă și slovacă s-a reținut mai ales faptul că ciobanul român se mulțumea cu puțin, numai cu o bucată de brînză (care, ca și ceapa și mămliga, a fost dintotdeauna mîncarea săracului) și faptul a fost suficient pentru redarea, cu ajutorul acestui cuvînt, a ideii de 'sărăcie, mizerie' ¹⁹.

Un alt termen păstoresc, rom. *putină*, cu sensul inițial de 'recipient pentru păstrarea brînzei și altor alimente', transmis ca *atara* în polonă, cehă, slovacă, ucraineană ²⁰, mai are în ucraineană și sensul de 'sezon de pescuit' ²¹. Pornind, probabil, de la faptul că *putina* poate fi folosită și pentru conservarea peștelui, ca orice butoi, în preajma sezonului de pescuit, ivindu-se necesitatea de a pregăti *putinile* pentru depozitarea peștelui prins, s-a putut ajunge la ideea că o dată cu „vremea pescuitului” a venit și „vremea *putinii*”. Ipoteza este întărită de faptul că acest sens s-a dezvoltat numai în ucraineană; polonezii (din regiunile montane de sud), slovacii și cehii nu pescuiau en-gros, nefiind astfel nevoiți să depoziteze peștele

¹⁵ Silvia Armas, *În jurul problemei cuvintelor de origine românească în limba slovacă*, în SCL. XVII, 1966, nr. 5, p. 589.

¹⁶ Cf. articolul nostru, *Etimologii*... p. 77.

¹⁷ B. Hrinčenko, *Slovar' ukrajins'koj mowy*, I, Kiev, 1907, p. 99.

¹⁸ În aceste cazuri, ca și în altele, o trecere directă de la un sens la altul este puțin posibilă; fără îndoială că au existat sensuri intermediare, pe care azi nu le putem reconstitui, din lipsa atestărilor. Oricum, evoluția sensului inițial de 'aliment preparat din lapte' la 'om supărat, irascibil' (pentru bg. *brânz-a*) și de la 'om cu mustața răsucită' la 'bou cu coarne răsucite' (pentru derivatul *brânzil*) ni se pare a fi una dintre cele mai interesante pentru un cuvînt românesc într-o limbă străină.

¹⁹ Evoluția nu este singulară: un alt aliment, castraveții, sub formă de salată, sînt numiți în polonă *mizeria* (din lat. *miseria*); în română, denumirea unor alimente: *brînză*, *spanac*, *dobleac* au, de asemenea, și sensuri depreciative.

²⁰ Cf. *Infl. roum.*, p. 94.

²¹ *Ukrajins'ko-rossijs'kij slovnnyk*, IV, Kiev, 1960, p. 560.

pentru conservare și comercializare, ci pescuiau puțin, în ape iuți de munte, și, de regulă, consumau peștele proaspăt (deci, pentru ei *putină* a rămas cu sensul inițial, strict păstoresc); în schimb, ucrainenii, trăind pe teritorii mai întinse, cu fluvii mari, bogate în pește (Bug, Nipru, Don) și cu un litoral întins la Marea Neagră, au dezvoltat o adevărată industrie a peștelui, cu sezoane de pescuit bine stabilite, situație în care termenul românesc, împrumutat direct din română sau din altă limbă (polonă, slovacă), a putut primi ușor sensul arătat.

4. Românismele slave și slavismele românești

Folosirea și a altor metode (metoda comparativă, metoda statistică) este de natură a arunca lumini și asupra fenomenului evoluției semantice. Astfel, compararea influenței lexicale românești în limbile slave (sub aspectul volumului și caracterului ei) cu influența lexicală românească în alte limbi (maghiară, de exemplu) poate duce la unele concluzii cu privire la specificitatea acestui fenomen de la un caz la altul, după cum, pe de altă parte, examinarea comparativă, sub toate aspectele (deci și sub aspectul evoluției semantice) a *situației românismelor din limbile slave cu situația slavismelor din limba română* (lucru care, după știința noastră, nu s-a făcut pînă acum) este de natură să ducă la concluzii noi, de mare importanță, pe linia *cercetării schimbului de valori spirituale între popoare*.

În acest cadru, limitîndu-ne aici la o singură categorie lexico-semantică, termenii militari, putem ajunge la constatări ce ni se par semnificative. Încă din perioada primelor contacte cu slavii, românii au împrumutat de la aceștia o serie de termeni militari, care s-au dovedit viabili pînă în zilele noastre: nume de luptători (*voinic, viteaz*), de arme (*praștie, sabie, sulită*), de semne distinctive (*steag*) și termenul generic de război, alături de altele, rămase arhaice (*bejenie, răzmeriță*)²². Dintre aceștia, unii ca *praștie, sulită* denumeau arme ofensive prin excelență (adică arme folosite pentru a ataca de la distanță, prin aruncare). Ideea este întărită și de cuvîntul *război*²³, care în toate limbile slave are sensul de 'jaf, atac, bătaie', numai în română a căpătat și sensul de 'bellum, guerre' (pentru care în limbile slave există alt termen: rus. *vojna*, pol. *wojna* etc.). Pe de altă parte, chiar unii dintre acești termeni, intrați la început în română cu sensul lor militar, s-au îndepărtat mult de acest sens, prin extensiune sau generalizare, cum sint *voinic* (cf. v. sl. 'luptător, ostaș'; în română 'tînăr, curajos, viteaz; flăcău, fecior'; adj. 'bine făcut, viguros, puternic')²⁴; *viteaz* (sensul slav 'cavaler, oștean al curții', păstrat și în română, alături de sensuri mai generale, ca adjectiv, 'brav, plin de bărbăție; îndrăzneț, dirz, inimos')²⁵; *pîlc* (sensul slav 'mică unitate militară', extins în română la 'grup mic de oameni, păsări, animale etc.'). Nuanța preponderent pozitivă a sensului românesc al termenilor este susținută și de contexte sugestive (în folclor se vorbește de „*voinicul din poveste*”; la fel, Mihai-*Viteazul* sau atîția alți „viteji”, apărători ai ființei naționale;

²² G. Mihală, *Împrumuturi pechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 138—141.

²³ *Ibidem*, p. 140.

²⁴ Al. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 40.

²⁵ *Ibidem*, p. 72.

vezi și numeroasele atestări pentru *pîle*, cu sensul 2. 'grup de oameni, animale, plante etc.', în DLR, VIII, p. 690—691).

În schimb, ne e greu să găsim printre românismele din limbile slave termeni militari, păstrați cu acest sens multă vreme, pînă astăzi, asemeni slavismelor militare din română. Din fondul cel mai vechi de românisme, pătruns din limbajul păstorilor români din Carpați ²⁶, numai un singur termen poate fi încadrat oarecum în această categorie, și anume *măciucă* (din lat. **matteuca*), dar și acest cuvînt nu însemna 'armă de atac', ci mai degrabă 'armă de apărare'. Păstorii români aveau asupra lor numai lucrurile absolut necesare traiului lor pașnic, alimente (*merinde*, o bucată de brînză, *jîntiță*, *urdă* ș.a., toate, produse ale muncii lor), unelte (*bardă*, *ciutură*, *frînghie*, *găleată*, *putină*), apoi instrumentul lor muzical specific (*fluier*, pe care-l țineau în *traistă*), precum și *măciuca*, de care nu se despărțeau niciodată, un simplu ciomag de lemn, mai gros la unul din capete, pe care-l purtau cu sine pentru a se sprijini sau pentru a se apăra în lupta de aproape cu animalele sălbatice din păduri și din munți sau cu eventualii răufăcători. Cu sensul de 'bită, ciomag', termenul *măciucă* se găsește în sirbocroată, bulgară, polonă (aici, cu numeroase derivate) ²⁷. Absolut toate cuvintele de mai sus, alături de altele multe din aceleași categorii, se regăsesc în cele mai multe dintre limbile slave, cu sensurile lor inițiale din română, sau cu alte sensuri, apărute pe teren slav ²⁸.

Concluzii

Studierea, sub toate aspectele, a evoluției semantice a românismelor din limbile slave este de mare interes pentru urmărirea modului în care spiritualitatea românească s-a extins și în alte culturi, prin intermediul limbii. Ca și în alte cazuri în care atestările sînt puține sau lipsesc cu desăvîrșire, stabilirea cauzelor și traiectoriei diferitelor evoluții semantice ale românismelor în limbile slave este dificilă, cercetătorul fiind nevoit să facă de multe ori apel la date extralingvistice, din domeniul istoriei culturii, etnologiei, etnopsihologiei etc. (lucru, de altfel, obișnuit, chiar obligatoriu, în domeniul cercetărilor etimologice) și, în final, să se lanseze în ipoteze nu totdeauna dintre cele mai convingătoare. Oricum, într-un posibil dicționar european de „cuvinte călătore”, elementele românești din limbile europene (și în primul rînd din limbile slave vecine și din maghiară) trebuie să-și găsească locul cuvenit.

²⁶ Cf. *Infl. roum.*, p. 72—100.

²⁷ Cf. articolul nostru, *Etimologii*..., p. 85. Este drept că în unele limbi slave există și alți termeni de origine românească, de exemplu *volintir*, *dorobanț*, *eurean*, *pandur*, *soldat*, intrate în bulgară, dar toți sînt termeni noi, din a doua jumătate a sec. XIX, împrumutați cu un anumit prilej, Războiul de Independență din 1877—78 și, de regulă, cu referire numai la români (cf. Maria Osman-Zavera, teza de doctorat, rezumat, p. 18). Situația este asemănătoare cu cea a polonismelor militare din română (*armie*, *comendă*, *jold*, *roată*, *a șicui*, *comendant*, *halman*, *rolmistru*, *crijac*, *husar*, *panfir*, *varță*, *baștă*, *palancă*, *caștel*, *parcan*, *zamec* și multe altele: cf. Elena Linča, *Wyrazy pochodzenia polskiego w języku rumuńskim*, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1974, p. 8—45), folosite numai de cronicarii moldoveni din sec. XVII—XVIII, cu referire, de regulă, la realități poloneze. În ambele cazuri este vorba de împrumuturi ocazionale, cele mai multe neviabile, fără o evoluție semantică de natură și amploarea celor analizate în cercetarea de față. Observăm numai că românismele militare din bulgară (*volintir* și celelalte) se referă numai la nume de luptători români, nu și la alte categorii de termeni militari.

²⁸ Cf. *Infl. roum.*, p. 72—100.

À PROPOS DE L'ÉVOLUTION SÉMANTIQUE DES ROUMANISMES DANS LES LANGUES SLAVES

(RÉSUMÉ)

En ce qui concerne l'étude de l'élément lexical d'origine roumaine dans les langues slaves, les recherches ont été limitées à la notation de quelques listes de mots, sans insister sur les causes de l'évolution sémantique des mots roumaines sur le terrain slave. C'est cela que l'auteur se propose, en essayant de choisir ces causes pour mots comme *bucată* (morceau), *fecior* (fils, jeune, homme), *fluier* (flûte de berger), *brinză* (fromage), *putină* (tinette). De plus, l'examen comparatif de la situation des mots d'origine roumaine dans les langues slaves envers la situation des mots d'origine slave en roumain peut offrir de nouvelles conclusions de grande importance pour la recherche de l'échange de valeurs spirituelles entre les peuples. Pour illustrer cette idée, on donne comme exemple les termes militaires, ceux d'origine slave en roumain, assez nombreux et viables jusqu'à nos jours : *viteaz* (brave, vaillant), *pîlc* (groupe), *steag* (drapeau), *voinic* (jeune homme brave, fort, vaillant), *praștie* (fronde), *sabie* (sabre), *suliță* (lançe), *război* (guerre), *bejenie* (refuge, errance), *răzmeriță* (rébellion), etc., — en face des termes militaires d'origine roumaine dans les langues slaves, qui sont très rares (*măciucă* = massue).

Il faut chercher les causes de telles évolutions dans les conditions de la vie des deux peuples (les Roumains et les Slaves) dans la période de la transmission des termes respectifs d'une langue à l'autre.

Januarie 1982

Universitatea din București
Facultatea de Limbi Străine
București, str. Pitar Moș, 7-13

LEXICOGRAFIE ȘI TEXT POETIC

DE

FELICIA ȘERBAN

Raporturile dintre lexicografie, ca disciplină, și textul poetic se diferențiază după tipul dicționarului în care intervin, adică după obiectul, scopul și perspectiva lor. Din acest punct de vedere, distingem lucrări lexicografice al căror obiect este limba, fie ele generale sau consacrate unui aspect al ei, și dicționare de limbaj poetic.

Dicționarele din prima categorie (asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează) recurg la textul literar, implicit la cel poetic, în primul rând pentru a ilustra sensurile cuvintelor, considerându-l pe același plan cu oricare alt fel de text, fără a ține seamă de valoarea estetică a operei respective¹; poziția teoretică este însă depășită de practica lexicografică. Deși lucrările românești care utilizează sistematic citate din literatura beletristică² procedează în moduri diferite, datorită profilului fiecăreia, din ansamblul lor, și mai ales pe baza celei mai largi dintre ele sub raportul ilustrației prin citate, *Dicționarul limbii române*, constatăm că textul literar este aici plurifuncțional:

- a) contribuie la determinarea sensului și a circulației cuvântului în timp și spațiu geografic, la fel cu izvoarele documentare;
- b) consemnează trecerea unui cuvânt sau a sensului unui cuvânt dintr-un stil într-altul și lărgirea teritoriului de circulație, pe parcursul procesului de asimilare în limba literară;
- c) ilustrează sensul cuvântului și contextele în care funcționează;
- d) semnalează posibilități latente de a se dezvolta noi sensuri.

¹ Cf. S. Pușcariu, *Raport către comisiunea dicționarului*, în *Dicționarul limbii române*, tom. I, partea 1, literele A–B, București, 1913, p. XXIV–XXV; *Dicționarul limbii române* (DLR), București, 1965, p. VIII. Principiul coincide cu cel al semiologiei, care „consideră «literatura» ca avînd același indice de valoare ca și relatarea specifică presei, discursul științific etc., atunci cînd o desemnează drept o practică semnificantă” (Julia Kristeva, *Problemele structurării textului*, în *Pentru o teorie a textului. Antologie „Tel Quel” 1960–1971*. Introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepetean-Vasiliu, București, 1980, p. 251).

² În ordine cronologică: B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și populare a românilor*, tom. I–III, București, 1887–1893; F. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, tom. I–IV, Bucarest, 1893–1895; II. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band I–III, Bukarest, 1903–1924; I.-A. Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I. Aurel Candrea, București, [1926–1931]; *Dicționarul limbii române* [DA], tom. I, partea I, literele A–B, București, 1913, partea II, litera C, București, 1940, partea III, D–DE, București, 1949; tom. II, partea I, literele F–I, București, 1934, partea II, J–LOJNITĂ, București, 1937–1949; *Dicționarul limbii române literare contemporane*, tom. I–IV, București, 1955–1958; *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tom. VI, litera M, București, 1965–1968; tom. VII, partea 1, litera N, București, 1971, partea 2, litera O, București, 1969; tom. VIII, partea 1–4, P–PRESIMȚIRE, București, 1972–1980; tom. IX, litera R, 1975; tom. XI, partea 1, litera Ș, 1978, partea 2–3, litera T, București, 1982–1983.

Prin funcțiile (a) și (b), textul poetic se comportă, într-adevăr, ca oricare alt text în dicționarele explicative. În realizarea funcției (c), lexicografia face abstracție, de multe ori, de valoarea operei literare, dar tot de multe ori criteriul estetic de selecție a citatului se suprapune criteriului ilustrativ. Citatul redacțional comportă riscul de a fi simplist sau artificial, risc evitat prin textele literare din care se poate face o selecție și care beneficiază de construcții cizelate.

Prin funcția (d), dicționarul trece din domeniul limbii în cel al textului, înregistrând deviația semantică individuală, intențională. Distincția, care poate fi marcată și prin terminologia de specialitate (în limba germană, de exemplu, prin *Bedeutung*, respectiv *Sinn*³), nu este fermă decit în principiu⁴. *Dicționarul limbii române* recurge la trei procedee :

I. Specificarea caracterului figurat al cuvintului în citat, fără definiție — procedeu cel mai frecvent ; prin aceasta se lasă o maximă libertate de interpretare, cu restricția operată totuși de faptul că figuratul rămâne ancorat de un anumit sens propriu (uneori fiind greu de precizat care ar fi acesta, mai ales pentru poezia modernă), ceea ce obligă la omiterea prudentă a citatelor respective.

II. Gruparea citatelor cu indicarea valorii simbolice sau sugestive, avînd avantajul de a marca direcțiile diferite în care tinde să se dezvolte sensul unui cuvînt, dar și dezavantajul de a crea încă o restricție în interpretarea textului poetic.

La primul sens al cuvîntului *rădăcină*, de exemplu, se disting mai multe asemenea grupuri, după ideea sugerată, și anume : element fundamental, temelie ; legătură trainică ; moment inițial, început ; sursă, izvor ; profunzime, adîncime. La cuvîntul *turmă*, citatele în care există o deviație de sens sînt dispuse începînd cu cele în care ideea este difuză : *Turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur* (EMINESCU, O. IV, 110)⁵ ; *Turma de gînduri s-a pierdut în munte / Și-i veștedă-n creier pajiștea de aur* (VOICULESCU, POEZII, I, 135). În continuare se disting două categorii : cu aluzie la aspectul unui grup (*Turme de stane se-nșiră pe creste*. VLAHUTĂ, P. 140) ; sugerează un grup numeros (*Și-n calea lor au întîlnit turme întregi de suflete*. GANE, N. III, 20). În CADE și DI nu există nici un figurat la cuvîntul *turmă*.

III. Gruparea citatelor sub o definiție.

Aplicarea unuia sau a altuia dintre procedee este dependentă de un complex de condiții : structura semantică a cuvîntului ; tradiția lexicografică ; numărul atestărilor ; faptul că citatele respective provin adesea exclusiv din texte poetice — în versuri sau proză — ceea ce ar putea duce la prezentarea unei convergențe a deviațiilor semantice poetic-metaforice individuale drept constituire a unui sens figurat în limbă. Hotărîtor pentru alegerea procedurii potrivit, în funcție de situație, rămîne discernămintul redactorului.

³ Cf. E. Coseriu, *Die funktionelle Betrachtung der Wortschatzes*, în *Sprache der Gegenwart. Schriften des Instituts für deutsche Sprache*, Band XXXIX, Düsseldorf, 1976.

⁴ Cf. și A. Rey, *Le lexique : Images et modèles du dictionnaire à la lexicologie*, Paris, 1977, p. 122 și urm. (capitolul *Langue et discours dans les dictionnaires*).

⁵ Utilizăm aici siglele, abrevierile și tehnica citării din DLR ; exemplele au fost selecționate.

În DLR se indică și posibilitățile încă nerealizate de transfer semantic, prin izolarea citatelor în care un cuvânt servește ca termen de comparație; urmărindu-se un fenomen de limbă și nu unul estetic, menționarea este condiționată de numărul citatelor în care aceeași particularitate a referentului este considerată drept caracteristică. La cuvântul *talaz* este izolat, cu indicația „ca termen de comparație”, un grup de citate, dintre care unele au ca bază similitudinea de formă (*Dealuri, ca talazuri verzi încremenite*. LESNEA, C.D. 95), altele similitudinea de mișcare transpusă din mișcarea mecanică în mobilitatea gândului și a sentimentelor (*Gîndul rău izbește-n mine ca talazul într-o stîncă*. MACEDONSKI, O.I., 280; *Dorințele lui reveniseră ca niște talazuri și acum îl copleșeau din nou*. SADOVEANU, O. IX, 143). La figurate, în afara celor „neorientate”, se disting mai multe categorii. La unele regăsim similitudinea de formă: ideea de linie sinuoasă, învălurată (*Talazurile verzi ale colinelor*. T august 1964, 48). La majoritatea se pornește de la similitudinea de mișcare, cea mecanică avînd disponibilitatea combinării cu o analogie de formă: ideea de masă care se revarsă, copleșește (*Urișe talazuri de ninsoare*. C. PETRESCU, C. V. 137); ideea de mase în mișcare (*Mulțimea urnindu-se în talazuri mari*. SADOVEANU, O. XIX, 13). Similitudinea cu mișcarea specifică a talazurilor mării o putem identifica atunci cînd cuvîntul sugerează ideea de izbucnire puternică, trecătoare (*Vorba i se amestecă într-un talaz de tuse*. IOVESCU, N. 45) sau ideea de tulburare sufltească puternică, trecătoare (*Trecu talazul dușmăniei*. MACEDONSKI, O.I., 63).

La o firească întrebare asupra oportunității unor asemenea disocieri în cadrul dicționarelor generale, vom încerca să argumentăm utilizînd de data aceasta nu un cuvînt-articol publicat, precum sînt cele de mai sus, ci un material redactat în DLR, dar încă nedefinitiv: cuvîntul *umbră*. Dificultățile rezultă din interferența contradictorie a caracterului disciplinar lexicografic și a caracterului poetic al textelor, avînd o tendință de ambiguitate accentuată de natura cuvîntului⁶. *Umbră* are frecvente întrebuițări metaforice și valori simbolice, trăsătură relevantă de o mare parte din atestări, începînd cu cele din literatura religioasă. Totuși, în forma inițială a redactării, se recurge numai la procedeul I (plasarea citatelor după indicația „figurat” în ordine cronologică, fără a semnala cristalizarea unor valori sugestive, rezultatul fiind un conglomerat care nu suscită prea mult interes) și III (constituirea de sensuri figurate; prin aceasta, pe de-o parte, se fixează o singură accepțiune a cuvîntului în citatele respective, lipsind poezia de reverberații semantice, iar metafora este ucisă; pe de altă parte, actul creator poetic poate apărea, în mod nelegitim, drept act creator „de limbă”). La tratarea unui asemenea cuvînt trebuie să se aibă în vedere marea pondere a ocurențelor în care este investit cu valori sugestive, nu numai în poezie, ci în orice act de vorbire. Pentru descifrarea conținutului în citat este necesar să se urmărească un context foarte larg, care poate merge pînă la ansamblul operei, cît și intertextualitatea (vom găsi la *umbră* ecouri ale *Vechiului Testament*, ale motivului *fortuna labilis*, ale teoriei arhetipului uman ș.a.m.d.).

⁶ Vezi și Felicia Șerban, *Umbră—între lumină și întuneric*, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 147—151.

Renunțând la unele definiții⁷ și reorganizând materialul prezentat deocamdată amorf în DLR, putem realiza o structurare a figuratului legat de primul sens al cuvîntului *umbră*; cel dintîi fascicul continuă ideea grupului care poartă specificarea „ca termen de comparație, subliniază caracterul efemer, vremelnice” (*Dzilele-i ca umbra trecură*. PSALT. HUR. 121¹/14); *Ca o umbră dulce toate trec* (CORESI, EV. 73). (Sugerează vremelnicia și lipsa de importanță) *Toate lucrurile putrede și trecătoare [...] sînt umbră înaintea celor vecinice și neputrede* (GCR I, 99/11); *Mă văz umbră, un nimica, o umplutură zădarnică* (PR. DRAM. 226). (Sugerează modestia unei situații în raport cu alta, lipsa de vază, obscuritatea) *Pe tine, eu, din umbră, te-oi scoate la lumină* (ALECSANDRI, T. I, 402); *Cele mai disparate spirite s-au putut întîlni [...], înaltul visător Eminescu cu nemilosul observator Caragiale și alții și alții în umbră și în penumbră* (MAIORESCU, CR. II, 339); *Să se bucure de omagiile lumii, nu să vegezeze în umbră* (REBREANU, R. I, 174). (Bis.; cu referire la *Vechiul Testament*, simbolizează cunoașterea într-un grad mai redus a adevărului, în raport cu *Noul Testament*) *Besearica legii vechi (care să dzice umbră legii adevărate)* (DOSOFTEI, PS. 8/10). (Sugerează amenințare, pericol) *De doi ani de zile, toate planurile [...] le fac sub umbra revolverului* (T. POPOVICI, SE. 179). Cu aceasta, desigur, nu sînt epuizate toate posibilitățile⁸.

Tehnica adoptată propune o decodare, dar polisemantismul cuvîntului în textul respectiv nu este exclus, pentru că, revenind la ceea ce spuneam la început, una dintre funcțiile citatului este de a ilustra sensul și, completăm acum, disponibilitățile semantice ale cuvîntului. De menționat că sînt relativ puține cuvintele care să reclame o asemenea tratare lexicografică⁹.

În procesul decodării citatelor destinate să illustreze sensurile unui cuvînt pot interveni următoarele situații:

1. Scriere¹⁰ univocă — lectură univocă;
2. Scriere univocă — lectură ambiguă;
3. Scriere ambiguă — lectură ambiguă (ceea ce nu înseamnă că lectura se suprapune exact scrierii);
4. Scriere ambiguă — lectură univocă.

În dicționarele de limbă se înregistrează, firesc, prima situație, dar, precum rezultă din exemplele de mai sus, și situațiile 3, 4, pentru cea din urmă apreciind ca predominantă una dintre valorile sugestive sau simbolice.

Chiar și cu acceptarea limitelor impuse de profilul lor, dicționarele de acest fel oferă prea puține informații asupra limbajului poeziei românești, datorită felului în care aceasta este reprezentată: din bibliografia *Dicționarului limbii române literare contemporane* sînt absente numele lui

⁷ Printre acestea: „lucru lipsit de însemnătate, nimic, fleac”; „amenințare, primejdie, pericol”; loc. adj. *Din (sau în) umbră* = fără a se arăta pe față.

⁸ Vezi și G. Scorpan, *Un „leit-motiv” al poeziei lui Eminescu: umbra, în Mihai Eminescu. Studii și articole*, Iași, 1977, p. 131–142; G. Tănăsescu, *Motivul umbrei în poezia eminesciană*, în „Cronica”, X, 1975, nr. 24, p. 5.

⁹ Din această cauză, am adus în discuție un număr restrîns de cuvinte, și anume cele mai reprezentative din fragmentele pe care le-am lucrat ca autor la DLR.

¹⁰ „Scriere” este înțeles aici ca acțiune de codificare a mesajului și ca rezultat al acestei acțiuni (text), în opoziție cu „lectură” = decodificare.

T. Arghezi, G. Bacovia, I. Barbu, L. Blaga, ca să nu amintim decât primele ca mărime din literatura interbelică; în DLR poezia lui Blaga apare mai substanțial abia din 1982 (la litera T).

Pentru stabilirea relațiilor cuvîntului din textul poetic cu celelalte tipuri de limbaje și pentru încadrarea cuvîntului din textul poetic în epocă, credem că soluțiile propuse în DLR sînt acceptabile. Prin scopul lor și tehnica adoptată, dicționarele generale ale limbii nu pot suplini însă lucrările speciale, instrumente necesare unei lecturi avizate: indici de cuvinte pentru creația integrală a marilor noștri poeți (forma se va adapta cerințelor conjugate ale obiectivității și eficienței); un dicționar de simboluri și motive poetice în literatura română¹¹.

LEXICOGRAPHIE ET TEXTE POÉTIQUE

(RÉSUMÉ)

L'objet envisagé est le texte poétique dans les dictionnaires généraux de la langue—ses fonctions et les diverses modalités pratiques adoptées (notamment par les auteurs du *Dictionnaire de la langue roumaine*. DLR) en ce qui concerne le sens figuré des mots et la déviation sémantique individuelle.

Noiembrie 1982

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

¹¹ Deceniul trecut, mai cu seamă, a fost productiv în dicționare consacrate simbolurilor; menționăm dintre ele: J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Paris, 1969; J. Hall, *Dictionary of Subjects and Symbols in Art*, New York, Evarston, San Francisco, London, 1974; A. de Vries, *Dictionary of Symbols and Imagery*, Amsterdam, London, 1976; C. Aziza, C. Olivieri, R. Setrick, *Dictionnaire des symboles et des themes littéraires*, Paris, 1978. Spre deosebire de acestea, aderăm la concepția unei lucrări axate pe cuvînt.

TOPONIMUL PIAN*

DE

IOAN PĂTRUȚ

Două localități din județul Alba poartă numele oficial *Pianu de Jos* și *Pianu de Sus*, comuna *Pianu*; ele sînt unități distincte (și ca vechime, vezi *infra*), de aceea determinantele *de Jos*, *de Sus* sînt necesare pentru identificare¹.

Apar atestate în documente sub forme diferite, unele ciudate, datorite și scribilor străini; dintre ele voi reproduce doar cîteva, căci unele sînt evidente greșite, iar altele inutile pentru stabilirea originii toponimului.

Cel dintîi atestat este *Pianu de Jos*: 1309 plebanus de *Peyn*, *Pen*, 1310 terra *Pyen*, 1340 villa *Pien*, 1567 *Pijén*, 1733 *Szász-Pián*, 1750 *Szász Pien*, 1850 *Pianu de szosz*, *Deutsch Pien*, 1854 *Szász-Pián*, *Deutsch-Pian*, *Pianul din Jos* (Suciu, II, p. 42).

Celălalt este consemnat numai la sfîrșitul secolului al XV-lea: 1488 *Blehis* [Walachisch] „românesc” *pen*, 1508 *Blehis penn*, 1733 *Oláh Pián*, 1850 *Pianu de Szusz*, *Walachisch Pien*, 1854 *Oláh-Pián*, *Wallachisch-Pian*, *Pianul din Sus* (Suciu, II, p. 42)².

Szász „săsesc” și *deutsch* „german” din numele *Pianului de Jos* (vezi *supra*) au numai funcțiune distinctivă, în opoziție cu *oláh/walachisch* „român”, determinantele *Pianului de Sus* (vezi *supra*), căci numărul sașilor din *Pianul de Jos* a fost și este redus în comparație cu cel al românilor³.

* Utilizez abrevierile: DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963; Ilčev = *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969; nb = nume de bărbat; nfm = nume de familie; On. rom. = Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980; Suciu = Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I – II, București, 1967, 1968.

¹ În lucrarea lui Bazil Grula, *Blaga inedit: amintiri și documente*, Cluj-Napoca, 1974, localitatea, cu care a avut, prin rudele sale apropiate, strînse legături, apare cu numele *Pianul de Jos* (p. 13, 39, 42). De fapt, forma aceasta (în -ul) este cea corectă, numele fiind articulat (cf. *Aradul, Clujul, Dejul*). Formele oficiale *Pianu de Jos* și *Pianu de Sus* nu sînt, bineînțeles, exacte, ca și numeroase altele (aduc exemple din *Indicatorul localităților din România* de Ion Iordan, Petre Găstescu, D. I. Oancea, București, 1974): *Cîmpu lui Neag*, *Cîmpu Mare* (4 localități), *Cîmpu Părului*; *Dealul* (5 localități), *Dealul Armanului*, *Dealul Babii*, *Dealul Bajului*, *Dealul Viei*, dar și – subliniez inconsecvența – *Dealul Viei*; *Izvoru* (11 localități), *Izvoru Alb*, *Izvoru Ampoiului*, dar *Izvorul Rece*, *Izvorul Troțușului*; *Pîrîu Crucii*, *Pîrîu Mare*, dar și *Pîrîul Fagului*, *Pîrîul Mare*, *Pîrîul Rece*; *Satu de Sus*, *Satu Lung*, *Satu Nou* (65 de localități), dar și *Satul Nou* (3 localități), *Satul Vechi* (2 localități) etc.

Notez că și denumirea comunei (fără determinant) este *Pianu*, fie după numele celor două sate componente, fie prin adăugarea unui -u, cf. *Boju*, *Feleacu*, *Jucu*, jud. Cluj, în loc de *Boj*, *Feleac*, *Juc*. Despre importanța grafiei formei oficializate, vezi Ioan Pătruț, *Probleme de melodiă și grafie în toponimie*, în *Comunicări filologice*, Baia-Mare, 1981, p. 61 – 65.

² Dacă atestările vechi, fără determinant, au fost corect localizate de Coriolan Suciu, care le-a atribuit *Pianului de Jos* (vezi *supra*), atunci la aceeași așezare se referă și 1310 *Peyn* (*Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapesta, 1941, p. 50), 1340 *Pien* (*ibidem*, p. 84).

³ La recensămîntul din anul 1900, din cei 1704 locuitori ai *Pianului de Jos* 1312 erau români (Silvestru Moldovan și Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, ediția a II-a, Sibiu, 1919, p. 134); în *Pianul de Sus*, din 2145 de locuitori erau români 2126 (*ibidem*).

Numele popular, local, al toponimului este *Kián* (cele două așezări se găsesc în aria palatalizării labialelor⁴) sau (în afara ariei respective) *Pián*. Numele colectiv al locuitorilor: *kiénár*⁴ / *piénár*⁵; cf. *Pienaru* nfm actual.

Forma bisilabică, autentică, a numelui⁶ e confirmată și de atestările cu grafie maghiară: *Szász-Pián, Oláh-Pián* (vezi *supra*).

Pentru etimologia toponimului nu voi lua în considerare forma, oficială, cu -u (*Pianu*, vezi *supra*) și nici explicarea din sl. *pěna* „spumă”, propusă de Gustav Kisch⁷, inacceptabilă fonetic, cum bine a remarcat Kniesz István⁸.

După părerea mea, localitățile poartă un nume de persoană, format cu sufixul -an-, prezent în multe derivate de la teme antroponimice (cf. *Dumitran, Todoran* etc.⁹). Tema *Pi-* este detașată dintr-un antroponim ca *Pia* (= *Piia*), atestat ca nume de munte (și considerat în DOR ca formă abreviată din *Olimpie* sau *Alipie*, ambele nelocalizate, p. 122, 8) sau de la *Piu* (probabil *Piū*) nb¹⁰, înregistrat în DOR, s.v. *Piu* „cuvînt onomatopeic și subst. «țurcă» [?]; cf. *piu* subst” [?] (p. 348); cf. der. *Piescu* nfm (DOR, p. 122).

Consider că numele respective românești trebuie raportate la bg. *Pija*, consemnat numai ca nume feminin (Ilčev) și, mai apropiat de prezenta discuție, *Pijánkov* nfm, *Pijánski* nfm (Ilčev), pe care le analizez (altfel decât lingvistul bulgar): *Pijan-k-ov, Pijan-s-ki*. Rom. *Piu* se pare că are corespondent scr. *Pijo*, supranume¹¹.

Și în cazul cînd existența unui *Pijan*, în bulgară sau sîrbocroată, va fi confirmată, *Pián* poate fi derivat românesc (sufixul -an-, încă viu, a fost productiv), chiar dacă *Piia*, *Piū* (poate va fi atestat și un *Piie*) au fost nume rare.

LE TOPONYME PIAN

(RÉSUMÉ)

L'auteur croit que *Pian*, le nom de deux localités de Transylvanie, représente un anthroponyme roumain.

Noiembrie 1982

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁴ Arie în care se cuprinde și satul de naștere al lui Blaga, Lăncrăm, după cum dovedește și relatarea, de către poet însuși, a întîmplării hazlii cînd a fost trimis la prăvălie de cumnatul său să cumpere bere sau sifon: „Bere este, sodă nu-i și zlotu' l-am chiert (pierdut)” (Lucian Blaga, *Hronicul și cîntecul vîrștelor*, ediția a II-a, București, 1973, p. 17).

⁵ Forme comunicate de Mircea Zdrenghea și Ion Roșianu.

⁶ În Cugir, jud. Alba, am auzit, în vorbirea allegro, și forma *Pi(i)an*.

⁷ *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Sibiu, 1929, p. 18.

⁸ În volumul *Magyarok és románok*, I, Budapesta, 1943, p. 251.

⁹ Vezi *On. rom.*, p. 35, 37, 38 etc.

¹⁰ *Pia* apare ca hipocoristic, feminin, de la *Olimpia*, nume nou la noi; de aceea nu voi lua în considerare nici posibilitatea ca *Piu* să fie raportat la *Olimpiu*.

¹¹ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, s.v.

Hipocoristicele bg. *Pija*, scr. *Pijo* provin din radicalul *Pi-* + suf. -j- (cf. *On. rom.*, p. 16–17).

UNELE RECTIFICĂRI LA BIBLIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ VECHĂ

DE
EUGEN PAVEL

Paralel cu semnalarea unor noi titluri (ideea perfectibilității fiind sugerată de altfel de înșiși autorii *Bibliografiei românești vechi*), revizuirea și completarea unor date din masivul corpus al cărții vechi românești se impune cu stringență, în măsura în care dispunem de noi și detaliate informații față de cele deja consemnate. Acest instrument de lucru, atât de indispensabil cercetării filologice, trebuie revăzut, așadar, îndeaproape, întrucât, mai ales în cazul unor tipărituri descrise pe baza unor surse mediate, s-au strecurat uneori lecțiuni greșite ale anului de apariție, localizări sau atribuiți discutabile, datorită existenței unor exemplare unicate acefale, transcrieri aproximative ale titlului și alte aspecte deficiente ce țin de structura formală a cărții. Desigur, concomitent cu reevaluarea conceptului de bibliografie națională retrospectivă, într-o viitoare reeditare a acestui vast repertoriu nu se poate face abstracție nici de precizările de datare pe care examenul filigranologic l-a adus mai recent în cazul unor cărți precoresiene și coresiene, de pildă, după cum trebuie să fie fructificate și investigațiile, unele nefinalizate încă, privitoare la probleme de filiație, tiraje diferite sau caracteristici poligrafice (tipuri de litere, specimene grafice, ornamentică).

Persistența unor erori de bibliografiere, preluate apoi *ad litteram* și de alți autori, a constituit rareori obiectul unor analize și verificări sistematice¹, fiecare nouă semnalare fiind acceptată ca atare. Tocmai de aceea, orice estimare a inventarului de titluri din cele patru tomuri ale *Bibliografiei românești vechi* — 2017² sau 2022³ — este pasibilă de amendamente atita timp cât sint inserate unele date (puține însă, ce nu diminuează meritele incontestabile ale lucrării) eronate, infirmate ulterior și care nu pot fi deci reținute, reluări în ultimul volum, în cadrul adăugirilor, a unor titluri descrise deja anterior, „scăpări” explicabile prin însăși amploarea întreprinderii bibliografice la care se angajaseră autorii.

Cîteva din suprapunerile ce trebuie elucidate au în vedere *Octoiul* slav din cca 1580 (BRV, I, nr. 27, p. 81, IV, p. 173), identic de fapt cu *Octoiul* slav tipărit la Brașov în 1567 (BRV, IV, nr. 6, p. 9–11)⁴, *Te-*

¹ A se vedea D. Săndru, *Îndreptări la „Bibliografia românească veche”*, în „Revista istorică română”, XVII, 1947, fasc. 1–II, p. 138–156.

² Ioan Bîanu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche (1508–1830)*. IV. Adăugiri și îndreptări, București, 1944, p. X.

³ Daniela Poenaru, *Contribuții la „Bibliografia românească veche” în perioada 1944–1972*, în *Tîrgoviște, cetate a culturii românești*, București, 1974, p. 61.

⁴ Vezi și D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p. 16–17; Gebhard Blücher, *Contribuții la istoria hîrtiei și a tiparului chirilic din a doua jumătate a secolului al XVI-lea de la Brașov*, în „Studia bibliologica”, III, 1969, p. 440; Al. Mares, *În legătură cu activitatea tipografică a diacului Lorinț*, în LR, XIX, 1970, nr. 2, p. 131, nota 18.

traevangelul slavon, apărut la București, în 1582, datat anterior cca 1570 (menționat în BRV, I, nr. 34₁, p. 529, dar și în IV, nr. 11, p. 13—15), *Liturghierul* slavon din 1587—1588 (înregistrat în BRV, I, nr. 32, p. 99—100, iar cu o altă datare și în IV, nr. 8, p. 11—12)⁵. Regăsim, de asemenea, o dublă înregistrare și, implicit, numerotare în cazul *Evhoghionului*, imprinat la Tîrgoviște, în 1713 (BRV, I, nr. 164₁, p. 551, și IV, nr. 49, p. 41) sau al *Catavasierului*, apărut la Blaș, în 1777 (BRV, II, nr. 404, p. 220, și IV, nr. 162, p. 92).

Mai mult, între cele 173 de tipărituri noi pe care o sinteză de dată recentă⁶ le adaugă celor cunoscute în 1944 există titluri ce trebuie acceptate cu rezerve, cel puțin pînă la identificarea lor *in facto*, perpetuindu-se în unele situații o manieră conjecturală de prezentare.

Vom aduce în notele de față cîteva rectificări și precizări pe care le reclamă o serie de cărți, prea sumar descrise sau chiar cu inexactități, încercînd astfel o situare a lor mai riguroasă în ansamblul bibliografiei naționale vechi⁷.

201. Ccaslov, [București, 1731].

Deși nu cunoaștem încă exemplare mai complete, datele pe care ni le oferă BRV, II, p. 41, IV, p. 235, sînt insuficiente pentru a facilita în viitor clarificarea acestui titlu. După semnalarea lapidară dar destul de plauzibilă a lui M. Gaster⁸, un exemplar cu multe lipsuri este menționat în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca⁹, căruia îi vom face de data aceasta o prezentare mai amănunțită.

Cartea are formatul in-8°, blocul cărții 15 × 10,5 cm, oglinda textului 10 × 7,5 cm, peste 163 de foi nenumotate, dispuse în 21 de caiete complete, cu semnătură chirilică; tipărit cu negru, pe o coloană, cu 17 rînduri în pagină. Lipsesc foaia de titlu, primele trei foi din caietul 1, f. [1] din caietul 18, iar de la sfîrșit începînd cu f. [2] din caietul 22.

Sub raportul conținutului, textul prezintă similitudini cu ediția apărută la Rîmnic, în 1731¹⁰, fiind redactat în slavă, cu excepția tipicului, inclusiv colontitul, sinaxarului și a paraclisului, care sînt scrise în limba română:

Rînduiala vecerniei (în colontitlu), c. 1, f. [?] — c. 2, f. [3]; *Începutul utrării* (în colontitlu: *Rînduiala utrenii*), c. 2, f. [3] — c. 5, f. [1]; *Începutul lui tretii ceas*, c. 5, f. [1] — f. [5]; *Începutul lui șestii ceas*, c. 5, f. [5]^v — c. 6, f. [3]; *Începutul lui deveatii ceas*, c. 6, f. [3] — f. [8]^v; *Început otheadniții*, c. 7, f. [1] — f. [8]; *Începutul pavecerniții cei mari*, c. 7, f. [8]^v — c. 10, f. [6]^v; *Pavecernița cea mică*, c. 10, f. [6]^v — c. 11, f. [7]^v; *Polunoșnița în toate zilele*, c. 11, f. [8] — c. 13, f. [8]; *Polunoșnița simbetii*, c. 13, f. [8] — c. 15, f. [1]; *Troparele după troicinică*, c. 15, f. [1] — f. [1]^v; *Troparele voscreasnii*, c. 15, f. [2] — c. 16, f. [11]^v;

⁵ Gebhard Blücher, *Filigramele brașovene și tipăriturile chirilice din secolul al XVI-lea*, în „Revista bibliotecilor”, XX, 1967, nr. 7, p. 425; idem, *Contribuții...*, p. 444.

⁶ Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Tîrgoviște, 1973 (în continuare: CBRV).

⁷ În succesiunea titlurilor am păstrat numărul de ordine din BRV, tom. I—III, respectiv din CBRV, la cărțile din BRV, IV, specificîndu-se volumul cu cifră romană.

⁸ M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Literatur*, în *Grundriss der romanischen Philologie*, II. Band, 3. Abteilung, Strassburg, 1901, p. 306.

⁹ I. Roșu, *Cărți vechi românești*, în „Societatea de mîine”, II, 1925, nr. 1—2, p. 24.

¹⁰ CBRV, nr. 13, p. 17—20.

Troparele cu bgorodicinele și condicele peste toată săptămîna (în colontitlu : *Troparele zilelor*), c. 16, f. [1]^v — f. [6]; *Ceasurile den zioa sfintelor Paști* (în colontitlu : *Ceasurile Paștelor*), c. 16, f. [6] — f. [8]^v; *Troparele și condacele sfinților de obște*, c. 16, f. [8]^v — c. 17, f. [8]^v; [*Sinazariul*], c. 18, f. [1] — c. 21, f. [3]; *Cinstitul paraclis al prea sfintei de Dumnezeu Născătoare*, c. 21, f. [4] — c. [24].

Ediția de față nu conține *Ceasul întâi*, prezent în *Ceaslovul* tipărit la Rîmnic, în același an, avînd însă în plus *Troparele și condacele sfinților de obște*, iar ultimele două capitole inversate, respectiv *Sinaxarul* cu *Paraclisul*.

Indicii în legătură cu o datare ante 1733 ne oferă o însemnare manuscrisă de pe filele acestui exemplar : „Să să știe acest Ceaslov mi l-au dat părintele Misail ot Almaș pomană cînd m-au călugărit. Leat 7241, ieromonah Varlaam”.

O altă notiță modernă, aparținînd probabil lui Gr. Crețu, din a cărei bibliotecă provine exemplarul, ne precizează că este vorba de *Ceaslovul* slavo-român apărut la București, în 1731, fiind tipărit de Stoica Iacovici, în 24 de coli, detalii ce nu pot decurge decît dintr-o coloționare cu un exemplar mai complet.

259. **Molitvenie**, Rîmnic, 1747.

În legătură cu extensiunea cărții, în BRV, II, p. 101—102, se susține că are peste 252 de foi. După cum reiese însă din *Însemnare de cele ce să află într-acest Molitvenic*, cartea se încheie totuși la f. 252, cu *Rînduială carea să face cînd să bolnăvesc orice fêli de dobitoace*, fapt verificabil la mai multe exemplare. Întrucît f. 23 și f. 216 sînt sărite la numerotare, textul are de fapt numai 250 de foi. Înstiintarea diortositorului Lavrentie, care se află la f. 249^v (= 247^v), ne dă indicații privitoare la prototipul „moschicesc” urmat de către Damaschin în efectuarea noii traduceri.

272. **Canonul Sfintului Spiridon**, Iași, 1750.

Înregistrată în BRV, II, p. 112, doar pe baza mențiunilor episcopului Melchisedec¹¹, cartea este descrisă lacunar, titlul fiind redat numai cu litere latine, cu mici erori de transcriere. Reproducem mai jos, cu caractere chirilice, foaia de titlu, după exemplarul aflat la B.C.U. Cluj-Napoca :

КАНОНЪД || ПЧЕЛЪЙ ДИМТРОС СФИНЦЪЙ ПЪРИНТЕЛЪЙ НОАСТРОС СПИРИ|| ДИВНЪ ЕПІСКОПЪЛЪ
ТРЕМВЪСНАДЪЙ ФЪКЪТОРОУЛЪЙ ДЕ МИНСИЙ || АКАМЪ ДИВНЪ ТЪЙ ТЪЛМЪЧИТЬ ШИ ТУПЪ-
РИТЬ || А ЗНАЕЛЪ ПРЪ АСМНАТЪЛЪЙ ДОМИЛЪЙ НОСТРОС ШИ ШЕЛЪ || ДЪИТОРОУЛЪЙ АТОАТИЙ
ЦЪРІЙ МОЛДОВЕ || І.К.М.Р.Е.Е. || МІТРОПОЛИТЬ ФІИНАДЪ КУРЪ ПУКИФОРЪ ПЕЛОПОНИ-
СІАНЪЛЪ || КЪ КЕЛТЪЛАДЪ АПРЕЧИНСТИТЪЛЪЙ ШИ ДЕ БЪНЪ НЪЛЪ ДЪМИСА || ДЕ КИВНСТАКИ РА-
ЗЪЛЪ БЕЛЪ БОРИНЪ || ДЕ ДЪКА ГЪТИРІОВИЧЪ ТУПОГРАФЪЛЪ || ДЕ ЛА ОАСОСЪ || АТРОС
АКЪРЪЛЪ ТУПОГРАФІА || А МШИ || БЕЛЪКЪ ЗЪНА.

Are formatul in-folio, blocul cărții 25,5 × 17 cm, oglinda zațului 22,5 × 15 cm; f. titlu+peste 12 foi nenumerotate, dispuse în 6 caiete cu signatură chirilică. Tipărit în negru, pe o coloană, cu 33 de rînduri pe pagină. Lipsesc filele cu partea biografică din final. Conține cîteva ornamente : frontispiciu cu un medalion reprezentînd Biserica „Trei Ierarhi”, f. [1]; vigneta florală, f. [2]; inițiale ornate, f. [3]^v, [4], [4]^v.

¹¹ O vizită la cîteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, 1883, p. 273—274 : vezi și AAR, seria II, tom. VII, sect. II, 1885, p. 243.

29. CBRV. *Liturghie*. Rimnic, 1750.

Titlul pe care îl înscrie în cadrul adăugirilor D. Poenaru¹² rezultă dintr-o confuzie, o asemenea ediție nefiind confirmată de verificările noastre. Astfel, în lista de cărți pe care Ștefan Moldovan o întocmește în 1857 la solicitarea lui Timotei Cipariu¹³, această datare pare a fi aproximativă, la rubrica *Reflexiuni* specificându-se că exemplarului inventariat îi „lipsește poarta”. Și cea de-a doua semnalare pe care o preia autoarea CBRV este inexactă, o *Liturghie*, tipărită la Rimnic, în 1750, neexistând în colecțiile B.C.U. Cluj-Napoca, însemnarea manuscrisă amintită fiind înțilnită de fapt pe *Liturghia* de la Rinnic, din 1767.

111. IV. *Evangelhie*. București, 1753.

O simplă confruntare a titlului cu cel al ediției din 1723 (BRV, II, nr. 182, p. 21–22) ne edifică asupra faptului că este vorba de una și aceeași carte, semnalarea din BRV, IV, p. 72, găsindu-și explicația într-o lecțiune eronată a anului de apariție.

130. IV. *Penticostar*, [Buzău], 1764.

Verificind semnalarea lui N. Iorga¹⁴, preluată de BRV, IV, p. 80, nu am întilnit la depozitul respectiv din Cluj-Napoca decât ediția *Penticostarului* tipărită la București, în 1768, pe care în mod cert a văzut-o și reputatul istoric în călătoria sa din 1905. Confuzia s-a produs, desigur, în descifrarea anului, 7272 în loc de 7276, citindu-se deci **Ė** în loc de **Š**. Rămîne să fie infirmată și cealaltă mențiune asemănătoare, aparținind lui I. Birlea¹⁵, îmbrățișată ulterior și de alți autori¹⁶.

346. *Orologhion*. Blaj, 1766.

Un exemplar mai complet decât cel prezentat în BRV, II, p. 170–171, există în Biblioteca Arhiepiscopiei din Cluj-Napoca, inv. 96, avînd la sfîrșit 7 foi nenumerate. Ultima filă cuprinde în continuare indicații asupra slovelor *Pashaliei*, precum și *Tablele crugurilor lunii*.

153. IV. *Evhologhion*. Iași, 1774.

Această ediție, pe care o inserează BRV, IV, p. 91, după o informație insuficient de argumentată furnizată de C. Bobulescu¹⁷, are evidente puncte comune, ce merg pînă la identificare, cu ediția apărută la Iași, în 1764 (BRV, II, nr. 338, p. 162), astfel încît putem să concludem că și în acest caz s-a produs o substituie datorată unei lecțiuni incorecte.

157. IV. *Antologhion*, București, 1776.

Revăzînd exemplarul de la Copăceni (jud. Cluj) după care au fost comunicate de către Atanasie Popa¹⁸ datele pe care le-a acceptat și BRV, IV, p. 92, am constatat că ne aflăm de fapt în fața ediției apărute la București, în 1766, eroarea inițială vîdîndu-se prin însăși scrierea cu creionul pe foaia de titlu a anului necorespunzător.

¹² CBRV, p. 38.

¹³ Arhivele Statului, Filiala Cluj-Napoca, fond T. Cipariu, *Correspondență*, mapa 15, f. 1^v.

¹⁴ *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, vol. II, București, 1906, p. 80.

¹⁵ Ioan Birlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909, p. 31–32.

¹⁶ D. Șandru, *art. cit.*, p. 140; CBRV, p. 202–203.

¹⁷ C. Bobulescu, *Pentru „Bibliografia românească”*. Cărți necunoscute, în „Spicuitor în ogor vecin”, I, 1920, fasc. 1–3, p. 47–48.

¹⁸ Atanasie Popa, *Biserici vechi de lemn românești din Ardeal*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania”, 1930–1931, p. 185.

165. IV. **Cazanie**, București, 1778.

Acest titlu trebuie, de asemenea, omis, confundindu-se, după cum ne-am edificat prin consultarea exemplarului de la Apahida (jud. Cluj), și de data aceasta anul imprimării¹⁹, nefiind o nouă ediție, ci aceea a *Cazaniei*, tipărită la București, în 1768 (BRV, II, nr. 356, p. 177–179).

413. **Ceaslov**, ediția a V-a, Blaj, 1778.

Exemplarelor descrise anterior (cf. BRV, II, p. 225–226; CBRV, p. 216) le lipsește finalul, cartea avind 2 foi nenumerotate + 604 pagini. Așa cum am putut constata din exemplarul deținut de Biblioteca Arhiepiscopiei din Cluj-Napoca, ultimele 4 pagini conțin *Însemnare cum să cetesc Evangheliile Voscreasielor*.

507. **Psaltire**, Blaj, 1786.

La descrierea din BRV, II, p. 315, IV, p. 265, CBRV, p. 230–231, să se adauge că exemplarul complet are la sfârșit 13 foi nenumerotate. Pe ultima filă se găsesc indicații privind *Psalmii ce să cetesc la vreme de primejdie* și *Psalmii ce să dau canon celor ce să mărturisesc*, întregire adusă după exemplarul aflat la B.C.U. Cluj-Napoca.

770. **Psaltire**, Blaj, 1809.

Întrucit după p. 368 urmează la numerotare p. 399, textul nefiind intrerupt, cartea, descrisă în BRV, III, p. 13, are de fapt următoarea paginație reală: f. titlu + 4 p. + 428 (= 398) p. Precizarea este făcută după exemplarele din Biblioteca Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, cota V 209, și din Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca, cota CRV 216.

1051. [*Vulgaris, Evghenie*], **Atîrnare în loc de scrisoare asupra tarafului Ochelliștilor pentru firea a toată lumea**. [Iași, 1819].

Cu toate că încă de la cea dintîi bibliografiere a titlului, în 1875²⁰, s-a formulat un punct de vedere pertinent, trecut neobservat însă, s-au făcut în legătură cu localizarea și datarea textului numeroase supoziții hazardate²¹, printre care și atribuirea lucrării traducătorului ei, Petru Stamatiadi, intervenția lui D. Russo avind darul să elucideze problemele ridicate de acest text, în special în privința paternității. Acceptînd argumentația acestuia, BRV, III, p. 315, prezintă titlul ca pe o anexă la *Adoleshia filotheos* a lui Vulgaris.

Ținînd cont că e un colligate editorial, avînd formatul, dimensiunile și tipul de literă identice cu cele ale tipăriturii descrise în BRV, III, nr. 867, p. 113–115, dar cu o foaie de titlu proprie și o nouă numerotare a paginilor, socotim oportună înregistrarea cărții ca pe un titlu de sine stătător. Mai mult, există exemplare, printre care și cel din colecțiile B.C.U. Cluj-Napoca, care au fost difuzate și ca broșuri separate, ceea ce conferă cărții o entitate precisă.

1268. **Bucoavnă**, Sibiu, 1826.

O transcriere vagă a titlului ne oferă BRV, III, p. 484, din care se deduce că această ediție ar fi tipărită numai cu caractere latine și orto-

¹⁹ *Ibidem*, p. 291.

²⁰ I(ancu) M. K(odrescu), *Biblio-hronologie română*, în „Buciumul român”, I, 1875, p. 478.

²¹ A se vedea, de exemplu, C. Bobulescu, *art. cit.*, p. 50; o critică a opiniilor lui Mihail Dragomirescu, Em. Grigoras, P. Constantinescu-Iași și Gh. Adamescu vezi la D. Russo, *O scrisoare a lui Evghenie Vulgaris tradusă în limba română. O inchipuită descoperire: un filosof român din secolul al XVIII-lea*, în „Revista istorică română”, I, 1931, p. 7–31.

grafie maghiară. În realitate, este o bucoavnă cu text paralel, în stînga, pe paginile cu soț, fiind imprimat cu caractere chirilice, iar în dreapta cu litere latine și ortografie maghiară.

Nici titlul cu caractere chirilice, pe care îl reproducem după exemplarul păstrat la B.C.U. Cluj-Napoca, nu este redat în BRV :

БУКОАВЕНЪ || СЯХ || КЪРТИЧИКЪ ДЪ НЪМЪ || ПЕНТЪС || ТРЕБНИЦА ПРЪНИЛЪР
Рѡмѣнѣи Нѣ-Оуниѣи || ДНН Ярдѣл. || Дипре Немциѣ пре Рѡмѣнѣ акѡм АТѣю
АТѡарсъ.

În continuare, este scris textul cu caractere latine, parțial menționat de BRV, respectiv fără partea finală : **Depre Nemtzie pre Romaenie akum entaeii entoarsze'.**

În subsolul foii de titlu apare următorul text, numai cu caractere chirilice :

СНБІИ || А Типографїѣ Лѣи Іѡанн || Барт. 1826.

‘Cuprinsul bucoavnei este asemănător cu cel al primei ediții scoase de Moise Fulea, la Sibiu, în 1815²².

Octombrie 1982

*Institutul de Lingvistică și Istoric Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

²² BRV, III, nr. 876, p. 117, IV, p. 300; vezi, mai ales, Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, București, 1975, p. 80–82, cu precizarea că tipograful ediției din 1815 nu poate fi Gheorghe de Clozius, care își începe activitatea abia din 1832.

Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, [București], Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982, XL + 696 p.

Apariția *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM), veritabil cod al normelor de scriere și pronunțare corectă, se instituie ca un eveniment editorial de excepție menit să răspundă interesului sporit pe care marele public îl manifestă pentru problemele de cultivare a limbii.

Prezentată într-o formulă nouă, lucrarea depășește conceptul de simplu *îndreptar* în favoarea aceluia, mai complex, de *dicționar*, instrument indispensabil al exprimării îngrijite sub aspect formal, în consonanță cu obiectivele pe care și le-a propus colectivul de autori din cadrul sectorului de gramatică al Institutului de Lingvistică din București.

Accentuăm de la bun început că nu trebuie să ne așteptăm la o modificare de fond a regulilor ortografice, dicționarul bazându-se pe aplicarea și consolidarea principiilor statuate deja și nu pe înlocuirea lor, știut fiind că orice schimbare radicală poate genera derută în rîndul vorbitorilor.

Optîndu-se pentru respectarea cit mai consecventă a ortografiei în vigoare, se are în vedere faptul că reformele anterioare care s-au succedat, respectiv cele din 1881, 1904 și 1932, au stat în permanență sub semnul continuității, al afirmării tot mai pregnante a principiului fonetic (rele: fonematic sau fonologic), coroborat într-o anumită măsură cu principiile silabic, morfologic, sintactic, etimologic, simbolic și estetic. Avînd semnificația unui pas esențial în procesul evolutiv și, totodată, nivelator al limbii române literare, lucrările normative ce au apărut în urma reformei ortografice din 1953 (*Mic dicționar ortografic* 1953, 1954, 1955; *Dicționar ortoepic*, 1956; *Îndreptar de punctuație*, 1956, reunite în edițiile *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație* (IO) din 1960, 1965 și 1971) au premers și au jalonat configurația actualului dicționar, finalizat într-o manieră calitativ superioară.

O primă precizare, deci, subliniată în preambulul dicționarului, este aceea că aportul său constă „în completarea normelor generale și particulare cu aspecte neavute în vedere, în corectarea unor amănunte — fie ca efect al aplicării consecvente a normelor înseși, fie ca efect al observării uzului consacrat — și în nuanțarea unor recomandări” (p. VII).

Impunînd prin dimensiunile sale, DOOM-ul prezintă un inventar de cuvinte mult mai vast, avînd ca sursă principală DEX-ul, incluzîndu-se totodată și numeroși termeni tehnici, neologisme și chiar regionalisme sau arhaisme. Astfel, de la numai 12 500 de unități înregistrate în ediția din 1971 s-a ajuns la un volum de aproximativ 60 000 de cuvinte pe care îl însușează recenta întreprindere lexicografică. Această abordare pronunțat evasie exhaustivă ar putea crea, eventual, impresia unui balast, în multe cazuri diminutivele sau alte derivate neridicînd probleme în plus față de cuvîntul de bază. Pe de altă parte, adăugarea unor cuvinte învechite sau regionale (însăși selecția lor fiind pasibilă de subiectivism, deși sîntem avertizați într-o notă că sînt alese numai cele care pun probleme de normare) ar putea conduce la confuzii în rîndul unei anumite categorii de vorbitori ce recurg la DOOM din convingerea că acesta este o reflectare a limbii literare actuale. Acceptînd totuși această extindere a materialului lexical, considerăm că ar fi fost oportună o simplă specificare prin care să se detașeze cuvintele dialectale sau arhaice, scutind cititorul de o parcurgere concomitentă a surselor lexicografice de bază.

Remarcăm ca o noutate, ce vine să probeze strădania autorilor de elucidare a unor situații cit mai diverse, chiar și în afara lexicului comun, anexarea, în partea finală, a unor liste cuprinzînd: *Nume proprii geografice și nume de locuitori* (p. 669–671) și *Nume proprii de persoane* (p. 675–677), pe lîngă lista de *Nume greco-latine care se scriu (și) conform adaptării tradiționale*, existentă și în ediția din 1971 a *Îndreptarului*.

Concepția și metodologia care au stat la baza DOOM-ului reies cu claritate, de altfel, din partea introductivă (p. IX–XXXVIII), o densă și sistematică abordare a principiilor și regulilor fundamentale ale ortografiei și ortoepiei românești. Sînt trecute astfel în revistă o suită de probleme cu aspect normativ, însoțite de rezolvările lor concrete, referitoare la componența alfabetului, relația dintre ortografie și ortoepie, ortografie și morfologie, ortografie și formarea cuvintelor, scrierea cu litere majuscule, despărțirea cuvîntelor în silabe și semnele ortografice.

Primul paragraf aduce o completare prin amplificarea alfabetului limbii române de la 28 la 31 de litere, introducându-se și literele *q*, *w* și *y*. Se pune capăt, în acest mod, inconsecvențelor în acceptarea lor, dar fiind că, deși utilizate curent până acum în grafia unor cuvinte neologice, termenii tehnici sau cu caracter internațional și nume proprii — unele dicționare deschizându-le chiar rubrici separate —, ele nu se bucurau totuși de un tratament asemănător celorlalte litere, prin neincorporarea lor în alfabet. Ultima ediție a IO acordă totuși spațiu pentru *w* în indexul de cuvinte, iar DEX-ul pentru *w* și *y*, excluzându-se însă litera *q*. Această întregire a alfabetului ne apare cu atât mai motivată, cu cât o literă avind ocurențe lexicale similare, *k*, fusese adoptată mai dinainte.

Aceeași tendință de clarificare și nuanțare a normelor scrierii și rostirii este vizibilă și prin prezentarea, în capitolul II, a unui tabel de corespondențe dintre litere și sunete, de o mare utilitate practică. Cu toate că în cuvîntul înainte autorii ne avertizează că dicționarul este adresat „tuturor celor interesați de cultivarea și studierea limbii române”, afirmație atenuată mai departe prin precizarea că el este elaborat în primul rînd pentru uzul cititorilor români, considerăm că lucrarea ar fi avut numai de cîștigat dacă s-ar fi găsit modalități de a o face cit mai accesibilă și străinilor, în general celor care ar profita în al doilea rînd de un asemenea instrument. În acest sens, indicațiile ortoepice puteau fi extinse și prin redarea semnelor corespunzătoare din alfabetul fonetic internațional stabilit de IPA.

Foarte riguros concepute, principalele reguli ortografice și ortoepice aduc o soluționare imediată a unei game largi de situații și aspecte, bineînțeles fără a epuiza însă materialul faptic oferit de limbă.

În privința scrierii după *j* și *ș*, condiționată de structura morfologică a cuvintelor, facem observația că, din exemplificarea cu termenul *linjală*, se pot crea confuzii în aplicarea regulii respective în cazul lui *tinjeală* (vezi DLR, tom XI, partea a II-a, s.v.). De fapt, acest al doilea termen nu există în lista de cuvinte a DOOM-ului, întrucît nici DEX-ul nu-l înregistrează, dar menționarea lui era necesară în paragraful acesta, deoarece se diferențiază de *linjală* prin etimon și, implicit, prin structura sa morfologică analogă lui *oblojeală*.

La scrierea cu *e* sau *ie* la început de silabă, care urmează după vocală, remarcăm o coreclare, comparativ cu DEX-ul, a ortografierii unor neologisme, ținîndu-se cont de etimon. Este cazul unor cuvinte de tipul *eritropoieză*, *hematopoieză*, pe care DEX-ul le notase cu hiat, respectiv *eritropoieză* și *hematopoieză*, vechiul *Indreptar* neprevăzînd o normare pentru asemenea situații.

DOOM-ul este în concordanță cu tendințele actuale ale limbii române și atunci cînd preconizează pronunțarea cu diftong în loc de hiat, reflectînd totodată și forma etimonicului, ceea ce conduce la modificări în structura silabică și în poziția accentului. Ilustrăm acest fapt prin cîteva exemple, în care DEX-ul recomandă pronunțarea cu hiat: *ha — li — eu — ti — că*, *hăqs — tor*, *hi-po-căst*, *toast*.

Redus simțitor față de IO, subcapitolul dedicat accentului vizează numai latura ortografică a acestuia, fără să abordeze și aspectele de ortoepie, care se pot ordona în funcție de anumite reguli bine conturate. Probabil, autorii au socotit suficientă notarea lui în cadrul fiecărui cuvînt analizat în corpusul dicționarului, unde se precizează, atunci cînd se impune, și accentul principal și cel secundar, precum și dubla accentuare a cuvintelor compuse (*austro-ungar*, *gîră-cască*).

Un fapt pozitiv este inscrierea dubletelor accentologice, cu uzanță aproximativ egală, în situații în care IO nu admitea decît o singură variantă: *aripă/arîpă*, *qăstru/aștru*, *cobîlă/cobîlă*, *nîșcai/niseqi*, *suburbie/suburbie* etc.

Justificînd titulatura pe care a adoptat-o, dicționarul de față acordă importanța cuvenită problemelor de morfologie, atît în partea teoretică cit și în configurația articolelor de dicționar. Dacă în paragraful *Morfologia și ortografia* sînt expuse doar modelele aferente celor mai sistematice clase și tipuri flexionare, în corpurile dicționarului propriu-zis se procedează diferențiat în cadrul fiecărei categorii gramaticale, specificîndu-se variantele și abaterile de la sistem. Desigur, situațiile ce impuneau o măsură normativă sînt de o mare diversitate, cîteva reținîndu-ne cu precădere atenția. Încercînd să reglementeze oscilațiile unor lucrări lexicografice anterioare în ceea ce privește, de pildă, perechile feminine ale formațiilor neologice în *-log*, se optează pentru generalizarea celor cu *-logă*, ca reflex al influenței livreci (*cardiologă*, *filologă*, *grafologă*, *sociologă*, *stomatologă* etc.), excepție făcînd, neconcludent însă, doar adjective ca *analoagă* și *omoloagă*.

Integrarea a două variante coexistente în limbă — una în funcție de etimon, cealaltă conformă tradiției și gradului ei de răspîndire — este sesizabilă într-o serie de cazuri în care IO prevedea o singură formă. Ex.: *amplotal/amplotal*, *corvadă/corvoadă*. Alteori, este admisă o variantă rectificată față de cea din IO sau DEX. Ex.: *fideiusiune* (nu *fidejusiune*), *flajolet*

(nu *flajeolele*), *flamboiant* (nu *flamboiant*), *jăratie* (nu *jeratic*), *procopsi* (nu *pricopsi*), *șantajist* (nu *șantagist*), *svastică* (nu *zvastică*) etc. Comportă discuții, însă, o situație ca cea în care DOOM-ul înregistrează numai forma *chihlimbar*, deși DEX-ul dă și variantele *chilimbar* și *chihlibar*, aceasta din urmă fiind, de fapt, cea apropiată de etimon.

În structura articolului de dicționar se precizează în mod curent forma de plural, iar atunci când sint atestate două plurale, ele se notează ca atare: *pedestal*, pl. *pedestaluri*/ *pedestale*; *toartă*, pl. *toarte*/ *torți*. Analiza merge chiar pînă la scindarea unui articol în două sau mai multe, pluralele marcînd aici și diferențieri semantice, ca în cazul lui *cristal*, pl. *cristale*/ *cristaluri*; *nivel*, pl. *nivele*/ *niveluri*; *timbru*, pl. *timbre*/ *timbruri*. Sintem de părere că trebuia procedat la fel, prin indicarea a două forme de plural, și la cuvinte ca *element* (pl. *elemente*), unde dicționarele înregistrează și o formă de masculin avînd pl. *elemenți*, sau *strat* (pl. *straturi*), atestat și cu un pl. *strate*.

Un spațiu larg este rezervat problemelor ortografice legate de formarea cuvintelor, elucidîndu-se cu scrupulozitate aspectele pe care le ridică scrierea derivatelor cu sufixe și prefixe și, mai ales, cea a cuvintelor compuse și a grupurilor sintactice stabile. Reținem îndeosebi ca noutate tratarea diferită, în cuprinsul dicționarului, a unor locuțiuni și construcții sintactice care pot fi scrise cu și fără cratimă, în funcție de ritmul vorbirii: *de aceea* (tempo lent) și *de-aceea* (tempo rapid), *de asemenea*/ *de-asemeni* (tempo lent) și *de-asemena*/ *de-asemeni* (tempo rapid), *pe aici* (tempo lent) și *pe-aici* (tempo rapid) etc.

În ceea ce privește scrierea cu majusculă, menționăm o modificare în ortografierea denumirilor „întreprinderilor și instituțiilor de tot felul”, vizînd obligativitatea utilizării literei mari la inițiala tuturor termenilor incluși în generic.

Regulile referitoare la despărțirea în silabe, expuse în vechiul *Îndreptar*, s-au dovedit, încă de la început, incomplete și inefficiente, provocînd în multe cazuri derută și dînd curs la multiple interpretări. Acest fapt era detectabil în special în cadrul silabației cuvintelor compuse, unde formularea vagă a normei permitea oricînd intervenția factorului subiectiv, stabilirea și receptarea caracterului analizabil al unui cuvînt fiind lăsată la latitudinea fiecărui vorbitor. după gradul său de cultură, cunoștințe lingvistice etc. Totodată, exemplificările pe care le oferea ÎO erau unilaterale și neconcludente față de diversele situații de compunere.

Restructurat în mare parte, capitolul VI al *Introducerii*, dedicat despărțirii cuvintelor în silabe, vine să ordoneze și să clarifice acest important compartiment al ortografiei. Impunînd un punct de vedere original, autorii abordează problema silabației prin invocarea atît a principiului fonetic cît și a celui morfologic. Normele bazate pe pronunțare aduc cîteva binevenite precizări suplimentare, referitoare la despărțirea cuvintelor ce conțin consoane duble, a unor grupuri consonantice din cuvinte neadaptate, precum și a grupurilor de trei, patru sau cinci consoane. Facem aici doar observația că, între grupurile de trei consoane situate între vocale, în cazul cărora despărțirea se face între a doua și a treia consoană, trebuia intercalat și grupul *rpt* (*excerpta*). Aceleași reguli fonetice sînt tolerate și la cuvintele compuse, la derivatele cu prefixe și la unele cu sufixe, ca și la grupurile de cuvinte legate prin cratimă, deși pentru acestea se preferă silabația morfologică. Rezultă, așadar, un paralelism și în această privință, unul și același cuvînt putînd fi despărțit, uneori, în două moduri. O primă impresie spre care ne poate conduce o atare stare de lucruri este aceea a creării unei fluctuații ortografice, prin însușirea de către vorbitori a unuia sau altuia dintre cele două principii. Această posibilă anarhie este însă o falsă problemă, însăși silabația fiind o chestiune pur convențională. Nedezmințindu-și caracterul aplicativ, DOOM-ul prevede în componența articolelor de dicționar indicații de silabație și pronunție în situații în care există posibilitatea confuziei între rostirea cu hiat sau diftong a vocalelor învecinate, indicații de silabație pentru grupurile de consoane ce se abat de la regulile generale, ca și indicații de silabație morfologică pentru derivate și compuse.

Privitor la lista de prenume românești, din partea finală, ar fi fost oportun să se indice două variante accentologice — așa cum se procedează, de exemplu, în cazul lui *Miron*/ *Mîron*, *Ștefan*/ *Ștefan* — și la prenume ca: *Melanja* (*Melania*), *Nicodim* (*Nicodîm*), *Teodosia* (*Teodșia*), cea de a doua formă avînd curs în vorbire.

De o utilitate indiscutabilă, lista de simboluri și abrevieri completează în mod pertinent aparatul științific al lucrării, fiind totuși pasibilă de amendamente. Nu sînt prevăzute, de exemplu, cuvintele compuse din abrevieri de tip silabic, în speță cele alcătuite din segmente de cuvinte (*ADAS*, *ROMARTA*), care se cereau analizate și sub raportul silabației morfologice: *AD-AS*, *ROM-AR-TA*. Evident, în numeroase secțiuni ale acestui prețios ghid criteriul selectiv a prevalat, menționîndu-se îndeosebi situațiile tipice, urmînd ca o epuizare a faptelor de limbă sub raportul scrierii și al pronunțării să se întreprindă într-un viitor dicționar-tezaur de aceeași factură.

Lucrare capitală pentru lingvistica aplicată românească, noul *Dicționar ortografic, ortografie și morfologie al limbii române* rămâne, așadar, ca cel mai cuprinzător și sistematic demers de fundamentare a normelor și principiilor destinate să garanteze aspectul corect și îngrijit al limbii române actuale.

Octombrie 1982

Dora Pavel

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

TH. SIMENSCHY, GH. IVĂNESCU, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, 496 p.

Lucrarea umple un gol de mult simțit în lingvistica românească. Prin abundența informațiilor, poziția critică și, uneori, concepția originală a autorilor ea constituie o lucrare nu numai utilă, dar și deosebit de interesantă pentru orice lingvist. Până în prezent în țara noastră a apărut numai o singură carte similară, cu aproape 60 de ani în urmă, cea a lui I. Valaori, *Elemente de lingvistică indo-europeană*, București, 1921. Cursul universitar multiplicat al Luciei Wald, *Fonetica indo-europeană*, București, 1979, cuprinde numai un singur compartiment al limbii și este accesibil unui număr restrins de specialiști.

La baza lucrării se află cursul lui Th. Simenschy (1892–1968) predat la Universitatea din Iași în anii 1942–1949 și, parțial, și după aceea. A fost specialist în limbile antice, a publicat gramatici ale limbilor greacă, latină, sanscrită, precum și lucrări privitoare la verbul indo-european și la limba hitită. Cursul mai sus-amintit, nedefinitivat în vederea tiparului, este cuprins în lucrarea pe care o prezentăm, cu modificările și adaosurile profesorului Gh. Ivănescu, la care a adăugat capitole întregi, ca, de exemplu: *Istoricul lingvisticii indo-europene*; *Sarcinile actuale ale indo-europenisticii*; *Teoria consoanelor laringale*; *Geneza sistemului fonetic*, a numelui și verbului indo-european primitiv; *Morfologia adjectivului*, *numeralului și pronumelui*; *Aspectul verbal*. Profesorul Gh. Ivănescu, care a predat istoria lingvisticii generale, indo-europene și române, gramatica comparată a limbilor indo-europene și germanice la universitățile din Iași și Timișoara, în lucrările sale apărute cu ani în urmă a adus contribuții personale la cîteva probleme ale indo-europenisticii, ca formarea popoarelor și a culturilor antice, raporturile temporale și aspectuale ale limbilor indo-europene ș.a.m.d.

Cartea cuprinde următoarele mari părți: *Noțiunea de limbă indo-europeană*; *Justificarea studiului comparativ al limbilor indo-europene*; *Sarcinile actuale ale indo-europenisticii*; *Popoarele indo-europene și limbile lor*; *Patria primitivă a indo-europenilor*; *Fonetica comparată a limbilor indo-europene*; *Morfologia comparată a limbilor indo-europene*; *Sintactica comparată a limbilor indo-europene*; *Lexicul comparat al limbilor indo-europene*. În cele ce urmează ne vom limita numai la unele probleme de principiu și metodă, constatări și concluzii.

Istoria lingvisticii indo-europene este tratată pe epoci și pe curente, acordîndu-se mai mult spațiu indo-europeniștilor proeminenți. Se prezintă clasificarea și răspîndirea geografică a popoarelor indo-europene, originea și istoria lor străveche, monumentele cele mai vechi de limbă, apartenența limbilor indo-europene la grupul *kenum* sau *satem* și împărțirea lor dialectală. Autorii sînt de părere că patria primitivă indo-europeană cuprindea un teritoriu nu prea vast, deoarece numai așa se poate admite că indo-europeana comună era relativ unitară și înțeală de toți vorbitorii ei. Se menționează că începutul primelor migrații indo-europene și separarea dialectelor au început pe la 4000 î.e.n. sau chiar mai înainte. Sprijinindu-se pe cercetările lui M. Gimbutas, se admite că pe la 4000 î.e.n. indo-europenii s-au așezat pe actualele teritorii ale României, Ungariei, Iugoslaviei și Bulgariei. Mai tîrziu, prin anii 3500–3000 î.e.n. ei au cucerit Peninsula Balcanică, apoi Transcaucazia, Anatolia și Iranul de Nord.

Este deosebit de utilă prezentarea sistemelor fonetice ale principalelor limbi indo-europene vechi sau arhaice și transcrierea semnelor grafice utilizate la notarea limbilor indo-europene ca: sanscrită, avestică, hitită, toharică, greacă, armeană, latină, irlandeză veche, gotică, slava veche și lituaniană. Transcrierea complicată a sistemului vocalic din slava veche se bazează, probabil, pe lucrări depășite astăzi. Terminologia lingvistică adoptată este, în unele privințe, învechită. Se folosesc termeni ca: tulpină, morfem, vocale cu funcțiune consonantică, sintactică ș.a.m.d. în loc de temă, morfem, semivocale sau sonante cu funcțiune consonantică, sintaxă.

În capitolele de fonetică și morfologie materialul faptic extrem de bogat este clar aranjat, înclt poate fi urmărit cu ușurință. La aceasta contribuie și tabelele privitoare la formele din indo-europeana comună, respectiv din limbile aparte. La început se prezintă sistemul fonetic

al limbii indo-europene de bază, apoi reflexele vocalelor, diftongilor și consoanelor în limbile indo-europene vechi în general. Secvențele fonetice *ar, er, or, ol, el, ol, an, en, on, am, em, om* nu sînt considerate în nici o limbă ca diftongi în ciuda faptului că în unele limbi ele s-au comportat ca diftongi. Spre deosebire de practica justificată a gramaticilor comparate ale limbilor indo-europene, în lucrarea celor doi autori exemplele din lituaniana și slava veche se întîlnesc numai în cazuri cu totul izolate. Or lituaniana cu caracter pronunțat arhaic și paleo-slava sînt indispensabile în studiile de gramatică comparată.

O problemă mult discutată o constituie teoria laringalelor, prezentată amănunțit în lucrare. Indo-europeniștii au ajuns la concluzia că limba comună avea consoane laringale, de obicei spirante (cum este consoana fricativă *h* în multe limbi contemporane), care în majoritatea limbilor au dispărut (unele s-ar fi păstrat în hilită), dînd naștere unor vocale sau lungind vocalele scurte dinaintea lor. Numărul laringalelor este discutabil: unii admit existența numai a unei singure consoane de acest tip, alții mai multe, două, trei, patru, șase sau chiar zece.

Capitolul voluminos de morfologie tratează derivația, declinarea și conjugarea în indo-europeana comună și soarta lor în limbile indo-europene vechi. Partea referitoare la aspectul verbal aparține profesorului Gh. Ivănescu, care susține că temele verbale lexical-aspectuale din indo-europeana comună exprimau și raporturi temporale de prezent, trecut și viitor. Alăturindu-se concepției lui H. Paul, A. Philippide, W. Meyer-Lübke și alții, susține teza inacceptabilă a existenței aspectului verbal în română, italiană, franceză și germană.

În partea referitoare la lexicul comparat al limbilor indo-europene se încearcă să se stabilească cuvintele existente în limba-bază: acestea sînt cuvintele comune mai multor limbi indo-europene, care reflectă schimbările fonetice și morfologice caracteristice limbilor cărora aparțin și care au sens identic sau apropiat. Dacă aceste unități lexicale se găsesc numai în unele limbi, dar limbi nelavinate, se poate accepta originea lor veche indo-europeană. Pe baza vocabularului cel mai vechi privitor la creșterea animalelor și la agricultură se poate conchide că indo-europenii trăiau mai cu seamă din păstorit, răspîdit în toată patria primitivă, pe cînd agricultura era cunoscută mai mult în regiunile pămîntoase de apus, unde solul fertil permitea cultivarea plantelor agricole. Așa se explică faptul că lexicul legat de păstorit este răspîdit la toți indo-europenii, pe cînd vocabularul vechi privitor la agricultură este limitat la europeni.

Lucrarea contribuie la înțelegerea mai profundă a legăturilor limbii și prin aceasta la interpretarea mai corectă a fenomenelor de limbă. Ea va intensifica, incontestabil, interesul specialiștilor noștri față de problemele multiple ale lingvisticii indo-europene.

Martie 1982

G. Benedek

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de Filologie

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

MARIUS SALA, IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, *Limbile lumii. Mică enciclopedie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, 373 p.

Lucrare unică nu numai în lingvistica românească, ci și în cea mondială. După cum arată și autorii în introducerea, există lucrări care prezintă limbile lumii, dar acestea au în vedere fie răspîndirea lor pe glob, fie criteriul grupării lor în familii de limbi sau în alte categorii, ori cuprind indici cu informații sumare. Autorii lucrării de față au optat pentru forma unui dicționar alfabetic, soluție foarte practică. Cel care se interesează de o limbă sau se întîlnește cu un nume de limbă necunoscut nu trebuie să parcurgă o carte sau două ca să dea de urma limbii respective printre limbile unei familii sau ale unui continent. Deschizînd această mică enciclopedie structurată în ordine alfabetică, în câteva clipe poți să găsești numele de limbă căutat și cele mai importante informații asupra limbii respective. Astfel „se dau, dacă este cazul, diferitele sale variante și sinonime, se precizează apoi caracterul de limbă sau de grup și locul ocupat în clasificarea genealogică, localizarea geografică și numărul de vorbitori” (p. 8). Dintre trăsăturile lingvistice propriu-zise, autorii au selectat și au menționat în lucrare pe acelea care individualizează cel mai bine fiecare limbă.

Spre a evita prezentarea izolată, atomistă a limbilor, autorii au inclus și cuvinte-titlu consacrate familiilor și grupurilor de limbi, ca de exemplu indo-europeană, sino-tibetană, afro-asiatică ș.a. Foarte bine informați în materie, ei au urmărit ca prin aceste articole să dea, cu caracter orientativ, o imagine de ansamblu asupra limbilor din aceleași familii, grupe sau subgrupe, indicînd poziția unui idiom sau grup de idiomuri, fără să intre în amănunte.

Numărul idiomurilor vorbite azi pe glob nu se cunoaște nici măcar aproximativ (între 2000 și 8000). Această situație a pus pe autorii *Limbilor lumii* în fața problemei selectării. Considerăm drept criterii judicioase cele stabilite. Au inclus în *Limbile lumii*: a) idiomurile cărora majoritatea autorilor le recunosc statutul de limbă; b) numărul acestora fiind foarte mare, au procedat la a doua selecție, incluzând numai limbile vorbite de minimum 1000 de persoane, conform cel puțin uneia dintre sursele mai noi (o problemă de asemenea dificilă deoarece intervine bi- și chiar multilingvismul, utilizarea unor limbi numai în anumite domenii etc.); c) au inclus toate limbile din Europa, indiferent de numărul de vorbitori; d) *Limbile lumii* ne informează și despre o serie de limbi moarte foarte importante în antichitate (de ex. arameica, feniciană ș.a.).

S-au aplicat criterii juste și la acordarea spațiului necesar diferitelor limbi. Cele mai vaste articole de cuvinte sînt acordate limbilor cu mai mult de 20 de milioane de vorbitori. Urmează, cu întindere mai mică, articolele rezervate limbilor naționale care au între 1 și 20 de milioane de vorbitori, precum și limbile europene de mai mică importanță. Informațiile cu privire la celelalte limbi sînt mai restrînse.

Vrem să subliniem importanța și utilitatea indicelui, lipsa căruia ar îngreuna folosirea *Limbilor lumii* și în consecință ar scădea valoarea ei.

Citeva observații și sugestii.

La cuvîntul-titlu 723 INDO-EUROPEANĂ, sfîrșitul primului alineat, citim: „Termenul *indo-germanică*, răspîdit de von Klaproth este încă folosit de lingviști de limbă germană”. Cred că s-ar fi putut da o informație mai precisă. Denumirea *indo-germanică* s-a format atunci cînd s-a crezut că reprezentantele cele mai occidentale ale acestei familii de limbi sînt limbile germanice. De altfel, termenul se folosește și de alți lingviști nu numai germani. Mai tîrziu, cînd s-a dovedit că și limbile celtice, care sînt vorbite și mai spre apus de limbile germanice, sînt de origine indo-europeană, unii au propus denumirea de *indo-celtică*; aceasta însă nu s-a impus. Denumirea *indo-europeană* este mai precisă. Aceasta indică expansiunea geografică a acestor limbi, cum arată și autorii *Limbilor lumii*. Denumirea include toate limbile indo-europene de la reprezentantele lor cele mai estice și vestice.

Numărul vorbitorilor unor limbi nu se poate preciza. Foarte bine au procedat autorii în astfel de cazuri, indicînd cifra minimă și maximă întîlnită în diferite surse. Aceste cifre ar trebui verificate. Astfel, de exemplu, la cuvîntul-titlu 1754 SINO-TIBETANĂ se indică 600 mil. — 760 mil. vorbitori. Dar la cea mai importantă limbă a acestei familii, la cea chineză (cf. cuvîntul-titlu 394 CHINEZĂ) se indică 541 — 863 mil. vorbitori (surse diferite).

De la cuvîntul-titlu 172 BANTU se face trimitere la 219 BENUE-CONGO, denumire folosită la unele lucrări mai recente de lingvistică. În literatura de specialitate predomină însă denumirea de *bantu*. S-a și reconsiderat faza veche a acestei grupări, numită *banlu comun* (*protobantu*), cum se arată de altfel și în *Limbile lumii*, 219 BENUE-CONGO. Cred că ar fi fost indicată dezvoltarea cuvîntului-titlu BANTU.

Lucrarea ar fi cîștigat dacă autorii ar fi redactat și astfel de cuvinte-titlu: *Limbile vorbite în Europa, limbile vorbite în Asia* etc.

Sîntem recunoscători nu numai autorilor dar și Editurii Științifice și Enciclopedice că ne-au oferit acest excelent instrument de lucru.

Noiembrie 1982

Bela Kelemen
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DOSOFTEI, *Dumnezeiasca liturghie, 1679*. Ediție critică de N. A. URSU. Cu un studiu introductiv de Î. P. S. TEOCTIST, Iași, 1980, LVIII+331 p..

Personalitatea mitropolitului Dosoftei, precum și rezultatele prodigioasei sale activități pentru dezvoltarea culturii românești în general și a limbii literare în special, păreau rostuite plină acum definitiv prin studiile unor cercetători de prestigiu, precum cele ale lui Ioan Bianu. Acestea priveau, însă, pe Dosoftei în contextul întregii literaturi vechi din perspectiva pragmatică a inițiativelor sale culturale (sînt un loc comun afirmațiile despre *Psaltirea în versuri*) și mai puțin prin interpretarea importanței acestor inițiative.

Această sarcină dificilă, care presupune examinarea tuturor detaliilor și recompunerea lor într-o imagine coerentă, ale cărei linii de forță (ca să nu mai vorbim de detalii) nu sînt conforme celei încetățenite, și-a asumat-o cercetătorul ieșean N. A. Ursu.

Ediția de față a *Liturghierului* reprezintă un al doilea volum din seria operelor lui Dosoftei (primul, apărut la Iași în 1974, conținea *Psaltirea în versuri*); ea pune la dispoziția celor interesați o tipăritură extrem de rară (este păstrată doar în patru exemplare, dintre care numai unul complet, aflat în colecțiile Bibliotecii Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.România), iar în anexă, textul ediției a doua, din 1683 (păstrată și ea numai în două exemplare).

Studiul introductiv al I. P. S. Teoctist, *Mitropolitul Dosoftei, ctitor al limbajului liturgic românesc*, examinează din acest punct de vedere importanța remarcabilei activități a lui Dosoftei, dînd o imagine de ansamblu, plină de căldură și culoare asupra marelui cărturar. Fără a ne permite considerații de detaliu, trebuie observat că cercetarea stilului liturgic poate oferi date importante într-o istorie a limbii literare, acesta avînd consecințe dintre cele mai importante asupra dezvoltării stilului poetic, de exemplu.

Nota asupra ediției, semnată de N. A. Ursu, își depășește cu mult titlul modest, stabilind fără dubii că *Dumnezeiasca liturghie* a fost tipărită la Iași (și nu la Kiev) în 1679 (și nu în etape, începînd cu anul 1675, cum presupunea Nicolae Iorga). De și mai mare importanță sînt considerațiile asupra contextului cultural și politic al traducerii cărtilor de cult de către Dosoftei. Interpretarea și din perspectivă politică a acestei întreprinderi oferă, după părerea noastră, o imagine inedită asupra activității lui Dosoftei și a culturii epocii sale, care de acum înainte trebuie să fie luată în considerare.

Editarea propriu-zisă a textului este interpretativă, fiind făcută de N. A. Ursu în conformitate cu normele de editare a *Psaltirii în versuri*, scopul ei fiind să înlesnească cit mai mult accesul cititorului la text. Pentru confruntare, cercetătorul are la dispoziție facsimilele, care, printr-o bună tehnoredactare, se află pe aceeași pagină cu textul transcris. Notele și glosarul de la sfîrșitul volumului înlesnesc celui interesat consultarea volumului.

Nu în ultimul rînd trebuie subliniată ținuta grafică a volumului, precum și tiparul îngrijit.

Executat sub egida unei instituții care înțelege să-și respecte tradițiile prin realizări pe măsură, cel de-al doilea volum din seria de ediții facsimile a scrierilor lui Dosoftei completează în mod fericit imaginea pe care o avem asupra marelui cărturar; după parcurgerea lui nu se poate decît subscrice afirmației lui N. A. Ursu că „prin traducerea și publicarea *Liturghierului* și *Molitvenicului*, Dosoftei este un ctitor al limbii liturgice românești, așa cum prin versificarea *Psaltirii* și publicarea ei în 1673, el a pus bazele poeziei culte și ale limbajului poetic românesc” (p. LIX).

Noiembrie 1982

Mihai Gherman

Biblioteca Academiei R. S. România
Filiala Cluj-Napoca

Cluj-Napoca, str. M. Kogălniceanu, 12 - 14

GAVRIL ISTRATE, *Originea limbii române literare*, Iași, Editura Junimea, 1981, 301 p.

În ultimul deceniu, cercetările consacrate studierii limbii române literare s-au dovedit a fi deosebit de fertile. Ultima lucrare prestigioasă și cu caracter de sinteză i-o datorăm profesorului G. Istrate, asidu și pasionat cercetător al limbii române de cultură, care a predat ani de-a rîndul disciplina „Istoria limbii române literare” la Universitatea din Iași. Alături de *Limba română literară. Studii și articole* (Ed. Minerva, 1970), *Originea limbii române literare* este cea de a doua lucrare mai amplă a autorului și constituie încoronarea unor minuțioase și îndelungate investigații anterioare.

Partea de greutate și cea mai importantă a lucrării se referă la baza dialectală a limbii noastre literare. În primele capitole, G. Istrate discută teoriile fundamentale privitoare la tema supusă dezbaterii. Opinia lui B. P. Hasdeu și a susținătorilor ei referitoare la prioritatea graiului muntean în formarea românei literare, care a devenit un fel de „loc comun” cu caracter aproape axiomatic și s-a impus prin tradiție, nu este acceptată de autor. Principalul său argument este acela că majoritatea textelor tipărite în perioada veche a culturii noastre nu reflectă exclusiv particularitățile lingvistice ale subdialectului muntean. Această realitate se confirmă atît prin locul de apariție a tipăriturilor respective, cît mai ales prin faptul că ele sînt rodul unei colaborări între cărturarii aparținători diverselor provincii istorice românești. Dovadă elocventă a acestei stări de fapt este, după opinia autorului, *Cazania* lui Varlaam, precum și *Noul Testament* de la Bălgrad și *Biblia* de la București. La rîndul lor, scrierile vechi din secolul al XVI-lea sînt tributare mai ales graiurilor ardelenesti, în special celor din sud. După părerea lui

G. Istrate, „textele din secolul al XVI-lea, traduse în Transilvania, au creat o anume tradiție și au impus fonetisme, forme, construcții și cuvinte cărturarilor din celelalte provincii istorice românești” (p. 121). Existența unor trăsături lingvistice comune în vechile noastre texte își are sursa în graiurile sud-ardelenesti și nu în graiul muntean. De altfel, în ultima vreme, au și început să sporească cercetările dialectale care dovedesc influențe lingvistice ardelenesti asupra Olteniei și Munteniei subcarpatice, determinate de migrațiile de populație. Ideea că graiul dintre Tîrgoviște și Brașov poate fi considerat drept bază a românei literare este inacceptabilă pentru simplul motiv că în zona respectivă nici nu există un grai independent, cu particularități proprii. Principalele trăsături lingvistice ale textelor secolului al XVI-lea sînt coincidente cu particularitățile graiului din sudul Transilvaniei care se interferează, parțial, cu graiul bănățean și cu cel crișean. Nici un element specific textelor vechi nu aparține în exclusivitate graiurilor subcarpatice, dar există în aceste texte fenomene ce caracterizează graiurile sud-ardelene și sînt total necunoscute în graiul muntean. Existența elementelor lexicale turcești în număr extrem de mic și proporția redusă a slavonismelor în textele din secolul al XVI-lea constituie o probă suplimentară că ele au origine ardelenescă. La aceste argumente, autorul mai aduce unul foarte convingător atunci cînd menționează o serie de lexeme din primele texte românești care nu există în graiul muntean, dar circulă în graiurile ardelenice.

Combătînd punctul de vedere al lui I. Gheție privitor la baza dialectală a românei literare, G. Istrate susține că este greu de admis că, în epoca veche, ar fi fost o altă repartitie dialectală a dacoromânei, total diferită de cea de astăzi.

În capitolul *Limba română literară și textele rotacizante*, este discutată teoria lui N. Iorga, potrivit căreia baza limbii literare o constituie textele rotacizante. Cu acest prilej se prezintă și principalele teorii privitoare la cauzele apariției scrisului în limba română, autorul considerînd, ca și alți cercetători, că apariția scrisului românesc a fost determinată atît de factori interni, cît și de factori externi de factură religioasă. Din acest punct de vedere apreciem sinteza făcută între diversele concepții și istoricul problemei.

Se consideră că originea maramureșeană a limbii române literare poate fi pusă sub semnul întrebării din moment ce o analiză minuțioasă a limbii textelor rotacizante conduce spre concluzia că aria de apariție a acestora ar trebui plasată mai spre sud de Maramureș. Drept urmare, teoria lui N. Iorga nu poate fi acceptată, ca și aceea a lui B. P. Hasdeu. În ambele există, însă, un simbul de adevăr. În urma amplei discuții referitoare la cele două teorii fundamentale, G. Istrate conchide: „Trebuie să atragem atenția că adevărul întreg trebuie căutat în teoria după care toate graiurile din nordul Dunării au contribuit, deopotrivă, la formarea și consolidarea limbii noastre literare, nu într-un moment anumit (s.n.), ci într-o perioadă de timp îndelungată, cel puțin cîteva secole. Spre o asemenea concluzie ne duce nu numai examinarea atentă a limbii textelor vechi și compararea ei cu graiurile actuale, ci și centrul de greutate din care provin textele respective, alături de epoca la care apar” (p. 159).

De altfel, o asemenea concluzie categorică justifică pe deplin următoarele două capitole esențiale ale cercetării, în care autorul face o elocventă pledoarie a punctului de vedere exprimat de școala filologică ieșeană, reprezentată în mod strălucit de inițiatorii ei, Al. Philippide și G. Ibrăileanu. În esență, acest punct de vedere, susținut fără nici o rezervă în lucrare, consideră că limba română cultă este și a fost întotdeauna osmoză a tuturor graiurilor teritoriale românești. Raportîndu-ne la starea actuală a limbii literare, desigur, teoria are, după opinia noastră, deplină valabilitate, dar ea devine discutabilă dacă ne referim la epoca veche a culturii noastre.

Nu mai supunem atenției teoria originii folclorice a limbii literare, deoarece ea a fost susținută de un număr mic de cercetători, iar G. Istrate are perfectă dreptate să sublinieze că, sub raport lingvistic, creația populară orală se distinge, în primul rînd, prin caracterul ei regional.

Pe lângă problemele de esență, circumscrise subiectului tratat, lucrarea conține și numeroase chestiuni teoretice și practice adiacente, ca: înțelegerea istorică a conceptului de limbă literară, așa-zisele dialecte literare, scurte comparații între principalele texte vechi ș.a.

Rezumînd, cele mai importante concluzii care se degajă din lucrare sînt următoarele:

1. Limba română literară n-a apărut numai într-o singură provincie românească, centrele noastre culturale mutîndu-se succesiv dintr-o provincie în alta în perioada dintre sec. al XVI-lea și al XIX-lea. Prin urmare, limba cultă este o operă de colaborare a tuturor provinciilor.

2. De o veritabilă limbă română literară se poate vorbi doar în secolul al XX-lea, în consecință nici nu este discutată problema periodizării ei.

3. Baza dialectală a românei literare este identificată cu sinteza graiurilor teritoriale românești. Primordialitatea culturală a Transilvaniei, demonstrată și cronologic, întărește această idee de bază, din moment ce nu există un grai sud-ardelen independent, acesta avînd un caracter mixt.

În ciuda realelor și incontestabilelor merite ale cercetării, care conține un bogat și consistent material demonstrativ și informativ, se impune formularea unor obiecții sau nedumeriri.

1. Încă din „cuvîntul introductiv”, apare clară ideea de a susține în exclusivitate doar un singur punct de vedere, într-o oarecare măsură și din rațiuni subiective. Chiar selecția bibliografiei pare a fi subordonată unei intenții apriorice. De pildă, lucrările de sinteză din 1978 ale lui Șt. Munteanu, V. Țara și I. Gheție nu sînt nici măcar menționate.

2. Pentru a doua jumătate a secolului trecut și pentru secolul al XX-lea, referințele se fac numai la scriitori, contrazicîndu-se astfel înțelegerea justă a noțiunii de limbă literară care este afirmată și susținută în lucrare în repetate rânduri.

3. Deși se insistă frecvent că limba literară nu s-a format la o dată fixă, ci într-o perioadă îndelungată, de cîteva secole, totuși, din modul în care este purtată discuția, autorul aderă vădit la teoria vechimii românei culte din sec. al XVI-lea. De altfel, însăși neacceptarea „dialectelor literare” (p. 164–168) pledează pentru ideea unității și vechimii limbii literare încă din acest secol.

4. Lectura atentă a cărții generează impresia unei insuficiente sistematizări a problemelor dezbătute, din pricină că există unele idei reluate de la un capitol la altul și sînt incluse adesea chestiuni colaterale teme.

5. În loc de o bibliografie a temei dezbătute, în finalul lucrării, fără nici o motivare prealabilă, ni se oferă un repertoriu cronologic al publicațiilor autorului, conferind cărții, din acest punct de vedere, o structură oarecum sui-generis.

Evident, nedumeririle noastre nu sînt de natură să afecteze conținutul, în general valoros, al cercetării profesorului G. Istrate. Apreciată în ansamblu, lucrarea se înscrie printre cele mai substanțiale contribuții din ultima vreme la studierea globală și de amănunt a limbii române culte.

Noiembrie 1982

Pompiliu Dumitrașcu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ȘTEFAN MUNTEANU, *Limba română artistică. Studii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, 272 p.

Noua carte a cunoscutului profesor universitar timișorean se alătură, prin conținutul și prin sarcinile ce și le asumă, lucrărilor de specialitate care constituie repere obligatorii atât pentru o retrospectivă critică și selectivă, valorică deci, a etapelor străbătute de efortul creator și înnoitor al limbajului artistic românesc, cît și din punctul de vedere al perspectivei deschise cercetării științifice a acestui limbaj, al stimulării ei. Sînt atribute ce atestă valoarea de excepție a cărții și competența indiscutabilă a autorului ei.

Unii critici sînt apelați să constate minusurile lucrării pe care o recenzează în raport cu intențiile posibile ale culvei pentru o cercetare asemănătoare. Critica nepărtinitoare va trebui să observe însă aportul autorului în rezolvarea unei probleme de mare actualitate, de o deosebită dificultate și de un neîndoielnic viitor: istoria limbajului artistic românesc.

Studiile însumate în volum au fost supuse unor retușuri — ne-o spune autorul însuși — pentru a corespunde cît mai bine ideii de bază a volumului. Chiar și astfel însă, ele pledează convingător pentru o anumită manieră a cercetării stilului scriitorului, detașînd, din multitudinea aspectelor ce se assemblează ierarhic în structura stilului, pe aceea care poate îndeplini o funcție caracterizatoare. Este util și avantajos oare pentru etapa actuală a cercetării să rămînem la desprinderea unei singure valori stilistice, fie ea chiar fundamentală? Mai presus de orice îndoială rămîne însă faptul că numai printr-o selecție valorică stilul scriitorului poate fi definit, iar istoria limbajului artistic poate să-și înalțe treptele ei evolutive. Titlurile capitolelor și ale subcapitolelor cărții încearcă, prin formularea lor, să sintetizeze și să plasticizeze aceste puncte de referință esențiale, praguuri ale devenirii limbajului poetic românesc.

Sînt oare precursorii, I. Heliade Rădulescu și V. Alecsandri, numai deschizători de drumuri? M. Eminescu, primul nostru mare clasic, e numai o sinteză a limbii poetice a înaintașilor? I. Creangă este mare doar prin valorificarea artistică a limbii populare iar I. L. Caragiale prin clasicismul operei sale? Mihail Sadoveanu se impune definitoriu doar prin exploatarea artistică extraordinară a sinonimiei lexicale iar Liviu Rebreanu prin mijloacele artistice utilizate în analiza psihologică? Creatorii limbii artistice moderne sînt doar cei care sfărîmă vechile canoane

(Tudor Arghezi), care creează o poezie de atmosferă (G. Bacovia), un stil ermetic și un „patos glacial” (Ion Barbu) ori realizează o lirică reflexivă (Lucian Blaga)?

Întrebărilor incluse în *Cuprinsul* ce prefăcează cartea Ștefan Munteanu le dă pe parcursul paginilor răspunsuri convingătoare. Ele satisfac atât curiozitatea analitică a celor ce vor să fie mereu confrunțați cu textul, cît și tendința spre esențializare a celor ce încearcă generalizări și sinteze la dimensiunea unei întregi culturi literar-artistice. Dacă s-ar putea răspunde și altfel de cum s-a răspuns, și fără îndoială că da, atunci acest „altfel” nu ar putea nega cartea lui Ștefan Munteanu decît doar printr-o reevaluare în spirit dialectic a cîștigului pe care ea l-a adus și l-a așezat la temelie viitoare istoriei a limbajului poetic românesc.

Parțial, *Limba română artistică* oferă numeroase informații și aceluia care trudesc pe ogorul limbii române literare: forme și cuvinte, structuri și construcții grefate pe corpul operei literare și creînd opoziții lingvistice prin raportare la ansamblul de norme ale limbii literare. Acesta nu este însă un scop central, nici urmărit consecvent de autorul cărții și, ca atare, nu i se acordă un statut prioritar. El mai degrabă ilustrează capacitatea de asimilare a limbajului poetic, una din sursele primenirii sale.

Dintre problemele ce se organizează într-un al doilea plan al cărții, util și necesar, dar a cărui importanță depășește cu mult limitele ei, mai amintim: definirea sinonimiei lexicale prin raportare la nivelul stilului funcțional al limbii (M. Sadoveanu), expresivitatea monosemantismului (G. Bacovia), cheia lingvistică a înțelegerii poeziei ermetice, tributară limbajului științific (I. Barbu) și altele. Este și acesta un indemn suplimentar la lectura *Limbii române artistice* și la extragerea tuturor beneficiilor pe care ea le oferă, inclusiv acela al selectării informației bibliografice fundamentale în toate aspectele puse în discuție.

Cît de prelungi și de adînci vor fi ecourile cărții? Întrebările premature nu-i putem da noi răspunsul. Bănuindu-l însă meritoriu pentru autor, am dori să ne alăturăm, prin modestele noastre rînduri, celor care cred că merită zăbava asupra noului text produs de Ștefan Munteanu.

Nolembrie 1982

Eugen Câmpeanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CARMEN VLAD, *Semiotica criticii literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 235 p.

Semiotica criticii literare reprezintă una dintre cele mai valoroase contribuții ale semioticii românești, prin varietatea problemelor abordate, prin relevanța și rigoarea discuțiilor angajate și prin caracterul personal al elucidării multor aspecte, direct sau indirect legate de subiectul cărții. Cum dispunem în prezent de două cercetări asupra limbajului și/sau textului critic-literar, apărute aproximativ concomitent, una aparținînd Doinei Bogdan-Dascălu, *Critica – limbaj secund* (Editura Facla, Timișoara, 1981), cealaltă, cartea despre care va fi vorba în rîndurile ce urmează, aparținînd lui Carmen Vlad, putem sesiza maniera în care, deși concepute din perspective diferite, una funcționalistă, cealaltă semiotică, rezultatele se edifică complementar sau coincident, astfel încît ambele lucrări clarifică strălucit esența fenomenului studiat.

Semiotica criticii literare nu-și propune numai o descriere a structurii limbajului în care s-ar încadra textul critic-literar, ci, potrivit perspectivei semiotice care domină cartea, se fixează asupra sensului, asupra a ceea „ce semnifică lumea reprezentată în textul critic”, trebuind să recunoaștem că prin aceasta se atinge una dintre problemele cele mai delicate ale textului avut în vedere, întrucît semnificantul este oricum mai sesizabil, mai ușor de formalizat. Perspectiva semiotică imprimată cercetării limbajului criticii literare a necesitat o ierarhizare a componentelor semioticii, în care, pe primul loc, conform și concepției materialist-dialectice, se află componentul pragmatic „(adică activitatea socială, istoricește determinată care a generat aceste semne [literar-artistice, critic-literare etc., n.n. E.D.] și semnificațiile corelate cu ele), [pragmatica fiind] factorul determinant în constituirea și funcționarea dimensiunilor sintactice și semantice”¹. Cele șase capitole ale cărții validează această poziție a pragmaticii. Un exemplu îl poate constitui și atenția acordată acestuia în descrierea componentelor demersului semiotic al vorbirii (de tip sistemic, comunicativ-acțional și comunicativ-discursiv), care se pot identifica în actual comunicativ verbal. Capitolul *Schiță pentru cercetarea semiotică a comunicării verbale*,

¹ Pavel Apostol, *Semiotica și estetica*, în „Viața românească”, XVIII, 1965, nr. 12, p. 159.

fructificând rezultate din lingvistică, psiholingvistică, sociolingvistică etc., constituie cadrul teoretic al abordării actului comunicativ de tipul criticii literare, punându-se accent mai ales pe funcția lui comunicativă decât pe cea acțională. Într-o altă reprezentare, critica literară este considerată nu atât o comunicare de tip acțional sau discursiv cât o reacție primară la o acțiune deja realizată de creatorul literar, deopotrivă făuritor de semnificant și de semnificat². Această secundaritate e posibil să ne ofere o altă imagine a criticii literare decât cea propusă de Carmen Vlad, care aici se referă, de fapt, la vorbire în general.

Trebuie subliniată apetența cărții la cercetarea istorică a unei anumite probleme. Ne referim, mai cu seamă, la capitolul *Teoria textului: concepție și metodă* care debutează cu *Considerații istorice asupra teoriei textului*, o veritabilă microistorie a uneia dintre cele mai recente arii de cercetare lingvistică — textul. Conceptul în mod operațional, înălțându-l propriului sistem, textul (T), așa cum îl definește Carmen Vlad, e rezultatul procesului de formalizare sau interpretare sistematică, exprimând competența comunicativă. Discursul concret reprezintă, prin urmare, performanța. Este o poziție la care subseriem, gândindu-ne mai cu seamă la textul artistic. Deosebit de ingenios ni se pare paralelismul dintre T, Tt și t (Text, tip de text, text) și modelele abstractizante ale lui E. Coseriu, K. Heger sau I. Coteanu, adică *sistem, normă, vorbire; langue, Σ parole, parole* sau, ultimul, *diasistem, limbaj, mesaj*. De aceeași factură ni se pare și considerarea componentului pragmatic și a teoriei referinței ca determinante pentru înțelegerea specificității textului ca semn global. Ne-am exprima nedumerirea doar pentru formularea „reprezentare stratificată a textului” (p. 72), când, în fond, stratificarea vizează poziția teoretică a reprezentării-interpretării semiotice și nu cea a textului propriu-zis. Cît privește structura funcțională a textului, apreciem introducerea criteriului cultural ca o funcție, dar am opta pentru o definire mai riguroasă a noțiunii de funcție, de origine matematică, de exemplu, mai cu seamă că întregul text al cărții este conceput deosebit de coerent. În locul funcției ca finalitate sau scop social, ca în sociolingvistică, de pildă, se poate considera funcția, datorită caracterului general al funcțiilor vorbirii și celui particular al funcțiilor culturii (depinzând de spațiu și timp), ca relația între două „mărimi” (mărimia variabilă Y se numește funcție de mărimia variabilă X, dacă fiecărei valori a mărimii X îi corespunde o valoare unic determinată a mărimii Y). Prezentând concepția semioticianului J. M. Lotman, după care funcția este relația dintre sistem, realizarea lui și cuplul emițător-receptor al textului, Carmen Vlad recunoaște explicit greutatea relaționării „mărimilor variabile” de mai sus, poate și din cauza fazei de tatonări în care se găsește semiotica culturii.

În același capitol se face o critică criteriului statistic care n-ar fi suficient pentru stabilirea relațiilor dintre diferite tipuri de texte în afara interpretărilor funcționale. O trimitere la Tudor Vianu care s-a pronunțat în această problemă, referindu-se la textul poetic însă³, merită să fie făcută acum, chiar și numai pentru caracterul de metodă în abordarea oricărui text.

Modelul discriminativ-integrator al textului, dat în finalul acestui capitol, oferă o nouă consolidare a componentului pragmatic, prin rolul determinant al funcției socioculturale în conceperea Tt, „ca un corolar al pragmaticii” (p. 94). De aici determinarea cadrului contextual de apariție a unui text, și numai apoi luarea în considerare a gramaticii lui.

Cu capitolul al IV-lea cartea se centrează asupra comunicării critic-literare, ca eveniment comunicațional de o anumită factură. Dacă în cursul analizei componentul pragmatic a ocupat constant locul II-ii, în concordanță cu această preeminență ținem să menționăm o altă viziune asupra textului de critică literară, dată de categoria de *semnificanță*, introdusă de Ch. Morris, care reprezintă interpretarea semiotică a valorii. Din acest punct de vedere, textul critic-literar are o semnificanță axiologică, medind valoare⁴ în primul rând, și, numai în anumite cazuri, devenind valoare. Această scală de la a *media valoare* la a *constitui valoare* poate fi influențată în diverse puncte ale ei de celelalte două semnificanțe — epistemologică și praxiologică —, în varii proporții, sugerând indiciile de măsură fină între diverși t: cronică, eseu, studiu literar, critică literară propriu-zisă etc. Dar cu aceasta s-ar intra în domeniul subtextual sau chiar minimal, ceea ce nu a fost în intenția autoarei.

Pentru obiectivitatea studierii evenimentului comunicativ critic-literar în ambele cercetări amintite mai sus, demnă de semnalat este coincidența funcțiilor criticii literare, care la Carmen Vlad apar ca acte de inițiere, de cunoaștere și de valorizare, iar la Doina Bogdan-Dascălu ca funcții de normare, de analiză și de valorizare, la care se mai adaugă funcția estetică.

² Sanda Golopenția-Eretescu, *Quatre sémiotiques possibles*, în RRL, XXIV, 1979, nr.5, p. 437—448.

³ Tudor Vianu, *Stilistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, în idem, *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 59—68.

⁴ Ecaterina Mihăilă, *Stilistica funcțională și taxonomia textelor*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 1, p. 37—42.

Atenția acordată factorilor evenimentului comunicativ discutat în *Semiotica criticii literare* dă prilejul autoarei să se pronunțe în problema referențialității textului artistic pentru a o relua în cel de critică literară. Structura semantic-referențială a criticii literare dispune de clasa referenților textuali ce coincid cu cei ai textului literar, de cea a referenților metatextuali (categoria termenilor) și de clasa referenților comunicaționali, identificați, de data aceasta, într-o suită de exemple textuale. Cum această componentă – semantica extensională – este secundată de una comentativă, cu operația ei imediată, evaluarea, ne apropiem de specificul textului de critică literară. În lumina teoriei textuale însă, ca strategie adoptată de autoare, textul critic-literar „ca imagine «ideală» a unei clase de texte” (p. 9) nu se poate sustrage nici uneia dintre cele trei componente: gramaticală, referențială și comentativă. Aceasta reprezintă în fond un preambul al considerării criticii literare ca eveniment comunicativ verbal la baza căruia acționează componenta comunicativ-discursivă, cu regulile ei pragmatice. Remarcăm claritatea cu care se disociază critica literară de alte domenii care, de asemenea, comentează, ca: interpretările structurale, poetice sau narative.

În scopul rafinării celor două aspecte ale *lecturii critice* (lectură, ca proces, și critica – orientare semiologică), elementele de metalimbaj discutate în continuare, cu maximă putere de generalizare, încheie prima parte a cărții. Detalierea elementelor de metalimbaj, ca: terminologiile, cuvintele autonome, enunțurile ecuaționale sau operațiile ce țin de rezumare, parafrazăre, se prelungește prin identificarea termenilor din dimensiunea comunicativ-acțională și cea discursivă a criticii literare. Considerăm salutară această închidere a demonstrației cu referire la prima parte a cercetării.

Capitolul ultim nu ni se pare numai de o exemplificare a părții teoretice, ci mai degrabă un eșantion analitic dominat de caracterul istoric al textelor, care sînt, între altele, deosebit de transparente din punctul de vedere al unităților specificate în capitolele anterioare. Este un fel de a ne sugera deschiderea cărții spre analize ce vor să vină.

Cercetînd limbajul critic-literar și textul corespunzător lui din perspectivă semiotică, cartea lui Carmen Vlad ancorează într-o multitudine de probleme pe care le rezolvă cu finețe și pasiune, pe un fond de informație variată și profundă, dîndu-i posibilitatea autoarei să intervină cu multă originalitate în dispute dintre cele mai recente: noțiunea de text, referențialitatea textului, noțiunea de competență textuală, literară, elemente de metalimbaj ș.a. Întregul corpus argumentativ este însoțit de o altitudine detașată critică, ceea ce face lectura cărții antrenantă și cu atât mai conștientizată. Spațiul nu ne îngăduie să discutăm în amănunt măcar unele dintre intervențiile personale. Lăsînd cititorilor plăcerea disocierilor, ne permitem să-i asigurăm că ne aflăm în fața unei veritabile performanțe de semiotizare a unui metalimbaj deosebit de complex ca origine, structură și funcție.

Septembrie 1982

Elena Dragoș
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

AL. ROSETTI, AURELIAN LĂZĂROIU, *Introducere în fonetică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 255 p.

Valoroasa lucrare *Introducere în fonetică*, tradusă și în limbile portugheză și rusă, se află la cea de a V-a ediție și cuprinde două părți: partea I *Noțiuni de fonetică și fonologie*, avînd ca autor pe Al. Rosetti și partea a II-a *Mijloace tehnice pentru analiza și sinteza vorbirii*, scrisă de Aurelian Lăzăroi, electronist în cadrul Laboratorului de Fonetică Experimentală a Institutului de Etnologie și Dialectologie din București.

Justificarea necesității celei de a doua părți se face în *Prefață*: „Dacă un fonetician sau un lingvist dorește să facă un lucru util în cadrul unui asemenea grup de cercetare [interdisciplinar – n.n.], este necesar ca el să capete cunoștințe solide în acustică, să se inițieze în tehnica electronică și să adauge acestora elemente de psihofiziologie, audiologie și patologie a limbajului”.

Așadar, cunoscuta *Introducere în fonetică* apare întregită prin adăugiri necesare în cadrul abordării diferitelor aspecte ale foneticii și fonologiei, prin bibliografie și prin deosebit de utila parte a doua în care Aurelian Lăzăroi, cunoscut și din alte publicații valoroase ale sale, pentru prima dată în România pune la îndemîna cercetătorilor date necesare pentru analiza și sinteza vorbirii.

Acad. Al. Rosetti completează *Introducerea* sa cu date și referințe noi despre sunet (p. 23), vorbire și limbă (p. 24), funcționarea coardelor vocale (p. 41), cercetarea articulatorie și acustică a sunetelor (p. 62–64), silabă (p. 87), ritm (p. 101), intensitate (p. 103), fonologie (p. 129–130), ortografie (p. 135) etc. Subliniem, de asemenea, mai buna organizare a materialului despre schimbările fonetice (p. 108–109) și refacerea capitolului despre analiza sunetelor vorbite (p. 122). Aceste modificări dau lucrării un plus de precizie și claritate în expunere.

Ediția a V-a, credem noi, putea fi îmbunătățită și mai mult prin :

- a) actualizarea datelor despre teoria informației (p. 25–27), fonațiune și istoricul foneticii (p. 30–33), deoarece informațiile bibliografice din lucrare nu depășesc nivelul anului 1960;
- b) o serie de date despre sunet și fonem de la p. 28–30 se repetă în esență la partea despre fonologie (p. 123–130);
- c) vibrațiile coardelor vocale nu se mai urmăresc (în scop științific) cu ajutorul oglinzii așezate pe uvulă (v. p. 41), ci prin metoda cinematografo-entgenografică, prin *înregistrarea* pe peliculă cu o viteză mai mare și *redarea* mișcărilor coardelor vocale cu o viteză mai redusă, pentru a putea fi urmărite și studiate;
- d) deși se precizează clar că „limba română literară nu posedă consoane muate” (p. 79), prin neprecizarea sferei din care sînt luate exemplele — limbă literară, limbă comună, graiuri — i-a condus pe unii lingviști la concluzia existenței în limba română *literară* a unei corelații de sunete *dur-moale*, adică k- k̄, aspect al limbii care, afirmăm și noi, nu posedă consoane muate (vezi art. nostru, *Probleme fundamentale ale fonologiei românești. k, g foneme? Implicații morfologice*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 5, p. 531–544; vezi și opinia lui Theodor Hristea despre acest articol: „se neagă și aici existența celor două foneme consonantice, aducându-se noi argumente, care nu pot fi ignorate”, în *Sinteze de limba română*, București, 1981, p. 85);
- e) lipsește și din această ediție un subcapitol despre *trifongii limbii române*;
- f) lipsesc din bibliografie lucrările de specialitate ale lui Sextil Pușcariu și Emil Petrovici. În cadrul *indicelui* de autori la S. Pușcariu se face o singură trimitere, la fel ca și la Gh. Abălășei (?);
- g) un capitol despre *accent* se impunea cu necesitate;
- h) terminologia cu care se operează în cadrul fonologiei putea fi sensibil lărgită.

În partea a doua a lucrării sînt prezentate la început unele considerații cu privire la realizările tehnologice care permit cercetarea procesului de fonație, interacțiunea dintre fonetica instrumentală și o serie de alte discipline. Deosebit de utilă este evidențierea modului de producere a actului vorbirii din punct de vedere acustic (p. 145–150).

Cu multă competență sînt descrise aparatele utilizate în cercetarea vorbirii, ca : magnetofonul, microfonul, filtrele electrice, osciloscopul ; apoi o altă serie de aparate pentru măsurarea intensității acustice, pentru analiza frecvenței fundamentale.

Un capitol aparte prezintă autorul despre cercetările efectuate asupra accentului, intonației, asupra structurii acustice a vorbirii. De mare interes sînt aparatele utilizate pentru analiza spectrală și pentru sinteza vorbirii.

Datele oferite de A. Lăzăroiu sînt deosebit de utile pentru cercetările vorbirii umane cu ajutorul aparatului, impunîndu-se necesitatea ca asemenea aparate să intre în dotarea laboratoarelor fonetice din cadrul universităților noastre, la îndemîna cercetătorilor și studenților.

Carta se încheie cu indice de autori, materii și cuvinte, alcătuit de Marilena Tiugan. Reeditarea acestei lucrări este binevenită. *Introducere în fonetică* a devenit cartea de căpătîi pentru toți cei care studiază aspectul sonor al limbii, pentru profesori și studenți filologi, aceasta oferind date științifice prețioase, obținute pe baza unei bibliografii cuprinzătoare. Utilizarea tehnicilor moderne de studiere a vorbirii va determina, cu siguranță, dezvoltarea pe mai departe a foneticii, prin crearea unor noi domenii de investigație.

Noiembrie 1982

I. T. Stan
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Alli del Convegno „L'insegnamento delle lingue straniere nelle Facoltà di Scienze Politiche” (Roma 12–14 ottobre 1981), A cura di GIUSEPPE VELLA e IOAN GUȚIA, Roma, Istituto di Lingue Straniere, Facoltà di Scienze Politiche, 1982, 233 p.

Didactica limbilor străine a înregistrat în anii '60 apariția unui element nou, cu statut periferic la început, dar care a devenit foarte popular în deceniul următor. Este vorba de ceea

ce în terminologia pedagogică internațională este indicat prin *LSP* („Languages for Special Purposes”) și se referă la predarea limbilor străine în scopuri speciale, impuse de profilul profesional al cursanților. Această nouă disciplină se află încă în căutarea unei metodologii adecvate și a unor repere care să-i circumscrie cît mai exact domeniul propriu, ceea ce explică frecvența, în ultimul timp, a unor congrese, simpozioane, colocvii, menite să faciliteze schimbul de opinii între specialiști.

În seria manifestărilor de acest gen se înscrie și simpozionul organizat de Institutul de Limbi Străine al Facultății de Științe Politice din Roma, între 12 și 14 octombrie 1981. Actele acestui „convegno”, apărute recent sub îngrijirea profesorilor Giuseppe Vella și Ioan Guția, evidențiază aspecte extrem de interesante ale problematicei abordate, dintre care vom semnală aici doar cîteva.

1. Cît de „specializată” trebuie să fie varianta LSP și de la ce nivel de cunoaștere a fondului comun se aplică „specializarea”? Soluții pertinente propun John Greenwood (*Where is the Evidence that LSP Courses Give Value for Money?*, p. 131–139) și Laura Jottini (*Foreign Language Teaching for Special Purposes. Team Teaching and the Role of LSP Teacher*, p. 141–157). Ideea este că nu trebuie să se meargă pînă la excluderea posibilităților de a utiliza limba respectivă în „situații neprofesionale”.

2. Măsura în care LSP poate valorifica metodele clasice. În general, se pledează pentru echilibru metodologic, demonstrîndu-se că, chiar și o metodă tradițională, cum ar fi exercițiul traducerii, poate fi eficientă dacă este bine utilizată (E. Schulte, *Lingua, linguistica e glottodidattica*, p. 39–58). Ioan Guția (*Aspetti e problemi dell'insegnamento delle lingue straniere nella Facoltà di Scienze Politiche*, p. 19–38), exprimînd rezerve față de metodologia bazată pe un sincronism exagerat, sugerează o corelare mai strînsă între didactica limbii și aspectul istorico-evolutiv al idiomului predat.

3. Tehnologia didactică specifică pentru LSP:

– Predarea „în echipă” (lingvist + specialist în domeniul altor științe) (Laura Jottin, *art. cit.*);

– Individualizarea predării prin utilizarea laboratorului lingvistic (Marguerita Zappala Roivoire, *L'uso del laboratorio nella prospettiva d'individualizzazione dell'insegnamento delle lingue*, p. 113–119);

– Adecvarea textului de specialitate (Denis Lehman, *Les conditions méthodologiques d'organisation d'un cours de lecture des textes de Sciences Politiques*, p. 70–90).

Lectorul român se mai poate informa, parcurgînd paginile acestui volum, asupra unor stări de lucruri mai mult sau mai puțin „locale”: statutul profesorului italian angajat în programe LSP, baza lingvistică cu care studenții italieni de la facultățile nefilologice încep aceste cursuri, numărul examenelor și modalitățile de testare, durata și ponderea cursurilor LSP în ansamblul planurilor de învățămînt ale facultăților de științe politice etc. (vezi Ingrid Foti Hiller, *Proposte per l'insegnamento delle lingue in una facoltà nonletteraria*).

Prezentînd foarte sumar problematica acestei cărți, am dorit doar să o semnalăm specialiștilor din țara noastră, cu convingerea că multe din ideile conținute pot sugera soluții și pentru învățămîntul românesc de profil.

Noiembrie 1982

G. Gruia
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea 31

ROMAN JAKOBSON

(1896 – 1982)

În luna august și-a încetat activitatea unul din cei mai însemnați lingviști ai secolului XX, probabil ultimul filolog de formație europeană în cel mai larg înțeles al cuvîntului, de al cărui nume sînt legate însemnate descoperiri și înfăptuiri în domeniul cercetării comunicării umane.

Este imposibilă și superfluă încercarea de a prezenta activitatea acestui savant, care a știut să prețuiască atît de mult calitățile umane ale omului de știință. Totuși, trebuie menționat faptul că de numele lui sînt legate întemeierea fonologiei (teoretice și aplicate, cu toate variantele ei tehnice moderne), revitalizarea poeziei, aducerea în prim-plan al interesului științific a moștenirii lui Ch. S. Peirce – semiotica – și, poate cea mai spectaculoasă întreprindere a sa, îmbinarea (am spune cu cuvintele lui Ion Barbu) într-un eclectism luminat a structuralismului european (mai ales a școlilor de la Praga și Paris) cu cel american (în cele două variante ale sale: școlile lui Bloomfield și Sapir); această realizare se baza pe trăsăturile comune ale celor două curente structuraliste: reducerea tuturor straturilor limbii la un singur sistem de relații și opoziții similare celor descoperite la nivelul fonologic.

Roman Jakobson a deschis drumuri noi în lingvistică, folcloristică, antropologie, dar esențială este trasarea unei linii directoare a științelor: interdisciplinaritatea. Această trăsătură a gândirii jakobsoniene s-a manifestat încă din timpul funcționării OPOJAZ-ului (celebra organizație a formalistilor ruși: Asociația pentru Promovarea Studiului Limbajului Poetic), dar a fost prezentă în tot cursul activității sale (Cercul Lingvistic de la Praga: încurajarea cercetării cu mijloace lingvistice a aspectelor 'comunicative' ale portului popular, fonologia; perioada scandinavă: prima cercetare lingvistică a afaziei; Cercul Lingvistic de la New York: colaborarea cu Cl. Levi-Strauss; perioada de la Harvard: poezia, psiholingvistica, aplicațiile ciberneticii, dar mai ales teoretizarea necesității și posibilității cercetării interdisciplinare a procesului comunicativ (în cadrul societății)).

Una din tezele de bază ale gândirii lingvistice a lui Roman Jakobson a fost cea a binarității: savantul a încercat să reducă toate opozițiile la o relație binară (selecția și combinația). Pe baza acestei concepții Jakobson a teoretizat relația *metaforă/metonimie* în diferite limbi funcționale (de la limbajul poetic pînă la cel standard).

Savantul care și-a petrecut ultimii ani în mediul intelectual de la Harvard trebuie să fie considerat și un teoretician *avant-la-lettre* al teoriei actelor de vorbire, bazată – după cum se știe – pe studiile lui Austin, Searle și alții, pentru că schema jakobsoniană despre comunicarea reprezentabilă prin șase elemente conține în germene elementele de bază ale relației emițătorului și receptorului sub aspect sintactic, semantic și pragmatic.

Întreaga activitate a lui Roman Jakobson poate să fie caracterizată ca fiind una de căutare și justificare a noului – trăsătură tipică pentru orice mare savant. Umanismul gândirii sale s-a revelat în universalismul ei.

Nu putem încheia această prea sumară și incompletă prezentare a activității lui Roman Jakobson fără a aminti interesul său deosebit de activ pentru cultura și limba română: el a vizitat, după cum este bine cunoscut, în mai multe rînduri România și a scris (împreună cu profesorul Boris Cazacu) o extrem de interesantă și pertinentă analiză a poeziei *Revedere* a lui M. Eminescu.

Paul Schveiger

CARLO TAGLIAVINI

(1903 – 1982)

S-a stins din viață, în vara acestui an, profesorul Carlo Tagliavini de la Universitatea din Padova. Marcantă personalitate, cu un binemeritat renume mondial, el a lăsat în urmă o vastă și valoroasă activitate științifică, desfășurată de-a lungul a aproape șase decenii.

CL, anul, XXVIII, nr. 1, p. 89–92, Cluj-Napoca, 1983

Începându-și cariera didactică și științifică la Universitatea din Bologna, ca romanist, funcționează, în calitate de profesor de lingvistică romanică, în străinătate (în Olanda, Ungaria și Austria). În 1935, se întoarce în Italia, ocupînd, pînă la retragerea din învățămînt, catedra de lingvistică („glottologia”) de la Universitatea din Padova.

Întinsa lui activitate științifică este strîns legată de cea didactică. Ea se circumscrie mai cu seamă în perimetrul celor două discipline pe care le-a predat de-a lungul anilor de învățămînt: lingvistica generală și lingvistica romanică.

În domeniul lingvisticii generale a publicat lucrări de sinteză, ca: *Introduzione alla glottologia* (2 volume, peste o mie de pagini) și *Panorama della storia di glottologia*, ambele apărute în mai multe ediții. Pe lângă acestea s-a ocupat în numeroase studii și articole de probleme speciale, și anume: raportul dintre limbă și societate, limbajul și clasificarea limbilor, modificările limbajului în vorbirea femeilor ș.a.

În dependență de domeniul lingvisticii generale, pe care lingvistul italian îl cultivă cu mult succes, sînt preocupările sale pentru limba albaneză. Studiile publicate asupra lexicului albanez (etimologia unor cuvinte, elementul lexical latin în albaneză, stratificarea lexicului albanez) și cel asupra dialectului de tip gheg îl atestă ca specialist în această limbă, precum se știe, una dintre cele mai vechi și interesante limbi din Europa.

Atenția cea mai mare a acordat-o, în mod firesc, lingvisticii și filologiei romane. Natural, mai mult s-a ocupat de cercetarea limbii italiene. Mai ales în prima parte a activității sale, a publicat studii de dialectologie, precum și studii care abordează limba italiană în raporturile ei cu alte limbi. S-a preocupat de cercetări etimologice și onomastice. A cultivat și domeniul onomasticii, îndeosebi al antroponimiei, cum ne arată lucrarea, în 2 volume, *Un nome al giorno*.

Opera care l-a consacrat ca unul dintre cei mai mari romanisti ai epocii noastre este *Le origini delle lingue neolatine*, apărută în mai multe ediții și tradusă în mai multe limbi, inclusiv în limba română. În ea se concentrează o mare erudiție, bazată pe o impresionantă documentare. Stăpînirea unui domeniu atât de vast, structurarea originală a problemelor, interpretarea științifică, adesea ingenioasă și personală, a datelor, puterea de sinteză, spiritul critic și claritatea expunerii, precum și indicațiile bibliografice fac din aceasta o lucrare fundamentală a romanisticii, devenită clasică. Trebuie să menționăm că limbii române i se acordă în ea locul ce i se cuvine în ansamblul limbilor romane.

Carlo Tagliavini, ca romanist, s-a ocupat îndeaproape, în numeroase studii, de probleme ale limbii și culturii române. Printre primele sale lucrări este o gramatică a limbii române, însoțită de o antologie română, cuprinzînd texte literare, cu explicațiile de rigoare. Ambele au apărut în italiană și au fost traduse în franceză și germană, făcînd cunoscute și accesibile străinilor limba și literatura română. A adus contribuții filologice, îmbogățînd bibliografia românească veche, a studiat italianismul lui I. Hellade Rădulescu. În alte studii tratează probleme de istorie a limbii române (postpunerea articolului, morfemul *pe* al acuzativului ș.a.), a dat etimologia mai multor cuvinte românești sau a adus informații noi pentru lămurirea originii unora dintre ele, a sporit cunoașterea limbii române în context balcanic și a valorificat critic, într-o expunere sintetică, tot ceea ce s-a scris despre concordanțele și analogiile dintre română și italiană.

Cea mai valoroasă parte a activității profesorului Carlo Tagliavini privind limba și cultura română este, fără îndoială, cea care interesează istoria lexicografiei românești. Descoperind, studiind și publicînd trei dicționare bilingve și trilingve, — una dintre limbi este română —, s-a dovedit un foarte bun cunoscător al problemelor culturii românești vechi și al celor lingvistice legate de ele. Dintre studiile aparținînd acestui domeniu cel mai valoros este *Il „Lexicon Marsiglianum”*. *Dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII*, publicat de Academia Română, în 1930. Prin lucrarea menționată se pune la dispoziția cercetătorilor istoriei limbii române și a lexicografilor un bogat material lingvistic, de o incontestabilă importanță, interpretat cu competență. În ultima perioadă a activității sale, Carlo Tagliavini a avut în cercetare psaltirile româno-calvine din Transilvania. Din acest studiu, aflat demult în pregătire, a publicat doar un mic fragment.

Profesorul Carlo Tagliavini a întreținut relații cu lingviștii români (dintre clujeni, cu S. Pușcariu și N. Drăganu) și a colaborat la reviste românești de specialitate („Dacoromania”, „Revista filologică” ș.a.). El însuși a publicat o revistă, consacrată limbii și culturii române: *Studi rument*, din care, între 1927 și 1930, au apărut 4 volume. Pe lângă colaborările prestigioase din țară și străinătate, se cuvine să subliniem că, în revista sa, lingvistul italian a recenzat și prezentat un foarte mare număr de cărți, studii și articole românești, contribuind prin aceasta la difuzarea științei și culturii noastre în străinătate. Să mai amintim că lui l se datorește publicarea cărții lui N. Drăganu, *Istoria sintaxei*, în versiune italiană, și tot lui îi aparține

inițiativa și organizarea manifestării științifice de la Padova, dedicată stolnicului Constantin Cantacuzino, care se înscrie ca un moment important în relațiile culturale româno-italiene.

Recunoscându-i-se meritele, Academia Română l-a ales membru corespondent al ei, iar Universitatea din București l-a acordat titlul de doctor honoris causa.

Prin moartea profesorului Carlo Tagliavini lingvistica generală și, îndeosebi, cea romanică pierd un mare învățat, iar românistica din străinătate rămâne fără unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai ei.

Romulus Todoran

IOSIF PERVAIN

(8 ianuarie 1915 – 16 mai 1982)

S-a stins din viață, după o grea suferință, profesorul Iosif Pervain, distinsă personalitate a învățământului filologic românesc și a Școlii clujene de literatură. Născut la Cugir, într-o familie de muncitori, a urmat liceul la Alba Iulia, iar apoi Facultatea de Filologie la Cluj, distingându-se, la seminariile lui Sextil Pușcariu, G. Bogdan-Duică și D. Popovici, ca un element deosebit de dotat, lucru care i-a determinat pe aceștia să-l îndrume spre cariera universitară, reținându-l, chiar din epoca studentiei, colaborator la Muzeul Limbii Române (1935–1939), iar mai apoi ca asistent al lui D. Popovici și Ion Breazu la catedra de literatură română a Universității clujene. Din 1950 este șef de lucrări, apoi conferențiar, profesor și șef de catedră, ulterior decan al Facultății de Filologie și rector (cel dintâi) al Institutului Pedagogic din Oradea, fiind înainte de toate un dascăl pasionat și un îndrumător de talent, formind de-a lungul anilor zeci de cadre didactice și specialiști în domeniul literar și filologic. Din 1958, prin moartea lui Ion Breazu, profesorul Pervain este chemat să conducă sectorul de istorie literară de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, în care calitate a inițiat și condus teme de istoria teatrului și a presei românești, avind drept colaboratori personalități de frunte ale vieții noastre literare și științifice, ca Lucian Blaga, Ion Mușlea, Liviu Rusu, Jancsó Elemér, G. Em. Marica, Engel Károly, sau formind el însuși altele, recrutate dintre foștii săi studenți, ca V. Fanache, Ion Talos, Elena Stan, Mihail Triteanu, V. Tașcu, Aurel Sasu și subsemnatul. Pe urmele lui D. Popovici și Ion Breazu, care inițiaseră aici realizarea unui adevărat muzeu al presei literare românești, s-a continuat munca de cercetare a vechilor perioade românești și străine, urmărindu-se să se ofere o imagine cât mai fidelă a culturii și literaturii poporului român în presa maghiară și germană din Transilvania prin realizarea unei bibliografii complete a raporturilor culturale și literare româno-maghiare, din păcate abandonată pe parcurs, sau a unei teme ca *Românii în periodicele germane din Transilvania*, din care a apărut până acum un singur volum, scos în colaborare cu Ana Ciurdariu și Aurel Sasu. Tot el a inițiat aici publicarea unui corpus complet de documente și corespondență G. Bariț, la care a antrenat la un moment dat pe toți membrii colectivului, îngrijindu-se totodată de editarea unui volum cu caracter de anuar, *Studii de istorie literară și folclor*, din care a apărut un singur număr, în 1964. Nu trebuie neglijată apoi preocuparea sa constantă pentru cercetări filologice și lingvistice. E de menționat și colaborarea sa la *Atlasul lingvistic român*.

Punctul forte al cercetărilor sale l-a constituit iluminismul românesc, în care domeniu a dat contribuții remarcabile, de neignorat, cum ar fi volumul *Studii de literatură română* (1971) și ediția Ion Budai-Deleanu, *Scrieri inedite* (1970), cît și colaborările la noul tratat academic de istoria literaturii sau la cel de istorie a teatrului și de istorie a României. De asemenea proiecta și un studiu de sinteză consacrat preiluminismului românesc, căruia i s-a dedicat până în ultimul moment. Toate acestea aveau la bază cercetări serioase de arhivă, căci profesorul a fost un adevărat promotor al valorificării exacte și depline a documentului literar, în care sens a militat și acționat, mărturie stînd în această privință lucrările și edițiile care au reădus în circulație opera și corespondența lui Al. Papiu-Ilarian, G. Bariț și Ion Budai-Deleanu, lucrări în care acribia filologică și științifică se împletește în mod organic cu pregătirea enciclopedică, de tip savant, și verbul polemic, mușcător, care îl caracteriza.

Plecarea dintre noi a acestui ales dascăl și împătimit cercetător a însemnat o grea și ireparabilă pierdere, atât pentru învățămîntul superior românesc, cît și pentru cultura românească în genere.

Mircea Popa

EUGEN SEIDEL

(1906–1981)

Refugiat în România — după ce, părăsindu-și țara, la instaurarea regimului hitlerist, și-a găsit pentru cîțiva ani azil în Cehoslovacia — Eugen Seidel s-a oprit la București, unde, după război, a funcționat ca profesor universitar. În anul 1947 a fost numit profesor la Universitatea din Cluj-Napoca, la care a predat cursuri de limba germană și de lingvistică generală. În 1955, în urma propunerii guvernului Republicii Democratice Germane, s-a repatriat și a devenit profesor la Universitatea „Humboldt”.

Apărută la scurt timp după ce a ajuns în România, lucrarea sa, rod al șederii în Cehoslovacia și al colaborării cu lingviștii cehi, *Fonologia și problemele ei actuale* (București, 1942, 75 p.), avînd drept scop, după cum se menționează în prefață, de a prezenta teoriile Școlii fonologice pragheze, a adus reale servicii lingviștilor români prin bogala informație a unei discipline lingvistice relativ noi.

A început, îndată după revenirea în țara noastră, să studieze, cu interes și pasiune, limba română, după cum dovedesc articolele sale publicate mai ales în revista „Bulletin linguistique”: *Zu den Funktionen der Vergangenheitstempora im Rumänischen* (VII, 1939), *Über die „Gelenkspartikel“ im Rumänischen* (VIII, 1940), *Der gegenwärtige Stand der rumänischen und allgemeinen Artikelprobleme* (IX, 1941) etc.

La Cluj-Napoca frecventa (împreună cu soția sa, lingvista Ingeborg Seidel-Slotty) ședințele săptămînale ale Institutului de Lingvistică, la care a prezentat comunicări și a supus discuției probleme din viitoarea sa carte *Elemente sintactice slave în limba română* (Editura Academiei, 1958, 189 p.). Lucrarea evidențiază preocupările sale stăruitoare în analiza limbilor slave (a publicat și un *Manual de limba rusă*, București, 1947), a relațiilor dintre limba română și limbile balcanice, precum și urmărirea unor etape importante din trecutul limbii noastre, cum reiese și dintr-un amplu și documentat studiu, apărut ca „anexă” în această carte (p. 140–173), intitulat *Istoria limbii române, o oglindă a istoriei poporului român*.

Prin lărga sa orientare în diferite domenii ale lingvisticii, Eugen Seidel a abordat probleme variate, interesînd fonologia, slavistica, romanistica și balcanistica. Lucrările sale privitoare la limba română, chiar dacă cuprind unele păreri și afirmații noi, nu suficient argumentate, vor continua să fie consultate și utile.

Prin dispariția profesorului Eugen Seidel limba română pierde un devotat și învățat slujitor al ei.

Ioan Pătruș

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei : 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21.

A APĂRUT RECENT
ÎN EDITURA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Dicționarul limbii române (DLR) Serie nouă, t. XI,
partea a 2-a, litera **T (T—TOCĂLIȚĂ)**, 1982, 376 p.
75 lei.

ÎN CURS DE APARIȚIE
LA EDITURA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Dicționarul limbii române (DLR) Serie nouă, t. XI,
partea a 2-a, litera **T (TOCĂNA—(TWIST))**.

Seria nouă a *Dicționarului limbii române* (DLR) apare sub redacția acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu. Litera **T**, cuprinsă în ultimele două părți ale tomului al XI-lea, a fost elaborată la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, în cadrul colectivului de lexicologie-lexicografie, redactori responsabili fiind: V. Breban, B. Kelemen. Colectivul de lexicografi clujeni a publicat anterior literele **O** și **R** din acest dicționar și are în pregătire literele **T** și **U**. În revista „Cercetări de lingvistică” au apărut numeroase materiale rezultate din procesul de elaborare a dicționarului (note lexicale, etimologice și semantice) sau care pornesc de la datele lui. *Dicționarul limbii române* este opera fundamentală a lexicografiei românești, consemnând istoria tuturor cuvintelor — evoluția sensurilor, atestări din fiecare perioadă, originea, cu referiri la literatura de specialitate. Dicționarul tezaur este un monument de seamă dedicat limbii române.

CL, ANUL XXVIII, NR. 1, p. 1—92, CLUJ-NAPOCA, 1983

I.P. Informația c., 1026

41 026

Lei 35.—